

SOMMARCIRKEL 2018

INNEHÅLL:

<i>Catalina Adrianzen</i> Marxismen, Mariategui och kvinnorörelsen (utdrag).....	4
<i>Kajsa Ekis Ekman</i> Varat och varan (utdrag)	25
<i>V. I. Lenin</i> Imperialismen som kapitalismens högsta stadium (utdrag).....	42
<i>Scott Harrison</i> Lenin om Imperialismen (utdrag).....	58
<i>Göran Therborn</i> Klasser och ekonomiska system (utdrag).....	72
<i>Mao Zedong</i> Klasserna i det kinesiska samhället.....	99
<i>Göran Therborn</i> Om klasserna i Sverige, 1930-1970.....	109

Catalina Adrianzen

Marxismen, Mariategui och kvinnorörelsen (utdrag)

1974

I

Kvinnofrågan och marxismen

För folkets kamp är kvinnofrågan viktig. Än mer viktig idag, då aktioner som mobiliserar kvinnor intensifieras: mobiliseringar som utifrån arbetarklassens ståndpunkt är nödvändiga och givande, men när de initieras av och till förmån för de utsugande klasserna fungerar de som splittringselement och en broms på folkets kamp.

I den nya politiseringsperiod av kvinnomassorna som vi utvecklas inom, vars bas är ett större deltagande av landets kvinnor i ekonomin, så är det oundgängligt att uppmärksamma kvinnofrågan på allvar. Både i studier och undersökning, politisk inkorporering och konsekvent organisatoriskt arbete. Denna uppgift kräver att vi håller i åtanke Mariateguis stora tes som lär att: "Kvinnor, liksom män, är reaktionärer, centrister eller revolutionärer, och de kan således inte tillsammans utkämpa samma strid. I det nuvarande mänskliga panoramat skiljer klass individerna åt mer än kön." Så, från början måste vi, för en vetenskaplig förståelse av kvinnofrågan, ofrånkomligen utgå från arbetarklassens världsbild, marxismen.

1. Teorin om kvinnan såsom "den bristfälliga kvinnliga naturen"

Genom århundraden har de exploaterande klasserna understött och fört fram pseudoteorin om "den bristfälliga kvinnliga naturen", vilken tjänat som ett rättfärdigande av det förtryck som kvinnor tills idag upplever i samhällen där exploateringen fortsatt härskar. Så t.ex. de judiska männens bön, "Tack Gud, vår herre och alla världars herre, för att du inte gjort mig till kvinna" och den anpassade kvinnoversionen "Tack till Gud som har skapat mig enligt sin vilja" uttrycker klart den antika världens förakt för kvinnan. Dessa idéer var även förhärskande i det grekiska slavsamhället; den kände Pytagoras sa: "Det finns en god princip som har skapat ordning, ljus och mannen och en dålig princip som har skapat kaos, mörker och kvinnan" och även den store filosofen Aristoteles lade fram "kvinnan är kvinna utifrån vissa kvalitativa brister" och "kvinnokarakteren lider av en naturlig defekt".

Dessa påståenden ärvs vidare till den sista perioden av det romerska slavsamhället och till medeltiden, då föraktet för kvinnan intensifieras bland kristna tänkare, med anklagelser som att kvinnan är källan till synd och helvetets väntrum. Tertullianus hävdade att "Kvinnor, ni är porten till djävulen. Ni har övertalat honom, som djävulen inte vågade attackera direkt. Det är ert fel att Guds son behövde dö; ni ska alltid gå klädda i sorg och i trasor" och Augustinus av Hippo sa "Kvinnan är ett vilddjur som varken är ståndaktig eller stabil". Medan dessa fördömde kvinnan så dömde andra henne till underordning och lydnad, som Paulus av Tarso, aposteln, som predikade "Mannen kommer inte ur kvinnan, utan kvinnan ur mannen; mannen har inte skapats för kvinnans skull, utan kvinnan åt mannen" och "Liksom kyrkan underkastar sig Kristus, så är kvinnan bunden i allt till sin man". Hundratals år senare, på 1200-talet, fortsatte Tomas av Aquino med liknande predikningar: "Mannen är kvinnans huvud, liksom Kristus är mannens" och "det är ett faktum att kvinnan är ämnad att leva under en mans auktoritet och att hon inte har någon auktoritet själv."

Förståelsen för kvinnans förhållanden gick inte särskilt mycket framåt med kapitalismens utveckling; även om Candorcet pekade på problemets samhälleliga rötter när han sa "Det har sagts att kvinnor [...] saknar rättskänsla, att de följer sina känslor snarare än sitt samvete [...] den skillnaden har skapats av utbildning och samhällelig existens, inte av naturen" och att den store materialisten Diderot skrev "jag tycker synd om

er kvinnor” och ”i alla vanor har lagarnas grymhet förenats med naturens grymhet mot kvinnorna. De har behandlats som idioter”. Trots detta fastslog Rousseau, framskjuten ideolog för den franska revolutionen: ”All utbildning för kvinnor måste förhålla sig till männen... Kvinnan är gjord för att vika sig för mannen och uthärda hans orättvisor”. Den borgerliga ståndpunkten följde med in i imperialismens tidsålder och blev allt mer reaktionär med tiden, förenad med kristna ståndpunkter och upprepande gamla hela vägen till Johannes XXIII: ”Gud och naturen har gett kvinnan vissa arbeten som fulländar och komplimenterar de arbeten som åligger mannen”.

Så vi ser att under tidens lopp så har de utsugande klasserna predikat ”kvinnans bristfälliga natur”. De har understött sig på idealistiska åskådningar vilka upprepat existensen av en ”kvinnlig natur” oberoende av de samhällsliga förhållandena, vilket inte bara är en del av den ovetenskapliga tesen om den ”mänskliga naturen”; utan i denna så kallade ”kvinnliga natur”, vars väsen är evigt och oföränderligt, har man lagt till ”bristfällig” för att indikera att kvinnors förhållanden, med förtryck och förmyndarskap, är en produkt av ”den naturliga underlägsenheten gentemot mannen”. Med denna pseudoteori har man velat upprätthålla och ”rättfärdiga” kvinnans underordning.

Slutligen så är det lämpligt att påpeka att även framstående materialister som Demokritos hade fördomar mot kvinnor (”en kvinna som lärt känna logik: ett skrämmande väsen”; ”kvinnor är mycket mer benägna än män att tänka ondskefullt”) och att det fanns försvar av kvinnor baserade på metafysiska och religiösa argument (Eva betyder liv, Adam land; skapad efter mannen, så skapades kvinnan mer fulländad). T.o.m. borgarklassen, när den var en revolutionär klass, såg endast kvinnan i förhållande till mannen, inte som självständiga varelser.

2. Kapitalismens utveckling och kvinnorörelsen

Kapitalismens utveckling drar in kvinnor i arbetet och ger grunder och förhållanden under vilka hon kan utvecklas; så med inkorporeringen i den i den produktiva processen får kvinnor möjlighet att mer direkt delta i klasskampen och kamphandlingar. Kapitalismen leder till borgerliga revolutioner och i denna smälthärd går kvinnomassorna, speciellt arbeterskorna, framåt.

Den franska revolutionen, den mest avancerade av de som leddes av borgarklassen, var en accelerator för kvinnors aktivitet. Kvinnorna mobiliserades med massorna, deltog i de politiska klubbarna och utvecklade revolutionär aktivitet. I dessa kamper organiserade de ”Republikanska och revolutionära kvinnors sällskap” och genom Olympe de Gouges, släppte man 1789 en ”Deklaration om kvinnans rättigheter” och skapade tidningar som ”Den otålige” för att kräva sina rättigheter. Under den revolutionära processens utveckling vann kvinnorna upplösandet av den förstfödde sonens rätt och upphävandet av maskulina privilegier, de vann också lika arvsrätt och fick rätt till skilsmässa. Deras militanta kamp bar frukt.

Men så snart den revolutionära framstormningen kom till halt så förnekades kvinnor tillträde till de politiska klubbarna, deras politisering undertrycktes, de skambelagdes och uppmanades att återgå till hemmet; man sa till dem: ” Sedan när har kvinnor haft rätten att avsäga sig sitt kön och bli män? Ert arbete är att ta hand om spädbarn, hemmets detaljer och moderskapets olika utmaningar”. Än mer, med den borgerliga reorganiseringen, som inleddes av Napoleon med Code Civil, så hamnade gifta kvinnor åter under förmyndarskap, hennes person och ägodelar hamnade åter under mannens kontroll, man förnekade efterforskningen av faderskap; man fråntog den gifta kvinnan rättigheter, liksom den prostituerade; och man förbjöd skilsmässa och rätten att överföra egendom.

Redan i den franska revolutionen kan vi tydligt se hur kvinnors framgångar och nederlag är kopplade till folkets och revolutionens framgångar och nederlag. Detta är en viktig lärdom: intressegemenskapen mellan kvinnorörelsen och folkets kamp, hur den förra är del av den senare.

Denna borgerliga revolution visar också hur idéer om kvinnor följer en process liknande den politiska processen; efter att den revolutionära jänsningen bromsats och bekämpats så återkommer reaktionära idéer om kvinnan: Bonald hävdade ”Mannen är till kvinnan vad kvinnan är till ett barn”; Comte, ansedd som sociologins fader, föreslog att kvinnlighet är som någon slags fortsatt barndom och att denna biologiska barndom kom till uttryck i intellektuell svaghet; Balzac skrev ”Kvinnornas öde och deras enda ära är att de får mäns hjärtan att slå. Kvinnan är en egendom som man får via ett kontrakt, en rörlig personlig egendom, för dess in-

nehav är värt en titel; på det stora hela, för att tal klarspråk, är kvinnan bara ett supplement till mannen”. All denna reaktionära ideologi syntetiseras i följande ord av Napoleon: ”Naturen ville att kvinnorna skulle vara våra slavar [...] de är vår egendom...; kvinnan är bara en maskin för att producera barn”, en personlighet som tyckte att kvinnans liv skulle kretsa kring ”Kök, Kyrka, Barn” en paroll som understöddes av Hitler i vårt århundrade.

Den franska revolutionens reste de tre principerna om frihet, jämlikhet och broderskap och lovade rättvisa och att tillfredsställa folkets krav. Den visade ganska snabbt sina begränsningar och att dess principdeklarationer bara var formella deklarationer så snart dess klassintressen kom i motsättning till massorna. Fattigdomen, hungern och orättvisan fortsatte att regera, fast under andra former. Mot en sådan tingens ordning kastade sig utopisterna med en förkrossande och skarpsynt kritik, även om de historiska omständigheterna gjorde att de inte kunde komma till roten av problemet. Utopiska socialister fördömde kvinnors situation under kapitalismen. Fourier, som representerade denna ståndpunkt, påpekade: ”En historisk epoks förändring kan alltid bedömas utifrån kvinnans framsteg [...] graden av kvinnans frigörelse utgör den naturliga riktlinjen för allmän frigörelse”.

Ställd inför detta storslagna uttalande så är det bra att som motsats framhäva anarkisten Proudhons tänkande angående kvinnan och hålla i åtanke dessa idéer idag, vilka anarkisterna vill presentera som ett exempel på revolutionär uppenbarelse och konsekvens och propagerar i alla fyra väderstreck. Proudhon hävdar att kvinnan är underlägsen mannen utifrån mindre fysisk, intellektuell och moralisk styrka, och vilket sammanlagt uttrycks numeriskt; kvinnan har ett värde av 8/27 av en mans värde. Så för denne hjälte har kvinnan ett värde som är mindre än en tredjedel av mannens; vilket bara är ett uttryck för författarens småborgerliga tankar, en rot som är gemensam för alla anarkister.

Genom hela 1800-talet, med den ökande inkorporeringen i den produktiva processen, fortsätter kvinnorna att utveckla kampen för sina krav, förenade med proletariats fackliga och revolutionära rörelse. Ett exempel på är Louise Michel, kämpa i Pariskommunen 1871. Men kvinnorörelsen orienterades i allmänhet mot suffragism, i strävan efter den falska idén om att rösträtten och parlamentariska positioner skulle vinna dem rättigheter; på så sätt kanaliserades den kvinnliga aktivismen mot

parlamentarisk kretinism. Dock är det bra att komma ihåg att man inte fick rösträtten gratis, utan under slutet av förra seklet och i början av detta slogs kvinnor öppet och bestämt för att få den. Kampen för kvinnans rösträtt och att man uppnådde den visar återigen, även om den verkligen var en erövring, att den inte på något sätt betydde en verklig förvandling av kvinnors förhållanden.

1900-talet innebär en större utveckling av kvinnors ekonomiska aktivism, arbeterskorna ökar massivt, liksom kvinnliga anställda, till vilka läggs en stort antal yrkesutbildade; kvinnorna går in i alla typer av aktiviteter. I denna process har världskriget stor vikt, då miljontals av kvinnor inkorporeras i ekonomin som ersättning för männen som mobiliserats för fronten. Allt detta gav en impuls till kvinnors mobilisering, organisering och politisering; och från 50-talet återupptas med större kraft kvinnokampen och den utvidgas på 60-talet med stora perspektiv för framtiden.

Sammanfattningsvis så är kapitalismen, med sin inkorporering av kvinnorna i ekonomin, basen för kvinnornas mobilisering kring krav; men kapitalismen är endast förmögen att ge en formell juridisk jämlikhet åt kvinnan, den kan aldrig frigöra dem. Detta har bevisats av hela bourgeoisens historia, en klass som även i sin mest avancerade revolution, den franska på 1700-talet, inte kunde gå längre än formella rättighetsdeklarationer. Än mer, i den senare utvecklingen av den borgerliga revolutionära processen och under 1900-talet, visar sig borgarklassen inte bara oförmögen att frigöra kvinnornas massa, utan med utvecklingen av imperialismen blir borgarklassens förståelse av kvinnans situation allt mer reaktionär och präntar in hennes samhällliga, ekonomiska, politiska och ideologiska förtryck, hur man än målar och kamouflerar det på tusen sätt.

3. Marxismen och kvinnans frigörelse

Marxismen, arbetarklassen världsuppfattning, uppfattar människan som en uppsättning samhällliga relationer som förändras i funktion av den samhällliga processen. Således är marxismen helt och hållet motsatt tesen om den ”mänskliga naturen” som evig och oföränderlig verklighet, stående utanför den samhällliga förhållandens ramverk; denna tes tillhör idealismen och reaktionen. Den marxistiska ståndpunkten innebär

också att överkomma den mekaniska materialismen (den som tillhörde de äldre materialisterna, före Marx och Engels) som var oförmögen att förstå människans historiska och samhällsliga roll som omvandlare av verkligheten, utan återföll omärkligt i metafysiska och spiritualistiska uppfattningar, såsom Feuerbach.

Så eftersom marxismen anser att människan är en konkret historisk realitet som skapats av samhället kan den inte heller acceptera tesen om den ”kvinnliga naturen”, för denna är ingenting annat än ett komplement till den s.k. ”mänskliga naturen”, och därav en upprepning att kvinnan är en evig och oföränderlig natur; fast förstärkt, som vi sett, då idealismen och reaktionen förstår ”kvinnlig natur” som en ”bristfällig och underlägsen natur” jämfört med mannen.

För marxismen är kvinnor, i samma grad som män, endast en serie samhällsliga relationer, historiskt uppkomna och föränderliga, såsom funktioner av samhällets förändringar under sin utvecklingsprocess. Kvinnan är alltså en samhällslig produkt och hennes förvandling kräver samhällets förvandling.

Så när marxismen fokuserar på kvinnofrågan gör den det utifrån en materialistisk och dialektisk synvinkel, utifrån en vetenskaplig förståelse som verkligen ger en precis förståelse. I studier, undersökningar och förståelse av kvinnan och hennes situation behandlar marxismen kvinnofrågan i relation till egendomen, familjen och staten; då kvinnans situation och historiska plats alltid har varit intimt förbunden med dessa tre faktorer.

En extraordinär konkret analys av kvinnofrågan utifrån denna synvinkel kan ses i ”Familjens, privategendomens och statens ursprung” av F. Engels, vilken pekar på modersrättens undertryckande av fadersrätten som starten för kvinnans underordning: Han skriver:

”Allteftersom rikedomarna sålunda tillväxte gav de å ena sidan mannen en viktigare ställning i familjen än kvinnan, och gav å andra sidan impulsen till att utnyttja denna förstärkta ställning för att till förmån för barnen avskaffa den traditionella arvsföljden [...] Ty denna revolution - en av de betydelsefullaste som människorna upplevt - behövde inte beröra en enda levande medlem av gensen. Alla som hörde till densamma kunde nu liksom förut förbli vad de varit. Det räckte med det enkla beslutet, att de manliga medlemmarnas avkomma för framtiden skulle stanna inom gensen, men de kvinnligas uteslutas, i det de övergick till

sin faders gens. Därmed hade man avskaffat härstamningsräkningen enligt kvinnolinje och modersarvsrätten och infört manligt härstamningssled och fadersarvsrätt. Hur denna revolution försiggått hos kulturfolken och när, om det vet vi ingenting. Den faller helt under förhistorisk tid. [...] Modersrättens störtande var det kvinnliga könets världshistoriska nederlag. Mannen blev den styrande också i hemmet, kvinnan degraderades, förslavades, blev slavinna åt hans lusta och enbart en automat för att sätta barn till världen.”

Denna paragraf fastlägger marxismens grundtes angående kvinnofrågan: att kvinnans ställning grundar sig i egendomsförhållandena, i de ägandeformer som utövas över produktionsmedlen och i de produktionsförhållanden som uppkommer ur dessa. Denna marxistiska tes är extremt viktig, då den fastslår att förtrycket som kopplats till kvinnans ställning har som sina rötter i formeringen, uppkomsten och utvecklingen av rätten till ägandet av produktionsmedlen, och att dess frigörelse är kopplad till förstörandet av denna rätt. Det är ofrånkomligt att utgå från denna stora tes om man vill få en marxistisk förståelse av kvinnofrågan, än mer idag när påstådda revolutionärer och t.o.m. självutnämnda marxister låter påskina att kvinnoförtrycket inte uppkommer i.o.m. formeringen och uppkomsten av egendomen utan från den enkla arbetsdelningen utifrån kön, vilken tillskrivit kvinnans sysslor mindre vikt än mannens, och reducerat henne till hemmets område. Denna framställning, trots all propaganda och försök att presentera den som revolutionär, är inget mer än utbytet av den marxistiska ståndpunkten angående kvinnans frigörelse för borgerliga framställningar, vilka i sitt väsen är nya former av den påstådda oföränderliga ”kvinnliga naturen”.

Utvecklande denna materialistisk dialektiska utgångspunkt, så lär Engels hur den monogama familjen upprättas på denna bas, om vilken han säger följande: ”Den var den första familjeform, som inte grundade sig på naturliga utan på ekonomiska betingelser, nämligen på privategendomens seger över den ursprungliga, naturligt uppkomna gemensamma egendomen.” Och ”Så uppträder par-äktenskapet i historien ingalunda som försoningen mellan man och kvinna, ännu långt mindre som dess högsta form. Tvärtom. Det uppträder som det ena könets underkuvande av det andra, som proklamering av en i hela den föregående historien hittills okänd konflikt mellan könen.”

Efter att ha etablerat att privategendomen upprätthåller den monoga-

ma familjeformen, vilken sanktionerar kvinnoförtrycket, så slår han fast överensstämmelsen mellan tre grundformer för äktenskap och tre stora stadier i den mänskliga utvecklingen: vildheten och gruppäktenskapet; barbariet och parningsäktenskapet; civilisationen och monogamin ”kompletterad med äktenskapsbrott och prostitution”. Så utvecklade de marxistiska klassikerna tesen om kvinnans historiskt föränderliga sociala ställning och hennes plats i samhället; pekande på hur kvinnans ställning är intimt kopplat till privategendomen, familjen och staten, vilket är den apparat som lagenligt organiserar dessa relationer, samt påtvingar och upprätthåller dem med våld.

Denna vetenskapliga framställning som Engels systematiserat är en produkt av en analys kvinnans förhållanden genom historien, och den mest elementära studie bekräftar säkerheten och giltigheten i denna framställning, vilken är grunden och utgångspunkten för arbetarklassen i förståelse av kvinnofrågan. Låt oss göra en historisk tillbakablick för att illustrera vad Engels och klassikerna lägger fram.

I det primitiva samhället fanns det en naturlig arbetsdelning utifrån kön och ålder, män och kvinnor utvecklade sina liv utifrån spontan jämlikhet och med kvinnornas deltagande i de samhälleliga gruppbesluten; senare omgavs kvinnan av respekt och aktning, en hänsynsfull och t.o.m. privilegierad behandling. När rikedomarna började att växa, vilket höjde mannens ställning i familjen, vilket pressade fram modersrättens ersättande av fadersrätten, började kvinnorna hamna i bakgrunden och deras ställning försämrades. Ekot av detta kan man höra i den store grekiske tragikern Aiskylos, som i sitt verk ”Eumeniderna” skriver ”Det är inte modern som frambringar det hon kallar sitt barn; hon är bara amma åt fröet som placerats i hennes innanmäte; den som frambringar är fadern. Modern tar emot fröet som en främmande förvaltare; och hon behåller det om det glädjer gudarna”

I det grekiska slavsamhället är kvinnans ställning en av underordning, social underlägsenhet och objekt för ringaktning. Om henne säger man: ”Slaven saknar helt friheten att överväga rationellt; kvinnan har den på ett svagt och ineffektivt sätt” (Aristoteles) ”Den bästa kvinnan är den som män pratar minst om” (Perikles), och svaret från mannen till sin hustru som frågar om offentliga affärer: ”Det angår dig inte. Tyst, annars får du stryk... fortsatt väva” (Aristofanes, Lysistrate) Vilken verklighet finns bakom dessa ord? Kvinnorna i Grekland hölls i livslång minderårighet

under en förmyndare, vare sig det var fadern, den äkta mannen, mannens arvinge eller staten, så var hela deras liv under förmyndarskap. De försågs med en hemgift så de hade något att leva av och inte gick hungriga och i vissa fall hade de rätten att skilja sig; vad gäller resten så var de hänvisade till misogyni i hemmet och samhället, under specialiserade myndigheters kontroll. Kvinnor kunde ärva om det inte fanns en direkt manlig arvinge, men i så fall var hon tvungen att gifta sig med den äldsta släktingen inom mannens ätt/ fadersätten; på så sätt ärvde hon inte direkt utan var en överförare av arv; allt för att bevara familjeegendomen.

Förhållandena för kvinnor i Rom, också ett slavsamhälle, tillåter en större förståelse hur dessa kommer till utifrån egendomen, familjen och staten. Efter Tarquinius kungadöme och efter att patriarkala rättigheter etablerats, blev privategendomen och familjen (ätten) grunden för samhället; förblev kvinnan underordnad fadernes arv och familjen. Hon exkluderades från alla ”manliga jobb” och i offentliga angelägenheter betraktades hon som ”omyndig medborgare”; hon förnekas inte arv direkt, men sätts under förmyndarskap. Vid ett tillfälle säger Gaius, romersk jurist: ”Förmyndarskap etablerades utifrån förmyndarnas intressen, så att kvinnorna som de ärver ifrån inte kan slita åt sig det testamenterade arvet, eller urvattna det genom överlåtelse och skulder”. Rötterna för förmyndarskapet, som påtvingades kvinnor, i fadersarvet visar sig därigenom tydligt exponerat och definierat.

Efter de ’XII tavlorna’ så skapade faktumet att kvinnan tillhörde fadersätten och till giftasätten (också bara för att slå vakt om egendomen) konflikter som förde den romerska kvinnans ”juridiska frigörelse” framåt. Därför uppstår ’sine manu’-äktenskap: hennes ägodelar fortsätter att vara under hennes förmyndare och bara hennes person har hennes man rätt till, och även den delad med ”pater familias”, som fortsatt har absolut auktoritet över sin dotter. Och så uppkommer hushållsribunalerna för att lösa meningsskiljaktigheter som kunde uppstå mellan fadern och den äkte mannen; därigenom kunde kvinnan vända sig till fadern vid osämja med maken och vice versa: det är inte längre individens sak.

På denna ekonomiska grund (hennes deltagande i arvet, även om det var under förmyndarskap) och i tvisten om rättigheterna mellan fadersätten och giftasätten till hennes egendom, så utvecklas ett större deltagande av romerska kvinnor i samhället, trots alla juridiska hinder: ”Atrium” upprättades, husets center, varifrån slavarnas arbete leddes, hon utbildar

barnen och har inflytande över dem till en ganska hög ålder. Hon deltar i mannens arbete och problem och anses som medägare till hans tillgångar. Hon deltar på fester och visas företräde på gatan, t.o.m. av konsulerna och magistrater. Den romerska kvinnans vikt kan exemplifieras av Cornelia, bröderna Gracchus moder.

Med det romerska samhällets utveckling så trängde staten ut dispyterna inom ätten och övertar tvisterna angående kvinnor, skilsmässa, otrohet, etc. som framöver vädras i allmänna tribunaler och hushålls-tribunalerna upplöses. Senare, under imperiets lagstiftning, upplöses förmyndarskapet över kvinnor, som konsekvens av ekonomiska och samhälleliga krav. Kvinnor får en bestämd hemgift (individuell förmögenhet) som inte återgick till agnates (fadersläktingar) och inte tillhörde maken; så ges det en ekonomisk bas för kvinnans oberoende och utveckling. Vid republikens slut hade mödrarna tillerkänts rätt över sina barn, hon fick vårdnaden över dem om fadern misskött sig eller hamnat i förmyndarskap.

Under kejsare Marcus Aurelius, år 178, tas ett stort steg i egendomens och familjens utvecklingsförlopp: barnen förklaras arvingar till modern före agnates. På så sätt ses familjen utifrån blodsbandssynvinkeln och mamman framstår som jämlik med mannen i förhållande till barnen. Barnen erkänns som fruns barn och, härlett ur detta, ärver döttrarna precis som sina manliga syskon.

Men medan staten "frigör" kvinnan från familjen så ställer den dem under sitt eget förmyndarskap och begränsar hennes aktivitet. Simultant med kvinnans samhälleliga klättring så inleds en antikvinnokampanj i Rom, vilken åkallar hennes underlägsenhet och "könets dåraktighet och svaghet" med syfte att undergräva henne juridiskt.

Kvinnan hade således i Rom en högre samhällelig ställning än i Grekland och åtnjöt respekt och t.o.m. ibland stort inflytande i det samhälleliga livet, vilket återspeglas i Catos ord: "Överallt regerar männen över kvinnorna, och vi, som regerar över alla män, regeras av våra kvinnor". Den romerska historien har framträdande kvinnor, från Sabinas, till Lucretia och Virginia, till Cornelia. Kritik av kvinnor, inte som kvinnor utan som samtida kvinnor, utvecklades i slutet av första och andra århundradet av vår tideräkning. Så hävdade Juvenalis att de hängav sig åt "lust, frosseri, ägnade sig åt manliga yrken och vara passionerade av jakt och sport."

Det romerska samhället erkände vissa rättigheter för kvinnor, speciellt rätten till egendom, men tillät dem inte deltaga i statsangelägenheter och än mindre i offentliga, aktiviteter vilka därav utvecklades "illegalt" och på ett begränsat sätt; vilket gjorde att de romerska matronorna ("efter att ha förlorat sina forna dygder") tenderade att söka andra områden att lägga sin energi på.

Under slavsamhällets kollaps och feodalismens utveckling, så måste man hålla i åtanke kristendomens påverkan och det germanska bidraget när man bedömer kvinnans situation. Kristendomen bidrar inte i liten grad till förtrycket av kvinnan; hos kyrkofäderna finns en klar ringaktning av kvinnan, som de anser underlägsen, tjänare åt mannen och källor till ondska. Till det som sagts, låt oss lägga till Johannes Chrysostomos, ett helgon inom den katolska kyrkan, fördömande: "Det finns inget vilddjur lika skadligt som kvinnan." Under detta inflytande undergrävs och sedan förnekas framstegen som gjorts i romersk lagstiftning.

Germanska samhällen, baserade på krig, gav kvinnor sekundär status på grund av sin mindre fysiska styrka och styrka. Men hon blev ändå respekterad och hade rättigheter som gjorde henne till en partner till sin make. Kom ihåg vad Tacitus skrev om det: "Hon delar hans öde i fred och krig, hon lever med honom, och hon dör med honom".

Kristendomen och germanerna påverkade kvinnornas situation under feodalism. Kvinnan var i en ställning av absolut beroende av fadern och mannen. På kung Klodvigs tid "ligger tyngden av mundium på henne hela livet". Kvinnorna utvecklar sitt liv helt underkastat den feodala herren, även om de skyddas av lagen "i egenskap av mannens egendom och barnens mor"; hennes värde ökar med fertilitet, värt tre gånger så mycket som en fri man, ett värde som hon förlorar när hon inte längre kan vara mamma: kvinnan är en reproduktiv livmoder.

Även i feodalismen kan man se hur kvinnans ställning utvecklades, som i Rom, då herrarnas rättigheter begränsades och den kungliga makten stärktes. Mundiet går från herrarna till kungen. Mundium blir en börda för förmyndaren, men underkastelsen under förmyndarskap upprätthålls.

I de omvälvande tiderna då feodalismen tog form, är kvinnors ställning osäker. Rätten till suveränitet och egendom, offentliga och privata rättigheter, är inte tydligt definierade. Kvinnors status förändras, höjs eller sänks, allt efter olika oförutsedda samhälleliga händelser.

Först nekar man dem privata rättigheter, för kvinnan hade inga offentliga rättigheter. Fram till tusentalet är det kraft och vapen som påvingar ordningen och upprätthåller direkt egendomen, enligt juristerna är en förläning ”en jord som man har i utbyte mot militärtjänst” och en kvinna kunde inte ha feodala rättigheter för hon kunde inte försvara den med vapen och inte heller göra militärtjänst. När förläningar blir ärftliga (i enlighet med germanska normer kan kvinnor också ärva) tillämpas kvinnlig arvsrätt; men detta förbättrar inte hennes tillstånd. Kvinnan behöver en förmyndare för att hävda sina rättigheter, så mannen är den som tar förläningen och använder den. Kvinnan är bara det instrument genom vilket domänen överförs, som i Grekland.

Den feodala egendomen är inte familjens, som i Rom, utan suveränens, herrens och kvinnorna tillhör herren; det är han som väljer hennes make. Som det skrevs, ”en arvtagerska är jord och ett slott: kandidaterna bråkar om bytet, och ungmön är ibland bara 12 år, eller ännu yngre, när hennes fader eller herre ger henne som gåva åt någon baron”. Kvinnor behöver en man för att ”skydda” henne och för att hävda sina rättigheter. En hertiginna från Bourgogne ropade till konungen: ”Min man har just dött, men vad tjänar det till med sorg...? Hitta mig en man som är mäktig, för jag behöver honom verkligen för att försvara mina länder.” På detta sätt hade maken stor äktenskaplig makt över kvinnan, som han behandlade utan hänsyn, misshandlade, örfilade upp osv. och det enda som krävdes av honom var att han ”straffade rimligt”, som vissa lagböcker idag kräver vid korrigerings av barn.

Det rådande krigarkonceptet innebar att den medeltida riddaren gav mer uppmärksamhet åt sina hästar än till sin maka och herrarna predikade: ”Fördömd är den riddare som rådfrågar en dam när han ska vara med i ett tornerspel” ; samtidigt som kvinnor apostroferades: ”gå in i dina målade och förgyllda rum, sitt i skuggan, drick, ät, brodera, färga silke, men oro dig inte över våra angelägenheter eller stålet ... Tystnad!” Så föraktade och marginaliserade medeltidens världs herrar sina kvinnor.

Under tolvhundratalet utvecklades en rörelse av litterära kvinnor, som högaktsades från söder till norr, densamma var kopplad till tidens ridderliga kärlek och den intensiva marianismen. Men ”om artighet sockrar kvinnans öde, förändras det inte på djupet”, som S. de Beauvoir säger i ”Det andra könet”, en bok i vilken det finns rikligt med information om kvinnors historia, data som är användbar, naturligtvis, oberoende av

den existentiella uppfattningen hos dess författare. Då idéerna inte är de som förändrar kvinnans situation i grunden, utan den ekonomiska basen som understödjer dessa idéer. När förläningar går från att en rätt baserad på militärtjänst till att bli en ekonomisk skyldighet, görs det en reglering av kvinnans villkor, eftersom hon är fullt kapabel att uppfylla en monetär skyldighet. Sålunda avskaffas herrskapsrätten att gifta sig med sina vasaller och förmyndarskapet över kvinnan försvinner.

På detta sätt, om hon är ensam eller änka, har kvinnan mannens rättigheter; om hon har en förläning styr hon den och utför dess administrativa plikter och t.o.m. leder dess försvar och att deltar i strider. Men det feodala samhället, liksom alla som bygger på utsugning, kräver kvinnlig underkastelse i äktenskapet och den äktenskapliga makten överlever: ”mannen är hustruns förmyndare”, predikas; eller som Beauvoir sa: ”Så snart äktenskapet har blivit fullbordat, är den enes och den andres förmögenhet gemensam, på grund av äktenskapets dygd”, vilket rättfärdigar äktenskapligt förmyndarskap.

I det feodala samhället, som i andra styrda av utsugare, slaveri eller kapitalism, har det som beskrivits om kvinnors situation varit om de som styr eller styrde, men vi måste understryka att endast i fattiga kvinnors situation kan vi se ett annat och mjukare förhållande inför den äktenskapliga makten. Roten till detta måste ses i kvinnornas deltagande i ekonomin inom folkets klasser och i avsaknaden av stora rikedomar

Kapitalismens utveckling leder till feodalismens sönderfall, en situation sätter sina spår på kvinnors villkor, som vi redan påpekat. Men det är passande att betona att kvinnorna deltog, i början av utvecklingen, i valen av deputerade för borgarna i generalständerna, som visar oss kvinnligt politiska deltagandet, liksom förekomsten av rättigheter över familjeegendom, då mannen inte kunde avyttra fast egendom utan kvinnans samtycke. Den absolutistiska lagstiftningen kommer snart att bota dessa regler för att bekämpa spridningen av det borgerligt dåliga exemplet. Emellertid så satte den absolutistiska lagstiftningen snart stopp för dessa normer för att bekämpa dessa dåliga borgerliga exempel.

Denna historiska utläggning exemplifierar Engels och klassikernas tes om de samhälleliga rötterna till kvinnans situation och relationen till egendomen, familjen och staten. Den tjänar till att förstå dess exaktet och bidrar till att tydligt se dess giltighet. Allt detta leder oss till en slutsats, behovet av att hålla fast vid arbetarklassens ståndpunkter och

tillämpa dem för att förstå kvinnofrågan och att delta i dess lösning, och att förkasta, ständigt och bestämt, förvrängningarna av marxismens teser på området och de så kallade högre utvecklingarna, vilka bara är försök att byta ut proletära koncept med borgerliga idéer, på denna front, för att desorientera den pågående kvinnorörelsen.

Efter att ha tittat på kvinnornas samhälleliga situation och den historiska översikten över dess utveckling i förhållande till med egen- dom, familj och stat, återstår att behandla problemet om KVINNANS FRIGÖRELSE utifrån marxismens ståndpunkt.

Marxismen hävdar att utvecklingen av maskiner gör att kvinnor, lik- som barn, inkorporeras i den produktiva processen, vilket mångfaldigar antalet personer att explodera, förstör arbetarklassens familjer, fysiskt degenererar kvinnor och utplånar henne materiellt och moraliskt i ut- sugningens misär.

Karl Marx analyserar kvinnors och barns arbete och skrev: "Såvida maskineriet gör muskelkraften obehövlig, blir det ett medel att använda arbetare utan större muskelkraft eller människor med omogen kroppsut- veckling men med smidiga lemmar. Kvinno- och barnarbete blev därför parollen vid maskineriets kapitalistiska användning! Detta väldiga me- del att ersätta arbete och arbetare förvandlades därmed genast till ett medel att öka lönarbetarnas antal genom att inränga arbetarfamiljens alla medlemmar under kapitalets omedelbara herravälde, utan hänsyn till kön och ålder. Tvångsarbete för kapitalisten inkräktade inte bara på barnets lekar utan trängde också undan det fria arbete i familjekretsen, vilket enligt gammal sedvänja utfördes för familjens egen räkning." ...

"Så utökar maskineriet omedelbart det mänskliga exploateringsma- terialet, kapitalets egentliga exploateringsområde och samtidigt exploat- eringsgraden." ...

"Då maskineriet medför, att kvinnor och barn kommer i övervägan- de flertal bland den kombinerade arbetspersonalen, brytes slutligen det motstånd, som den manlige arbetaren i manufakturen ännu förmådde resa mot kapitalets despoti."

Fortsatt i sin mästerliga analys beskriver Marx själv hur kapitalismen utnyttjar de kvinnliga dygderna och deras skyldigheter till sin fördel: "Herr E., en fabrikant, omtalade för mig, att han uteslutande anställer kvinnor för sina mekaniska vävstolar. Han ger företräde åt gifta kvinnor,

i synnerhet sådana som har stor familj att dra försorg om, ty de är mycket mer uppmärksamma och läraktiga än de ogifta och dessutom tvingade att till det yttersta anstränga sina krafter för att tjäna ihop till de nödvän- diga existensmedlen. Så blir dygderna, de finaste kvinnliga dygderna, ut- nyttjade till hennes skada - så blir hennes etiska kvaliteter och vekheten i hennes natur förvandlade till medel att förslava och undertrycka henne." (Marx, Kapitalet första boken. Not 522)

Men liksom inkorporeringen av kvinnor i den kapitalistiska produktionen ökade utsugningen så ger den simultant en materiell bas för kvin- nor att kämpa och kräva sina rättigheter, för som Engels sa i Privateg- endomen... : "...att kvinnans befrielse först och främst är betingad av att hela kvinnokönet åter föres in i det samhälleliga arbetet, och att detta återigen kräver att man avskaffar par-familjens egenskap av samhällets ekonomiska enhet." Och bevisligen, trots sina egna framtidsintressen, lägger kapitalismen grunden för kvinnans framtida frigörelse, liksom den skapar den klass som kommer att förstöra den: proletariatet.

POLITISERINGEN AV KVINNORNA förs framåt av deras delta- gande i ekonomin och klasskampens utveckling. Vi har redan under- strukit hur den franska revolutionen förde fram kvinnornas politiska och organisatoriska utveckling och hur, genom att ena dem, mobilisera dem och tvinga dem att slåss, den lägger grunden för kvinnorörelsen. Vi såg också hur kvinnliga krav vanns under den revolutionens uppgång, och hur dessa rättigheter avskaffades och hur erövringar sopades bort när den revolutionära processen belades med bojor och drogs tillbaka. Trots allt, den positiva alla positiva aspekter av kvinnornas inkorporering i den franska revolutionen, så var en bestående politiseringen av kvinnor endast elementär, begränsad och väldigt liten jämfört med de stora fram- steg som politiseringen av arbetarklassens kvinnor utgör. Vad betyder denna politisering? När kapitalismen i massiv skala inkorporerar kvin- nor i den ekonomiska processen så bryter den loss dem från hemmets vrå, och drar dem mestadels till fabriksjobb, den gör industriarbetare av dem. Det sätt kvinnor härddas och utvecklas är som en integrerad del av den mest avancerade och sista klassen i historien, Kvinnorna påbörjar sin radikaliseringsprocess genom att bli en del av arbetarnas fackfören- ingskamp (den stora förändring detta innebär kan konkret observeras i vårt eget land med den förvandling som ses bland arbetar- bonde- och

lärarkvinnor, i fackföreningskampens mitt). Kvinnorna kommer till mer avancerade former av organisering, vilka bygger upp henne och formar henne ideologiskt utifrån proletära koncept, och slutligen når hon högre former för kamp och organisering genom att inkorporeras, genom sina bästa representanter, i arbetarklassens partis led, för att tjäna folket i alla kampformer och -fronter ledda av arbetarklassen genom sin politiska förtrupp. Denna politiseringsprocess, som bara proletariatet kan åstadkomma, och den nya typ av kvinnokämpar den genererat har materialiserats i många ärorika kvinnokämpar, vars namn lever kvar i historien. Louise Michel, N. Krupskaya, Rosa Luxemburg, Liyu Ju-lan och andra, vars minne lever kvar hos folket och proletariatet.

För marxismen, igår liksom idag, är nyckelfrågan för kvinnans frigörelse hennes politisering, och klassikerna ger speciell uppmärksamhet åt detta. Marx lärde: "Alla som vet någonting om historia vet att stora samhällseliga förändringar är omöjliga utan en jäsning hos kvinnorna. Samhällseliga framsteg kan mätas med exakthet utifrån det svagare könets samhällseliga position" (Brev till Kugelmann 1888) Och för Lenin var kvinnornas deltagande en brådskande och viktig uppgift för revolutionen: "Erfarenheterna från alla befrielseörelser bekräftar att revolutionens framgång beror på vilken grad kvinnorna deltar"

Således, med den revolutionära kampens specifika samhällseliga förhållanden under imperialismen, så för klasskampen och dess större skärpande fram, och kräver mer bestämt, kvinnornas politisering. Därför kallar Lenin själv, i mitten av första världskriget och förutseende arbetarklassens kommande strider, vilka krävde förberedelse, att kämpa för: "17. Avskaffande av alla begränsningar, utan undantag, av kvinnornas politiska rättigheter jämfört med männens. Det måste förklaras för massorna varför denna reform är speciellt brådskande just nu, när krig och dyrtid uppviglar de breda massornas sinnen och, i synnerhet, väcker kvinnornas intresse och uppmärksamhet mot politiken." Och han föreslog: "Det kräver givetvis att vi arbetar systematiskt bland kvinnorna. Vi måste skola dem som har väckts och vinna och utrusta dem för den proletära klasskampen under kommunistiska partiets ledning. Jag tänker då inte bara på de proletära kvinnorna oavsett om de arbetar i fabriker eller hemma utan också på småbrukarhustrur och småborgerliga kvinnor. De är också kapitalismens offer". Med dessa ord krävde Lenin

kvinnornas politisering, kampen för deras politiska rättigheter, nödvändigheten att förklara brådskan med att inkorporera kvinnorna politiskt för massorna, att utbilda dem, organisera dem och förbereda dem för alla typer av kamp. Slutligen betonade han vikten av att orientera sig gentemot arbeterskorna, men utan att glömma vikten av bondekvinnorna och att komma ihåg de olika klasser och skikt av kvinnor som exploateras, eftersom de alla kan och bör mobiliseras för folkets kamp.

Från det ovanstående kan vi se hur kvinnors politisering fördes fram av marxismen från början och att kvinnokampen ansågs vara solidarisk med arbetarklassens kamp. Därför sade Bebel i slutet av förra århundradet "Kvinnan och arbetaren ha det gemensamt att vara förtryckta." och därför slog den socialistiska kongressen 1879 fast jämlikhet mellan könen och nödvändigheten att kämpa för den, återbekräftande solidariteten mellan den revolutionära feministiska kvinnorna och arbetarklassens kamp. Eller som Kina säger idag, följande Mao Zedongs tes: "Kvinnornas frigörelse är en integrerad del av proletariatets befrielse" (Peking review, nr 10, 1972)

Detta för oss till frågan HUR KAN KVINNORNAS FRIGÖRELSE UPPNÅS?

Då Engels undersökte det kapitalistiska samhället och samhällen i allmänhet där utsugning och förtryck råder bekräftade han att fattigdom, ojämlikhet och underordning existerar bland människor, understrykande kvinnofrågan påpekade han: "Inte stort bättre står det till med det juridiska likaberättigandet mellan man och kvinna i äktenskapet. Bådas rättsliga olikhet, som nedärvt från tidigare samhällstillstånd, är inte orsak till utan en följd av kvinnans ekonomiska undertryckande." Och fortsatt "Kvinnans frigörelse kommer först att bli möjlig då hon i stor samhällselig skala kan delta i produktionen och det husliga arbetet blott i obetydlig utsträckning tar hennes tid i anspråk. Och detta har först blivit möjligt genom den moderna storindustrin, som inte bara tillåter kvinnligt arbete i stor skala utan formligen ropar efter det och som också mer och mer strävar att förvandla det privata husliga arbetet till en samhällselig industri."

Dessa slutsatser av Engels, då de tas ur sitt sammanhang och inte kopplas till liknande citat i 'Privategendomen... ' hjälper vissa, pseudomarxister och förvrängare av marxismen, att tänja hans idéer för att hävda att bara deltagandet i den ekonomiska processen är tillräcklig för kvinnans

frigörelse. Engels hävdade att kvinnornas inkorporering i produktionen var en förutsättning, att det är en bas varifrån kvinnor kan agera för sin frigörelse, men att detta kräver att samhälleligt göra slut på hemarbetet, vilket absorberar och förintar kvinnor. För Engels innebar det att förstöra privatägandet av produktionsmedlen och att utveckla storskalig produktion baserad på samhälleligt ägande av produktionsmedlen. Vi upprepar, det är bra att vara väldigt klar över denna tes av Engels, för idag finns det de som gömmer sig i denna klassiker för att förvanska den marxistiska ståndpunkten angående kvinnofrågan och predikar, till gagn för de utsugande klasserna, för att det räcker med kvinnornas deltagande i den ekonomiska processen. Då gömmer man rötterna till kvinnoförtrycket, vilket är privategendomen, och man undviker frågan om storskalig samhällelig produktion, baserad på förstörelsen av privatägandet av produktionsmedlen.

Då de förutsåg denna förvrängning, som i andra fall, har klassikerna analyserat om inkorporeringen av kvinnor i den produktiva processen, som kapitalismen påbörjade, var kapabel att göra män och kvinnor verkligt jämlika. Det koncisa och kraftfulla svaret gavs ännu en gång av Mao Zedong på 50-talet: "SANN JÄMLIKHET MELLAN MÄN OCH KVINNOR KAN BARA ÅSTADKOMMARS I DEN SOCILAISTISKA FÖRVANDLINGSPROCESSEN AV HELA SAMHÄLLET."

Lenin undersökte kvinnans situation i det borgerliga samhället och jämförde med hur det var under proletariats diktatur. En analys som fick honom att konstatera: "Länge, länge, inte i decennier utan i århundraden, har företrädare för alla frihetsrörelser i Västeuropa ställt kravet att dessa föräldrade lagar skall upphävas och kvinnan i lag jämföras med mannen, men inte en enda av de europeiska demokratiska staterna, inte en enda av de mest framskridna republikerna har lyckats genomföra detta, ty där kapitalismen råder, där privatäganderätten till jord består, där privatäganderätten till fabriker och verkstäder består, där kapitalets makt består, där behåller männen sina privilegier.

Såsom de arbetande människornas makt genomförde sovjetmakten redan under sina första månader en genomgripande omvälvning i den lagstiftning som gäller kvinnan. I sovjetrepubliken har inte sten på sten lämnats kvar av de lagar som försatte kvinnan i en underordnad ställning. Jag menar just de lagar som speciellt utnyttjade kvinnans svagare ställning och försatte henne i ett ojämbördigt och ofta rentav förne-

drande läge, dvs lagarna om skilsmässa och om utomäktenskapliga barn, om kvinnans rätt att av mannen kräva underhållsbidrag till barnet."

Från denna jämförande analys dras slutsatsen att endast revolutionen som sätter arbetarklassen vid makten i allians med bönderna är kapabel att ge verklig rättslig jämlikhet mellan män och kvinnor, och än mer, att genomtvinga den. Men, som Lenin själv lärde, den verkligt juridiska jämlikheten är bara början på en långvarig kamp för fullständig jämlikhet i mäns och kvinnors liv: "Men ju mer vi rensat bort av de gamla, borgerliga lagarnas och institutionernas bråte, desto klarare har vi insett att detta endast innebär att marken gjordes fri för bygget som dock ännu inte påbörjats.

Kvinnan fortsätter att vara en hemslavinna trots alla befrielselagar, ty hemsmåhushållningen trycker ner, kväver, fördummar, förnedrar henne, fjättrar henne vid köket och barnkammaren, ödslar bort hennes arbetskraft på ett nästan barbariskt improduktivt, småskuret, enerverande, fördummande, nedtryckande arbete. Den verkliga befrielsen för kvinnan, den verkliga kommunismen kommer att börja först när en masskamp (ledd av proletariatet i besittning av statsmakten) mot denna hemhushållning börjar eller när denna, rättare sagt, i massomfattande skala ombildas till socialistisk storhushållning."

Således besvarade Lenin och Mao Zedong de förväntade opportunistiska förvrängningarna och pseudoutvecklingarna av marxismen som idag försöker förvränga Engels teser och förvirra angående arbetarklassens ståndpunkt angående kvinnofrågan.

Marxismen ser på kampen för kvinnornas frigörelse som en långvarig men segerrik kamp: "Detta är en långvarig kamp som kräver en radikal förändring av både samhällelig praxis och moral. Men denna kamp kommer att sluta i fullständig seger för kommunismen."

Det ovanstående visar, i sitt väsen, att det finns identitet i kampen mellan den revolutionära kvinnorörelsen och arbetarklassens kamp för att bygga ett nytt samhälle; och, bortsett detta, det hjälper en att förstå meningen med Lenins ord när han kallar arbetarkvinnorna att utveckla de institutioner och medel som revolutionen har satt till deras förfogande: "Vi brukar säga att arbetarnas befrielse måste vara deras eget verk, och på precis samma sätt måste arbeterskornas befrielse vara deras eget verk."

Detta är marxismens centrala teser angående kvinnans frigörelse,

politisering och situation. Vi har valt att föra fram dem mestadels genom citat från klassikerna, för dessa ståndpunkter är inte tillräckligt kända, och bortsett från det, så är de koncist och mästerligt uttryckta av författarna själva, vilket avlastar oss från uppgiften att försöka ge dem en ny redigering, än mer så eftersom vi sett hur de är helt och hållet aktuella. Å andra sidan, de försök till förvanskningar av den marxistiska ståndpunkten angående kvinnofrågan som görs idag kräver spridning av klassikernas egna ord.

Slutligen, och det är oundgängligt, även om det sägs i förbifarten, att uppmärksamma att Marx, Engels, Lenin och Mao Zedong lägger fram tesen om kvinnans frigörelse och inte kvinnans befrielse, vilket kan ses i de citerade citaten. Angående specifikt detta, så är det tillräckligt att säga att en analys av kvinnans situation genom historien visar att hon varit satt under förmyndarskap och i en underordnad ställning i förhållande till mannen. Detta gör kvinnan till en varelse som, trots att hon tillhör samma klass som sin make eller den man hon har ett förhållande med, befinner sig i en situation av mindervärde i förhållande till honom, ett mindervärde som välsignas, helgas och genomtvingas av lagarna. I överensstämmelse med denna undervärderingssituation genom historien, så ser vi behovet att resa kravet på hennes formella rättigheter till jämlikhet med mannen under kapitalismen och hur endast den revolutionära kampen under proletariatets ledning har förmåga att genomföra och uppfylla genuin rättslig jämlikhet mellan män och kvinnor, dock, som vi såg, genomgående jämlikhet i livet, som Lenin sa, kommer att utvecklas när den storskaliga socialistiska produktionen utvecklas. Dessa enkla observationer visar på säkerheten i tesen om kvinnans frigörelse som del av proletariatets frigörelse. Medan tesen om befrielsen av kvinnan dyker upp som en borgerlig tes, där man i grunden vill sätta män och kvinnor mot varandra pga kön och kamouflerar kvinnoförtryckets rötter. Idag ser vi hur kvinnobefrielsen avslöjas mer för varje dag som borgerlig feminism, vilken siktar på att splittra folkrörelsen genom att separera kvinnomassorna från den och försöker i huvudsak att hindra utvecklingen av en kvinnorörelse under arbetarklassens ledning och vägledning.

Kajsa Ekis Ekman Varat och varan (utdrag) 2011

Industrin

Alla människor har rätt att gå samman i en stödgrupp för människor i samma situation. Alla har naturligtvis också rätt att föra fram sina idéer om prostitution. Men för att kalla sig fackförening krävs det att ens motpart är arbetsgivaren. Och varken STRASS, IUSW eller Rode Draad tar strid med någon arbetsgivare. IUSW är tvärtom en organisation som företräder hallickarnas intressen och motarbetar lagförslag som hjälper traffickingoffer. De Rode Draad drevs av staten som ett led i legaliseringen av sexindustrin och ägnar sig inte åt någon facklig kamp. Les Putes/STRASS består av människor i prostitution, men driver inga fackliga frågor.

På liknande sätt ser det ut i andra delar av världen. I Tyskland, där sexindustrin är laglig sedan tio år tillbaka, finns ett enda fackförbund, servicefacket ver.di, som organiserar sexarbetare. Men när jag frågar dem svarar de att de »inte har en lista på sexarbetare i vår organisation, men vi vet att det bara är några få«. De har heller aldrig varit inblandade i någon arbetsplatskonflikt i sexindustrin, inte heller känner de till att någon sådan har ägt rum.

Den spanska fackföreningen CCOO beslöt 2006 att organisera sexarbetare. De tryckte broschyrer och ordnade konferenser. Fyra år senare

har fortfarande inte en enda prostituerad gått med. CCOOs representant berättar att de ännu inte har hört talas om någon arbetsplatskonflikt inom sexindustrin.

Faktum är att jag än inte lyckats hitta någon grupp som verkligen är en fackförening i ordets rätta bemärkelse: det vill säga, en organisation som drivs och finansieras av medlemmar och som agerar gentemot arbetsgivare. Det är naturligtvis möjligt att det finns eller har funnits någon, men man kan ändå dra slutsatsen att majoriteten av de grupper som kallar sig fackföreningar inte är det. De flesta är snarare intressegrupper som använder sig av namnet fackförening för att få prostitution att verka som ett arbete. Om målet är att förbättra för människor i prostitution är dessa grupper fullständigt misslyckade. Om målet däremot är att prostitution ska ses som arbete, räcker det fullständigt väl med att kalla sig fackförening.

För när man introducerar ordet fackförening, börjar människor tänka i termer av arbete. Det gör att diskussionen om prostitution förflyttas från att handla om vad prostitution är – om ojämlikhet mellan män och kvinnor, om mäns sexuella komplex eller om vad som händer med tjejer som utsätts för övergrepp som barn, för att nämna några kända orsaker. I stället börjar det talas om arbete: löner, a-kassa, arbetsvillkor, pension, organisering. Dessa ord har ingen motsvarighet i verkligheten. De används endast i syfte att fylla en funktion: att legitimera prostitution som arbete.

För sexindustrins lobbyorganisationer har dessa grupper visat sig mycket användbara. De gör att industrin slipper tala i eget namn. Sedan slutet av åttiotalet har sexindustrin gått ihop i lobbygrupper. Vi har till exempel australiska Eros Foundation, en förening för bordellägare, vars profil är hippieliknande: med slogans som »sex är inte skadligt« och »mer sex åt alla« kan man ta dem för ett tantracenter. Genom att ordna föredrag där kvinnliga sexshopsägare talar under parollen »Our Bodies our Rights« och ger ett »feministiskt perspektiv« på prostitution, lyckas bordellägarna komma till tals på platser där näringslivet vanligtvis inte kommer in, som på Labour-partiets kongresser. Representanter för Eros Foundation har fått ta plats i officiella organ för förebyggande av AIDS, har kopplingar till Australiens demokratiska parti och ledande personer inom Eros Foundation har också kandiderat till kongressen. Ett politiskt parti vid namn The Sex Party har också startats i Australien som för fram

porrindustrins krav med populistisk »hö hö«-retorik riktad till män. Den kvinnliga partiledaren uppträder lättklädd och talar om sexuell frihet. Vi har brittiska AITA, Adult Industry Trade Association, porrindustrins förening, som arbetar för att ge porrindustrin legitimitet hos banker, EU och regeringar. Ett av deras konkreta mål är att få sina produkter godkända som vilka handelsvaror som helst och ta bort den hindrande stämpeln »stötande«. Deras amerikanska motsvarighet heter Free Speech Coalition, där alla större aktörer i porrindustrin är medlemmar. Med en budget på 3 miljoner dollar årligen betalar FSC bland annat forskare för att de ska bevisa att porr inte är beroendeframkallande. Free Speech Coalition har också lyckats minimera den amerikanska lagstiftningen mot barnpornografi, genom att hävda att barnpornografi är yttrandefrihet. Alla tre lobbyorganisationerna har kvinnliga VD. Och alla använder sig i någon utsträckning av myten om sexarbetaren för att föra fram sina intressen.

Sexindustrins tillväxt är oerhört känslig för samhällets attityder. IBIS-World, en analysfirma som skapar rapporter åt australiensiska företag, gjorde 2006 en studie över förutsättningar för tillväxt i sexindustrin. Studien talar om sex som om det vore en vara vilken som helst. Med hjälp av diagram och statistik visar den tillväxten inom bordellverksamhet, gatuprostitution och eskortservice. Och det råder ingen tvekan om vad målet är. Det handlar om att öka profiten. Det handlar om att få fler och fler människor att betala för sexuella tjänster i olika former. Fler ska fås att gå på bordell. Fler ska fås att beställa sexuellt material via telefon, på DVD och på strippklubbar. Rapporten konstaterar att framtiden ser hoppfull ut, trots konkurrensen från »obetalt sex«. Detta beror på att »sexarbete är mer accepterat bland yngre generationer« på grund av »förekomsten av pornografiskt material som normaliserar sexuella tjänster«. Det som avgör framtiden för sexindustrin, skriver rapporten, är folks attityder. Kan man normalisera porrbranschen, väntar också en ökning av prostitutionsindustrin. Rapporten förordar synlig reklam för strippklubbar, eftersom det kan »normalisera sexuella tjänster i mångas ögon.« Ett sätt som särskilt rekommenderas är att köra runt med bilar med reklam för strippklubbar. De här porrbilarna började åka runt i svenska städer men har dragit sig tillbaka då tjejgrupper kastade molotovcocktails på dem.

Den australiensiska feministen och professorn i statsvetenskap Sheila Jeffreys citerade rapporten när hon talade inför Finlands riksdag och på-

pekade mycket riktigt det som egentligen är en självklarhet: att ju mer plats prostitutionen får, desto fler män kommer att köpa sex. Stora och synliga prostitutionszoner lockar män att betala för sex, skriver IBIS-World som konstaterar att en av sex australiensiska män uppger sig ha betalat för sex. (I Sverige är motsvarande siffra en av tolv, vilket har sjunkit markant sedan sexköpslagen infördes, då det var en av åtta.) Australien har i dag över 5 000 lagliga bordeller och 2 000 olagliga. IBIS skriver att acceptansen för sexindustrin har ökat, men att industrin fortfarande är känslig för »att uppfattas negativt, vilket främst beror på att den kopplas till frågor som moral, hälsa och säkerhet.«

Det är här berättelsen om sexarbetaren kommer in. Den är precis det glidmedel branschen behöver för att kunna nå ökad acceptans. För det finns ingen annan berättelse som skulle kunna ha sådan genomslagskraft och hjälpa branschen så mycket, som den som hävdar att detta är en fråga om kvinnors rättigheter. Och här spelar ryktet om fackföreningar en roll som sköld, bakom vilken industrin gömmer sig.

Att skapa en vacker kuliss

Det är mycket i den här svängen som inte är vad det ser ut att vara. Fackföreningarna är inte fackföreningar. Grupper för prostituerade kan vara grupper för bordellägare. Det mest centrala är att berättelsen om »sexarbetares rättigheter« inte är avsedd att förändra prostitutionen i sig. Den riktar sig inte mot män som köper sex för att de ska förstå att kvinnor i prostitution är självständiga individer som förtjänar respekt. Nej, det handlar om att förändra bilden av prostitution. Nyckelorden är »ses som«. Prostitution ska ses som ett aktivt beslut av en viljestark individ, ett fritt val, en sexuell läggning och ett rättmätigt arbete – någon verklig förändring behövs inte.

Detta uppnås genom en dramatisk berättelse om onda och goda. På ena sidan ställs den prostituerade, som döpts om till sexarbetare. Där ställs också den frigjorda sexualiteten, den fria viljan, rätten till arbete, rätten till sin egen kropp, jordens förtryckta, homosexualiteten, marknadsekonomin, framåtskridande och brottet mot normerna. På andra sidan ställs feminister och politiker. De buntas ihop med moralism, tvåsamhet, stigmatisering, sexualfientlighet, essentialism, statlig kontroll, offertänkande och, som Wigorts Yngvesson skriver, »tusentals år av västerländsk idétradition, där kvinnan har räknats som mannens egendom«. Alla de

kategorier som har en positiv samtida innebörd placeras på en sida, tillsammans med prostitutionen, medan feministerna placeras på den andra. Detta görs inte genom analys, utan genom association.

Det mest anmärkningsvärda är att berättelsen om sexarbetaren ser ut som en feministisk berättelse. Sexsäljaren framställs som en feministisk hjälte som bryter mot gamla kvinnomönster, har en välutvecklad maktanalys, tar kommandot över männen ... Alla feminismens klassiska begrepp finns med, men något saknas helt: männen. I stället har feministerna fått inta deras plats. De får representera patriarkatet som bestraffar, censurerar, stigmatiserar, skuldbelägger. Det är som en »feministisk« berättelse riktad mot feminismen.

En konsekvens är att prostitution romantiseras. En annan är att feminismen svartmålas och framställs som om den vore emot sig själv. Mycket riktigt har berättelsen lyckats med att förvirra feminister. Vissa har känt sig tvingade att överge sitt prostitutionsmotstånd. När Petra Östergrens bok kom ut började många tvivla: är inte prostitution och porr egentligen något frigörande? Flera skribenter berättade att de inte gillade prostitution, men tyckte sig inte kunna ifrågasätta det, eftersom sexsäljarna själva verkade tycka det var bra.

»Är det verkligen så enkelt?« tvekade Caroline Matsson i Stockholms Fria Tidning och menade att »det samtal Petra Östergren efterlyser är angeläget«. Dilsa Demirbag-Sten menade att Östergren var »en viktig röst i det feministiska Sverige« som är »fri i tanken och vågar vika av från annars mycket strikt plöjda tankebanor« och att till »skillnad från många andra av oss debattörer har Petra Östergren faktiskt läst porrtidningar«. Andra kände obehag inför tanken på att prostitution kunde få status av yrke, men godtog ändå Östergrens anspråk på att representera prostituerade kvinnor. Många vacklade och visste inte vad de skulle tro och landade i en liberal uppgivenhet: den som vill prostituera sig ska få göra det, den som inte vill ska låta bli – en fullkomligt ansvarslös hållning. Vissa som är övertygade om att prostitution inte är något bra väljer att hålla tyst för att inte bli utmålade som moralkärringar eller patriarkala stofiler. Jag blev själv tveksam när jag första gången stötte på den här typen av retorik. Å ena sidan gick den emot min magkänsla och kändes obehaglig, å andra sidan lät det verkligen som om det fanns en världsomfattande rörelse av prostituerade som kämpade för sina rättigheter. Och att kämpa kan ju inte vara fel, sa en annan magkänsla. Men ju mer jag

satte mig in i frågan, desto tunnare blev denna rörelse och desto tydligare framstod de faktum som den försökte dölja.

Genomgående – både bland dem som framför denna berättelse och de som låter sig lurav av den – är oviljan att ta ansvar för den legala prostitutionens konsekvenser.

Det finns ett faktum som berättelsen om sexarbetaren aldrig tar upp: att prostitution är det i särklass dödligaste tillstånd en kvinna kan befinna sig i. För flickor och kvinnor i prostitution är dödligheten 40 gånger högre än genomsnittet. Ingen grupp kvinnor, oavsett yrke eller livssituation, har en så hög dödlighet som kvinnor i prostitution. Forskningen är entydig; mönstret går igen i studier från Kanada, USA, Kenya och England. Dödsorsakerna varierar från mord till olyckor, drogmissbruk och alkoholism. Amerikanska forskare konstaterar i en studie från 2004 att kvinnor har större chans att leva längre om de »endast« blir drogmissbrukare, hemlösa eller alkoholister än om de går in i prostitution. Samma studie visar att kvinnor i prostitution löper 18 gånger högre risk än andra kvinnor att bli mördade. Forskarna sammanfattar: »Således mördades det stora flertalet av kvinnorna i vår studie som en direkt konsekvens av prostitution.« Inte heller är en legalisering något skydd. Studierna visar inte på någon skillnad i dödligheten mellan länder där prostitutionen är laglig respektive olaglig. Det är annars ett av de vanligaste argumenten från legaliseringsförespråkare. Amsterdams turistinformation proklamerar till exempel:

Dessutom är Red Light District överraskande nog ett av stadens säkraste ställen eftersom det dygnet runt befinner sig polismän och privata livvakter i närheten av kvinnorna som nästan alltid arbetar.

Men sedan sexindustrin legaliserades mördas fortfarande en kvinna om året i Amsterdams skyltfönster, ofta i det angränsande rummet. I vilket annat legalt yrke skulle detta accepteras? Poliser och militärer, som också riskerar att utsättas för våld, förses med skjutvapen, batonger och skottsäkra västar. Post- och banktjänstemän skaffar glasfönster som skydd mot rån. Men de prostituerade står i underkläder och har direkt fysisk kontakt med de potentiella förövarna. Inte ens polismännen tar sig in på de rum där prostitutionen sker. Männens privatliv räknas fortfarande som viktigare än kvinnors liv. Och dessa »privata livvakter« är i själva verket ofta kvinnans hallickar.

Medan berättelsen talar om 'arbete' och 'anställning' ignoreras det

faktum att i den legala prostitutionen är de prostituerade kvinnorna sällan anställda. När Tyskland utvärderade sin lagstiftning 2007 visade det sig att mindre än en procent av de prostituerade var anställda. Bara fem procent ville överhuvud taget ha en anställning medan över 60 procent absolut inte kunde tänka sig att vara anställda som prostituerade. En anledning var att de var rädda att förlora sin anonymitet; en annan att de helst ville se prostitutionen som en tillfällig syssla. Majoriteten av de prostituerade hade sjukförsäkring, men den kom inte från prostitutionen utan kom från andra arbeten eller från socialbidrag. Rapporten konstaterar att legaliseringen inte gett prostituerade ett bättre skyddsnät, att den inte lett till någon förbättring av arbetsförhållandena, att den inte minskat antalet prostitutionsrelaterade brott och inte lett till att prostitution verkligen blivit ett arbete som alla andra. Däremot har legaliseringen gjort det svårare att sluta med prostitution. Utredaren skriver att många »stannar kvar i prostitutionen trots att de för länge sedan har gått över gränsen för vad de mäktar med.«

Det vanligaste i Tyskland, Holland och Australien är i stället att de prostituerade ses som som egna företagare. Kvinnorna anställs inte av bordellerna, utan hyr ett rum eller ett skyltfönster. För bordellägarna är detta en bekväm situation, då de snarast får rollen som hyresvärdar. De slipper se efter kvinnorna, de slipper lägga sig i eller ta ansvar för vad som sker och vad som än försiggår i rummen får ägarna in samma summa varje kväll.

För kvinnorna är det inte lika bekvämt. I Amsterdams Red Light District, till exempel, kostar skyltfönstren 150 euro att hyra per natt. Det betyder att när en kvinna går på sitt pass för kvällen, har hon redan lagt ut över 1500 kronor. Eftersom ett samlag kostar 60 euro enligt Amsterdams standardmeny, betyder det att hon måste ligga med tre män innan hon kommit upp till noll. Varje kväll. De första tre är enbart för att betala hyran, de följande två kan ofta gå till att betala hennes hallick och i många fall har hon utöver sig själv, barn i ett annat land att försörja. Det är inte svårt att räkna ut att det måste bli minst fem män per dag. Hanka Mongard från TAMPEP bekräftar att de flesta kvinnor är där varje dag. Det blir 35 män per vecka och om hon vilar när hon har mens blir det över hundra män i månaden. Även om hon har semester en månad blir det långt över tusen män om året.

Det fysiska våldet: misshandel, våldtäkt och brutalitet är en stor del av

prostitutionens vardag. Den hittills största studien av människor i prostitution utfördes 2003 av ett team läkare och psykologer. De intervjuade åttahundra prostituerade i nio länder: Kanada, Colombia, Tyskland, Mexico, Sydafrika, Thailand, Turkiet, USA och Zambia. Resultaten visade att 71 procent hade blivit utsatta för fysiskt våld inom prostitutionen. 63 procent hade blivit våldtagna inom prostitutionen. 89 procent uppgav att de ville lämna prostitutionen och skulle göra så om de kunde. 68 procent uppvisade symptom på posttraumatisk stress.

Liknande siffror finns inte för något annat yrke, varken för män eller kvinnor. Det finns ingen annan livssituation där så många blir våldtagna, misshandlade och mördade som inom prostitutionen. Hur kan detta accepteras, år efter år? Varför är prostitution ett undantag för så många regeringar, intellektuella och människorättsaktivister som annars försvarar rätten till ett värdigt liv? Varför är så många tysta eller till och med glorifierar denna tillvaro? Är det för att de utsatta är kvinnor? Är det för att så många män ger prostitutionen sitt tysta stöd? Om någon drog hade orsakat en så tidig död hos så många, hade den inte varit laglig någonstans i världen. Men nu gäller det prostitution, och det är ett liv som enligt Dodillet kan visa andra kvinnor vägen, som enligt Östergren levs av starka kvinnor och som enligt Lotta Lundberg är ett radikalt val. I ljuset av empiriska fakta om prostitutionen ter sig dessa utsagor som både naiva och fruktansvärt grymma. Östergrens argument att det finns vissa prostituerade som trivs med sitt yrke, borde spela mindre roll när man beaktar den massiva förekomsten av våld och den tidiga dödligheten. Ingen som ägnat längre tid åt att studera prostitution kan ha undgått dessa siffror.

Argument från vänster – pengar från höger

Berättelsen om sexarbetaren liknar den svenska högerens strategi. Att behålla samma politik, men använda sig av motståndarens ord. Moderaterna kallar sig det nya arbetarpartiet, kristdemokrater menar att de företräder »verklighetens folk« och att vänstern är »eliten«. I linje med detta kallar sig prostitutionsförespråkare för feminister, samtidigt som feministerna utmålas som fienden.

Detta förhållande blir särskilt tydligt hos de debattörer som framför berättelsen. Petra Östergren har en bakgrund i kvinnorörelsen, där hon lärt ut feministiskt självförsvar. Men finansieringen av hennes projekt

kommer från näringslivet. Efter att Östergren publicerat Porr, horor och feminister har hennes doktorandtjänst i socialantropologi helt finansierats av Ax:son Johnsons stiftelse. Hon har också fått stöd av näringslivets tankesmedja Timbro för andra projekt. Timbro har dessutom sponsrat en annan prostitutionsvänlig skrift. Riktningen är tydlig: argumenten hämtas från vänster, pengarna kommer från höger.

Men berättelsen om sexarbetaren har hållhakar på andra än feminister. Medan motstånd och fackföreningar appellerar till vänstern, är marknadsekonomi något som tilltalar höger. På så sätt vill berättelsen ta sig in överallt: till feministerna säger man att kvinnor måste ha rätt till sin kropp, till liberalerna att det är en fråga om det fria valet och att den prostituerade är en entreprenör, till socialisterna att hon är en arbetare som borde starta fackförening, till sexradikalerna att vi har att göra med en förföljd grupp i likhet med de homosexuella och så vidare. Berättelsen om sexarbetaren vill nämligen lägga beslag på alla ideologiers ideal. Socialismens arbetare, feminismens kvinnor, liberalismens individer, sexradikalernas njutande subjekt, kapitalismens företagare och den moderna människan i största allmänhet. Berättelsen om sexarbetaren lånar friskt från diverse teorier, men utan att ta med sig analysen som ligger till grund för begreppen. Den har också egenheten att förena både idén om folkligt uppror (de undertryckta mot makten) med kapitalism (rätten att sälja). Jenny Westerstrand kallar den för en »superdiskurs« i sin avhandling Mellan mäns händer:

För betraktar man prostitutionsdebatten utifrån de klassiska feministiska teorierna märks att centrala element från respektive feministisk strömning har inkorporerats under en och samma diskurs – sexarbetardiskursen. Detta skeende har ägt rum samtidigt som den socialistiska förståelsen har tappat mark. Den socialistiska förståelsen av prostitution som arbete – vilket likt andra arbeten alierar arbetaren – har flutit in under en liberal diskurs och dess tal om sexarbetaren. Här reses kollektiva krav på fackföreningar, dock utan socialistiskt tankegodt om den skadliga alienationsprocessen i allt lönearbete och utan den ursprungliga feministiska socialistiska visionen om att prostitution – likt annat lönearbete – ska försvinna med en revolution. (...) På motsvarande sätt har sexarbetardiskursen plockat upp centrala begrepp från den radikal-feministiska förståelsen; begreppet patriarkat används återkommande när det samhälle där sexarbetande kvinnor ska göra sina intressen gäl-

lande beskrivs. Dock utan att begreppet ges teoretisk precisering.

När berättelsen är slut har det fortfarande inte sagts något om vad prostitutionen är, varför den finns, hur den fungerar. I stället har vi hört en modern saga om framåtskridande. En romantisk berättelse om hur en gammal, murken tradition länge försökt hålla människorna nere och tala om för dem hur de ska leva – men att individerna gör revolt för rätten att leva som de vill, för friheten och för sexualiteten! Det är en berättelse vi känner väl till. Denna passar in i en ännu större: sexets revolt mot moralen. Romeo och Julia mot föräldrarnas trångsynthet, kärleken mot det arrangerade äktenskapet, lusten mot kyrkan, den sexuella revolutionen, 68-upproret, rocken och hippiekulturen, frihet och sex. Genom några snabba retoriska grepp har prostitutionen berättats i dessa termer och blivit en modern berättelse. Voilå, prostitution har genomgått en total make-over: från världens äldsta yrke har prostitutionen blivit världens modernaste yrke.

Makten byter skepnad – arvet efter 1968

Skiftet av berättelse runt prostitutionen lär oss hur status quo rättfärdigas i olika tider. Den gamla modellen för att legitimera makt var byggd på idén att makten var given av naturen, medan de förtryckta förklarades vara biologiskt underlägsna. Prostituerade kvinnor förklarades till exempel vara defekta och nedsatta, med en liknande logik som den som användes för att rättfärdiga slaveriet, kolonialismen och klassamhället.

Under 1968 års uppror tog folkrörelserna ifrån makten dess moraliska legitimitet. Makt var inte längre rätt – i stället rättfärdigades upproret moraliskt. »Det är rätt att göra uppror« sade Mao Tse-Tung, Jean-Paul Sartre och Jan Myrdal. Över hela världen revolterade människor mot makten – mot kapitalismen, mot mansväldet, mot auktoriteterna. Dessa folkrörelser hade inte styrkan att krossa kapitalismen, men efterlämnade, mer än något annat, tanken att det är rätt att göra uppror.

Sedan 1968 pågår en process där makten omformulerar sig enligt upprorets princip. Institutioner som besitter makt – kapitalet, media, akademien, den politiska makten, mäns sexuella makt och överklassens privilegier – har fått omformulera sig för att rättfärdiga sin existens. De kan inte längre hävda att de har makt därför att makten är given av naturen, utan alla maktförhållanden måste rättfärdigas moraliskt. Detta görs genom att de döljs. I reklamen kallas allt från bilar till mobiltelefon-

er »revolutionärt«. Högern kallar sig det nya arbetarpartiet och den franske presidenten Sarkozys parti UMP kallar sig de nya revolutionärerna. Adeln, företagen, medierna, de intellektuella – alla säger sig plötsligt vara uppstickare, marginaliserade och avvikande.

Berättelsen om sexarbetaren passar in i detta. Den förenar en gammal, könsrollsbevarande praktik med ett upproriskt språk. Den blir en symbios mellan den nyliberala högern och den postmoderna vänstern. Den nyliberala högern får ett språk som förklarar prostitution vara fri företagsamhet och handla om individens rättigheter. Den postmoderna vänstern får en ursäkt för att inte bekämpa den rådande ordningen, genom att hänvisa till de marginaliserades röst. Båda kastar sig över möjligheten att kalla prostitution revolutionär.

Den postmoderna vänstern är, som Terry Eagleton skriver, en reaktion på den nyliberala hegemonin. Efter kommunismens fall, när kapitalismen fulländade sin hegemoni över världen, reagerade delar av vänstern med att maskera sin förlust som seger. Eagleton säger i en talande liknelse: »Det är som om man har förlagt brödkniven och därpå förklarar att limpan redan är skivad«. I stället för att peka på orättvisor övergick delar av vänstern till att omdefiniera status quo som subversivt.

När det känns övermäktigt att ifrågasätta orättvisor blir det frestande att i stället omtolka dem – kanske orättvisorna inte är orättvisor om vi tittar närmare på dem, utan tvärtom rebelliska handlingar? Med ens förklaras pornografi, prostitution, slöjor, pigor och drogmissbruk vara marginaliserade fenomen, kvinnors rättigheter eller individuella val med subversiv potential. Genom att kalla sig »feministisk« kunde porrfilmen Dirty Diaries få en halv miljon kronor av Svenska Filminstitutet. Kritiker kunde skriva saker som att Dirty Diaries »med pornografin som redskap utmanar maskulin hegemoni och gör narr av en patriarkal samhällsordning.« I artikeln Motstånd med höga klackar förklarar genusvetaren Maria Lönn att Britney Spears och Paris Hilton är motståndshjältar och att »Britney, Paris och Lindsay är vapendragare som skjuter vilt på människors tänkande om 'rätt och fel'« och att de »visar att det finns något självvalt i en position som länge varit reducerad till utanförskap och offerpositionering«. Magnus Ullén hävdar i sin avhandling om porr, Bara för dig, att pornografin har en samhällsförändrande potential därför att den »genom att visa oss begärets form gör det möjligt för oss att i längden omforma begäret«.

Det centrala här är, som Janice Raymond påpekat, att det provocerande, upproriska och subversiva ska hittas inom status quo, inte utanför det. Och viktigare är att här saknas förslaget om vad som ska förändras. Annars brukar ju uppror handla om att säga: Vi är trötta på att ha det som vi har det – nu vill vi skapa något nytt! Här sägs det i stället att vi ska acceptera allt som det är, därför att det med ens har upptäckts vara subversivt. Om vi känner obehag över sakernas tillstånd, då ska vi inte säga ifrån. Nej, det är så praktiskt ordnat att motståndet redan finns inbyggt i status quo – det gäller bara att upptäcka det! Och likaså sägs porren kämpa åt oss: helt på egen hand utmanar den maskulina hegemoni, förändrar samhället och omformar våra begär! (Dock krävs det minst en akademisk avhandling för att vi ska inse detta.) Innebörden är inte att framkalla en revolt, utan att legitimeras. »Subversiv potential« fungerar i sammanhanget som en godkännande stämpel, inte som ett krav på handling.

Därmed ingår den postmoderna vänstern och den nyliberala högern en tyst pakt. Högern får makten, den postmoderna vänstern får i utbyte rädsla ansiktet genom att makten kläs i deras ord. Medan den nyliberala högern attackerar välfärdssamhället och ökar klyftorna klär de postmoderna tänkarna attackerna i ett upproriskt språk. De vänder och vrider på begreppen, letar efter motstånd i allt, försöker se styrka där andra har sett utsatthet: i den misshandlade kvinnans upproriska blinkning före slaget, i den könsstympades skratt, i den prostituerades svärande – överallt ska vi läsa in subjekt och aktörskap. Det är ingen enkel uppgift. Och det är också därför dagens feminism och kulturdebatt upplevs så »akademisk« och svårförståelig av många. Det är symptomet på den strid som pågår, där det å ena sidan pågår en kamp för kvinnors rättigheter, å andra sidan ett legitimerande av status quo med exakt samma ord.

Ett av de mest cyniska och verklighetsfrånvända projekten i denna kohandel är legitimerandet av prostitution som »arbete« – vilket, ironiskt nog, dyker upp i Sverige i ett skede då prostitutionen har minskat betydligt. I berättelsen om sexarbetaren är skiftet i maktens retorik som mest tydligt: prostitutionen är samma system, men dess legitimitet är annorlunda. Om den prostituerade under artonhundratalet sades vara svagsint, lat, falsk och efterbliven, beskrivs sexsäljaren nu som självständig, stark, sanningsenlig och frigjord – allt det hennes tidigare upplaga inte var. Hon är inte en kvinna att beklaga – hon är snarare en förebild.

Med denna bild som snuttefilt kan både nyliberalerna och de postmoderna sova gott, utan att behöva konsultera mordstatistiken. Det finns en stor mängd skrifter vars mål är att skapa denna bild av henne som en framgångsrik entreprenör. Hon är minsann inte såld, hon säljer!

Men det är något mystiskt med hela denna berättelse. Det vi hör om och om igen, är att sexsäljaren inte säljer sig själv. Hon är ju säljaren – men vad är det som säljs? Vad är då varan?

[...]

Reifikation – när sexualiteten blir en vara

Om vi får att tro att det sex som säljs i prostitution är något helt annat än människan själv, något som har slitit sig loss och går runt och säljer sig på egen hand – vad händer då med oss? Vi människor av kött och blod som, trots allt, måste vara högst närvarande för att det ska bli något sex av. Hur ser vi på oss själva? Hur förhåller vi oss till det vi gör?

En nyckel till förståelse hittar jag i bibliotekens magasin, i ett begrepp som nästan försvunnit från ordböckerna: ordet reifikation.

Den ungerske marxisten Georg Lukács myntade begreppet i verket *Historia och klassmedvetande* från 1923. Verket handlar om kapitalismens psykologiska effekter på människan. Ordet reifikation kommer från latinets *res* (sak) och betyder ordagrant sak-i-fiering. Reifikation är ett konstant tillstånd av oengagemang och distans till världen. Där vi ser på ekonomin som om den inte hade med oss att göra, där tingen tycks få eget liv medan människorna ser sig som maktlösa. Reifikation uppstår när en mänsklig skapelse eller handling förvandlas till vara och ting. Det har redan skett med arbete, bostäder, vård, skola och kultur. Allt sedan dess gryning har kapitalismen levt genom att förvandla mänskliga behov, aktiviteter och relationer till varor på en marknad. Detta är kapitalismens DNA: för att fortleva måste den hela tiden hitta nya områden som kan göras till varor.

Att odla, bygga, skapa eller uppfinna har människor alltid gjort och dessa aktiviteter har varit integrerade delar av det organiska livet. Men under kapitalismen blir vår arbetskraft i stället en vara som vi säljer. Vi börjar se på vår förmåga att lyfta, bära, tillverka, sy, tänka, övertala, sjunga, skriva, vårda – som en funktion skild från oss själva.

Reifikationen, skriver Lukács, är något som sker i det senkapitalistiska samhället. En slav är inte reifierad. Slaveri är något annat. Det är ägande av en annan människa och även om metoderna för att pressa ut merarbetet är »mera öppet brutala än senare« är slavens arbetskraft inte en vara som tillhör honom – slaven är en vara i sin helhet. Reifikationen äger rum först då den fria arbetaren uppstår på den fria marknaden. Då han kan sälja sin arbetskraft till arbetsgivaren blir den ett ting och det är detta som är reifikation. Å ena sidan en »fri« individ, å andra sidan hans arbetskraft, som får formen av »en vara som 'tillhör' honom, som ett ting han 'äger'«. Detta förhållande gör att han kommer att se på sina funktioner – vilket kan innebära sina kunskaper, sin styrka, sin intelligens, sin snabbhet – som ägodelar. Han blir alienerad, inte bara från samhället, utan från sig själv som ett jag.

I prostitutionen är det sexualiteten som görs till vara. Det är därför Hilary Kinell jämför den med mat: vi kan byta våra kyssar och smekningar mot mat på marknaden – och de måste därför behandlas på samma sätt i språket. Vi ska kunna byta ut ordet sex mot en låda bananer och ingen ska tänka: Det är ju fruktansvärt! På så sätt ser sexualiteten ut att vandra runt på marknaden helt själv, utan mänskligt sällskap. Men detta är ju en illusion och kommer alltid vara en illusion. Det går inte att sälja sex utan att det måste uppenbara sig en livs levande människa av kött och blod. Det betyder att vad berättelsen om sexarbetaren gör i ord, skiljer sexet från jaget, måste den verkliga prostituerade göra i verkligheten. Hon måste vara där, men tänka att hon inte är där. Och snarare än att tala om sexualitet som ett sätt att komma nära någon, talar många människor i prostitution om nödvändigheten att hålla avstånd. En australiensisk kvinna säger:

Jag kan bara jobba nedanför halsen. Om jag måste tänka på en tjänst eller blanda in mina tankar på minsta sätt känner jag mig skitig. Jag undviker fantasier. Jag vill inte delta i deras smuts.

I stället för ett mänskligt möte blir sexualiteten något hon inte vill delta i. Uttrycket »från hakan och neråt« är signifikativt: kroppen måste därför avskärmats från medvetandet. Sandra Lundbom och Miki Nagata, som arbetat på Stockholms prostitutionsenhet, genomförde 2007 fyra djupintervjuer med kvinnor som lämnat prostitutionen. De diskuterar resultaten i sin kandidatuppsats Att leva med prostitutionserfarenhet. En av kvinnorna är Sara som prostituerade sig under två

år och som beskriver den här processen:

Det jag kände också, under själva akten, eller vad man ska säga ... Det var ju att jag flyttade upp mig själv i mitt huvud [...] Och jag ser ju att jag har använt mig av samma sak (i prostitutionen) ja men det är ju från incesten. Därifrån, att jag går in i en annan verklighet. Och då vart den i mitt huvud. Så jag tyckte inte att jag hade en kropp heller. [...] Men jag hade ingen känsel ens. Jag stängde av helt. Så man kunde göra i princip vad man ville med min kropp utan att det kändes.

Delningen är så smärtsamt tydlig, mer övertydlig än Descartes någonsin skulle ha kunnat beskriva den. Han föreställde sig den genom att blunda för ett ögonblick, medan kvinnor i prostitution försöker förverkliga den, till varje pris sära på kropp och medvetande, göra kroppen till något stumt, icke-kännande. Oavsett om den som berättar tycker att prostitution är något bra eller dåligt, sägs samma sak.

[...]

Kampen om kvinnan

Den rationella mekaniseringen, skriver Lukács, tränger »ända in i arbetarens själ. Till och med hans psykiska egenskaper avskiljs från hans totala personlighet och objektiveras i förhållande till denna...« Det är också vad som sker då sexualiteten görs till arbete: den blir mekanisk och skiljs från människan.

Men detta – det mekaniska arbetet – är precis vad köparen inte vill ha! Han vill inte ha en kvinna som agerar som om hon var avskild från sin personlighet! Han vill ha en kvinna som agerar som om hon inte arbetade; en kåt, upphetsad, sensuell kvinna som älskar att ligga med just honom. Köparens ideal är en kvinna som ger precis allt av sig själv, som utför akten med maskinens precision och med vilddjurens entusiasm. På internetforum där sexköpare i hela världen recenserar prostituerade är den vanligaste kritiken att kvinnan agerar som om det vore ett rutinarbete. »Tittar på klockan« är ett ofta använt dåligt omdöme, i likhet med »passiv«, »uttråkad« eller kritiska kommentarer om kvinnor som inte tillåter kyssar, anal- eller oralsex.

Och här kommer vi in till prostitutionens kärna: mannens paradox. Han både vill och inte vill att prostitution ska vara ett arbete. Han

vill kunna köpa sex, men han vill att hon ska göra det som om hon inte fick betalt. Sexköparen vill ha prostitution, men han vill inte att den ska likna prostitution. Ju mer det liknar ett rutinarbete – ju mer kvinnan beter sig som en kassörska på Konsum – desto missnöjdare blir han. Hur mycket han än begär från henne vet han att hon gör det för pengarna och kräver därför ständigt något mer, något genuinare, något äkta. Han vill ha hela hennes kropp, hela hennes personlighet, hennes jag. Sexköparen befinner sig i ett konstant tillstånd av självbedrägeri, vilket leder honom att ständigt vilja ha det som inte kan köpas.

Detta är prostitutionens olösliga dilemma, detta är en av anledningarna till att prostitutionen aldrig kan bli ett »arbete som alla andra«: för att kunna existera måste den dölja sin karaktär av arbete. Och på vem ankommer det då att dölja detta? Naturligtvis på kvinnan, den säljande parten. Hon arbetar med sex, men måste låtsas som om hon inte arbetade.

Bland män som köper sex förekommer ofta åsikten att man inte kan lita på prostituerade, att de är »lögnaktiga« – precis som Lombroso och Parent-Duchâtelet skrev. Men denna lögn är det ju mannen själv som kräver. Det finns de sexköpare som inte bryr sig om någon teater och de som till och med njuter av att kvinnan tvingas till prostitution. Men få män vill ha någon som säger: du är ful och stinker, kan du skynda på nu så jag kan ta mina pengar och gå? Utan lögnen skulle det inte finnas någon prostitution.

För några år sedan lärde jag känna en kvinna i Barcelona som hette Maria och sysslade med eskortprostitution. Vi talade bland annat om ifall sex kunde ses som arbete. Hon menade att det var omöjligt, just på grund av detta. »Sexarbete«, sa hon, »det skulle vara om du onanerade åt någon medan han låg och tittade på en porrfilm: du kan göra samma sak varje gång, han rör dig inte, du involverar inte dig själv. Men så fort han sträcker ut handen och rör vid dig, är du känslomässigt involverad – han kan ha kalla händer, hans beröring kan påverka dig, men du måste ändå säga att det är fantastiskt. Då är det inte ett arbete längre.« Hon liknade det vid en kock som lagar mat: kocken lagar maten, men han behöver inte äta den. Det är gästen som äter och kocken som lagar. Kocken kan vara vegetarian, men ändå laga kött, för det är hans jobb. Prostitution, menade hon, skulle vara om kocken var tvungen att sätta sig och äta med alla gäster och säga att det var fantas-

tiskt gott, att det var det bästa kött han någonsin ätit, även om han var vegetarian. Marx skrev att varan alltid döljer en relation. Här blir det bokstavigt: relationen är förklädd till vara. Därför vill mannen att hon är tillgänglig som vara, i skyltfönstrena, på sexklubbarna och i annonser på nätet. Samtidigt kräver han att varan förvandlas till en relation när han betalat. Hon ska vara mänsklig, äkta, intresserad av honom.

Prostitutionen är därför en evig dragkamp. Kvinnan vill behålla en egen intakt sfär. Den köpande mannen vill att alla former av beröring ska vara till salu. Men då förlorar beröringen sin charm, blir rutinär och han söker sig vidare, som en turist i Asien som avskyr turism och därför expanderar den. Turisten vill komma bortom kommersen, men när han rör vid det äkta kommersialiseras det och därför blir det landets uppgift att lura honom, att återskapa det äkta och samtidigt ta betalt. På samma sätt fungerar prostitutionen. Hela tiden handlar det om att hon måste göra mer för att dölja lögnen för honom.

Paradoxen är då att ju mer prostitutionen industrialiseras och görs till arbete, desto mindre liknar den arbete. Den utvecklade prostitutionen liknar ett löpande band: snabba ligg med kläderna på och minimal kroppskontakt. Den utvecklade prostitutionen genererar en prostitution som till det yttre liknar vanliga relationer. När prostitutionen görs till industri betyder det att kvinnorna måste sluta upp med att bete sig som om de arbetade i en industri.

Den nya prostitutionen på 2000-talet kallas »GFE« – girlfriend experience. Girlfriend experience innebär att mötet ska likna en parrelation så mycket som möjligt – det ska kyssas, ätas middag och konverseras utöver samlaget. Här är gränserna för vad som är säljbart nära upplösning. Hela kvinnans jag ska vara tillgängligt.

[...]

V.I. LENIN

Imperialismen som kapitalismens högsta stadium(utdrag)

1916

VII. Imperialismen som ett särskilt stadium av kapitalismen

Vi måste nu försöka dra vissa slutsatser av och sammanfatta det, som ovan sagts om imperialismen. Imperialismen växte fram som en utveckling och en direkt fortsättning av kapitalismens grundläggande egenskaper i allmänhet. Men kapitalismen blev kapitalistisk imperialism först på ett bestämt, mycket högt stadium av sin utveckling, när några av kapitalismens grundegenskaper började förvandlas till sin motsats, då de drag, som karakteriserar epoken av övergång från kapitalismen till en högre ekonomisk och social struktur, utformades och uppenbarades över hela linjen. Det ekonomiskt grundläggande i denna process är, att den kapitalistiska fria konkurrensen avlöses av kapitalistiska monopol. Den fria konkurrensen är den grundläggande egenskapen hos kapitalismen och varuproduktionen överhuvud taget. Monopolet är den direkta motsatsen till den fria konkurrensen, men vi har bevittnat hur denna började förvandlas till monopol, då den skapade storproduktionen, undanträngde smådriften, ersatte storföretaget med jätteföretag, drev koncentrationen av produktionen och kapitalet så långt, att därur framväxte och framväxer monoopolet: karteller, syndikat och truster, och - sammansmältande med dem - kapitalet hos något 10-tal banker, vilka råder över miljarder. Men samtidigt som monopolen växer fram ur den fria konkurrensen, upphäver de den inte, utan de existerar över och vid

sidan av densamma och framkallar härmed en mängd synnerligen skarpa och tillspetsade motsägelser, slitningar och konflikter. Monopolet utgör övergången från kapitalismen till en högre ordning.

Ifall det vore nödvändigt att ge en så kort definition som möjligt av imperialismen, så måste man säga, att imperialismen är kapitalismens monopolistiska stadium. En sådan definition skulle innehålla det mest väsentliga, ty å ena sidan är finanskapitalet några få monopolistiska storbankers bankkapital, sammansmält med de monopolistiska industrisammanslutningarnas kapital, och å andra sidan är världens uppdelning övergången från en kolonialpolitik, som ohämmat utvecklades över de områden, vilka icke besatts av någon kapitalistisk makt, till en kolonialpolitik, som består i monopolistisk besittning av den fullständigt uppdelade jorden.

Men alltför korta definitioner är, om också bekväma, ty de sammanfattar det viktigaste, dock otillräckliga så snart man ur dem måste speciellt härleda ytterst väsentliga drag hos den företeelse, som det gäller att definiera. Vi måste därför - utan att glömma, att alla definitioner överhuvud taget har en villkorlig och relativ betydelse, då en definition aldrig kan omfatta de allsidiga förbindelserna hos en företeelse i full utveckling - ge en sådan definition av imperialismen, som innefattar dess följande fem viktigaste kännetecken:

1. Koncentration av produktion och kapital, vilken uppnått ett så högt utvecklingsstadium, att den skapat monopolen, vilka spelar en avgörande roll i det ekonomiska livet.
2. Bankkapitalets sammansmältning med industrikapitalet och uppkomsten av en finansoligarki på grundval av detta "finanskapital".
3. Kapitalexporten, till åtskillnad från varuexporten, erhåller synnerlig betydelse.
4. Internationella monopolistiska sammanslutningar av kapitalister, vilka delar världen mellan sig, bildas.
5. Jordens territoriella uppdelning mellan de kapitalistiska stormakterna är avslutad.

Imperialismen är kapitalismen på det utvecklingsstadium, då monopolens och finanskapitalets herravälde utformats, då kapitlexporten blivit särskilt betydelsefull, då världens uppdelning mellan de interna-

tionella trusterna börjat, och uppdelningen av hela jordens territorium mellan de största kapitalistiska länderna fullbordats.

Vi skall senare se, hur imperialismen kan och måste definieras på ett annat sätt, om man inte blott tar hänsyn till de grundläggande rent ekonomiska begreppen (till vilka den ovan anförda definitionen inskränker sig), utan också hänsyn till den plats i historien, som detta stadium av kapitalismen intar i förhållande till kapitalismen överhuvud taget, eller hänsyn till förhållandet mellan imperialismen och de två huvudriktningarna inom arbetarrörelsen. Men nu bör det anmärkas, att imperialismen, enligt den angivna definitionen, otvivelaktigt utgör ett särskilt stadium i kapitalismens utveckling. För att ge läsaren en så väl grundad föreställning om imperialismen som möjligt, har vi med avsikt sökt anförda så många uttalanden som möjligt av borgerliga ekonomer, vilka varit tvungna att erkänna särskilt obestridligt fastställda fakta om den nuvarande kapitalistiska ekonomin. I samma syfte har vi anförut utförliga statistiska uppgifter, som just visar, i vilken grad bankkapitalet o.s.v. vuxit, uppgifter som just anger vari övergången från kvantitet till kvalitet, den utvecklade kapitalismens övergång till imperialism kommer till uttryck. Man behöver väl inte erinra om att alla gränser i naturen och i samhället är villkorliga och rörliga, att det vore meningslöst att strida t.ex. om, till vilket år eller årtionde imperialismens "slutgiltiga" befästning hänförs.

Men strida om definitionen av imperialismen måste man framför allt med Karl Kautsky, den ledande marxistiske teoretikern från den s.k. Andra internationals epok, d.v.s. de tjugofem åren mellan 1889 och 1914. Mot de grundläggande idéer, vilka uttryckts i vår ovan anförda definition av imperialismen, uppträdde Kautsky alldeles avgjort 1915, ja, redan i november 1914 och förklarade, att imperialismen inte borde förstås såsom en "fas" eller ett stadium av ekonomin, utan såsom en politik, nämligen en bestämd politik, som finanskapitalet "föredrar" att använda, att imperialismen inte får "identifieras" med den "moderna kapitalismen", att ifall man med imperialism förstår alla den "moderna kapitalismens företeelser" - karteller, protektionism, finansmännens herravälde, kolonialpolitik - då leder frågan om imperialismens nödvändighet för kapitalismen till den "plattaste tautologi", ty då är "imperialismen naturligtvis ett livsvillkor för kapitalismen" o.s.v. Kautskys tanke uttrycker vi noggrannast genom att citera hans definition av imperialis-

men, vilken riktar sig direkt mot kärnan i de av oss utvecklade idéerna (ty invändningarna från de tyska marxisternas läger, vilka under en följd av år propagerat liknande idéer, är för länge sedan kända av Kautsky såsom invändningar från en bestämd riktning inom marxismen).

Kautskys definition lyder som följer:

"Imperialismen är en produkt av den högt utvecklade industrikapitalismen. Den består i varje industriell kapitalistisk nations strävan efter att underkua och med sig förena ett allt större agrar-område (kursiverat av Kautsky) utan hänsyn till, av vilka nationer det bebos." [87*]

Denna definition är absolut värdelös, ty den framhäver ensidigt, d.v.s. godtyckligt blott den nationella frågan (låt vara att denna fråga är synnerligen viktig såväl i och för sig som i förhållande till imperialismen), förbinder denna fråga godtyckligt och oriktigt endast med industrikapitalet i de länder, vilka annekterar andra nationer, och skjuter lika godtyckligt och oriktigt annexionen av agrarområden i förgrunden.

Imperialismen är strävan efter annexioner - det är innehållet i den politiska delen av Kautskys definition. Den är riktig men ytterst ofullständig, ty politiskt är imperialismen överhuvud taget en strävan efter våld och reaktion. Det som sysselsätter oss här är emellertid sakens ekonomiska sida, vilken Kautsky själv infört i sin definition. Oriktigheterna i Kautskys definition är uppenbara. Karakteristiskt för imperialismen är ju inte industri-, utan finanskapitalet. Det är ingen tillfällighet att i Frankrike just finanskapitalets särskilt snabba utveckling, vid sidan av industrikapitalets försvagande, sedan 1880-talet framkallat en ytterst starkt skärpning av den annexionistiska (koloniala) politiken. Karakteristiskt för imperialismen är just dess strävan efter att annektera inte blott agrarområden utan även högt utvecklade industriområden (Tysklands lystnad efter Belgien, Frankrikes efter Lothringen). Att delningen av världen redan fullbordats tvingar nämligen för det första staterna att vid en nyuppdelning sträcka händerna efter alla slags områden, och för det andra är det betecknande för imperialismen att ett fåtal stormakter tävlar om hegemonin, d.v.s. strävar efter att bemäktiga sig områden inte så mycket direkt för sig själva som för att försvaga motståndaren och undergräva hans hegemoni (Belgien är särskilt av betydelse för Tyskland som stödjepunkt mot England, och för England är Bagdad av betydelse som stödjepunkt mot Tyskland, o.s.v.).

Kautsky åberopar i synnerhet - och upprepade gånger - engelsmännen och gör gällande, att de skulle ha fastställt den rent politiska betydelsen av ordet imperialism i hans - Kautskys - mening. Låt oss ta engelsmannen Hobson. I hans år 1902 utkomna bok, *Imperialismen*, läser vi följande:

“Den nya imperialismen skiljer sig från den gamla för det första däri, att den ersätter ett enda växande imperiums strävanden men tävlande imperiers teori och praktik, varvid dessa imperier alla ledes av samma önsknings om politisk expansion och kommersiell vinst, och för det andra däri, att finansintressena eller kapitalplaceringens intressen råder över handelsintressena”. [88*]

Vi ser, att Kautsky absolut har orätt i sak, när han åberopar sig på engelsmännen i allmänhet (han kunde möjligen åberopa sig på de vulgära engelska imperialisterna eller imperialismens direkta apologeter). Vi ser, att Kautsky, som gör anspråk på att fortfarande försvara marxismen, i själva verket tar ett steg bakåt i jämförelse med socialliberalen Hobson, som riktigare uppskattar de två “historiskt konkreta” (Kautskys definition utgör rent av ett hån mot vad som är historiskt konkret!) kännetecknen på den moderna imperialismen: 1) konkurrensen mellan flera imperialism och 2) finansmannens dominerande roll i jämförelse med köpmannen. Men om frågan främst gäller, att ett industriland skulle annektera ett agrarland, så framhäves därmed köpmannens dominerande roll.

Kautskys definition är inte blott oriktig och omarxistisk. Den tjänar såsom grundval för ett helt system av åsikter, vilka över hela linjen bryter både med den marxistiska teorin och den marxistiska praktiken, och om detta skall vi tala senare. Det är omöjligt att på allvar ta den av Kautsky inledda striden om ord, huruvida kapitalismens nuvarande stadium bör kallas imperialism eller finanskapitalets stadium. Man kan kalla det hur man vill, det spelar ingen roll. Sakens kärna ligger däri, att Kautsky skiljer imperialismens politik från dess ekonomi, då han pratar om annexionerna såsom den politik, vilken finanskapitalet “föredrar” att använda och emot denna ställer en annan borgerlig politik, som det skulle vara möjligt att föra på samma finanskapitalets bas. Följden härav är, att monopolen på det ekonomiska området skulle vara förenliga med ett icke-monopolistiskt, icke-våldsamt, icke-annexionistiskt handlingsätt i politiken. Följden härav är, att världens territoriella uppdelning, vilken

slutförts just under finanskapitalets epok och utgör grundvalen för den egenartade i de nuvarande formerna för tävlan mellan de största kapitalistiska staterna, vore förenlig med en icke-imperialistisk politik. Resultatet blir ett undanskymmande, en avtrubning av de mest fundamentala motsättningarna i kapitalismens senaste stadium i stället för ett avslöjande av deras djupgående karaktär, resultatet blir borgerlig reformism i stället för marxism.

Kautsky polemiserar mot Cunow, imperialismens och annexionernas tyske apologet, vilkens resonemang är klumpigt och cyniskt: imperialismen är den moderna kapitalismen, kapitalismens utveckling är oundviklig och progressiv, alltså är imperialismen progressiv, alltså måste man krypa för imperialismen och lovprisa den! Detta resonemang påminner om den karikatyr av de ryska marxisterna, som narodnikerna tecknade 1894-1895: om marxisterna anser kapitalismen i Ryssland för oundviklig och progressiv, så bör de öppna krogar och syssla med att inplantera kapitalismen. Kautsky invänder mot Cunow: nej, imperialismen är icke den moderna kapitalismen, utan endast en av formerna för den moderna kapitalismens politik, och vi kan och måste bekämpa denna politik, bekämpa imperialismen, annexionerna o.s.v.

Denna invändning förefaller fullt rimlig men i verkligheten betyder den en finare, mera beslöjad (och därför farligare) propaganda för försoning med imperialismen, ty en “kamp” mot trusternas och bankernas politik, som icke berör grundvalen för trusternas och bankernas ekonomi, utmynnar i borgerlig reformism och pacifism, i fromma och oförargliga önsknings. Att söka komma ifrån de bestående motsättningarna, glömma de viktigaste av dem i stället för att avslöja motsättningarnas hela djup - det är Kautskys teori, som inte har någonting gemensamt med marxismen. Och det är klart, att en sådan “teori” endast tjänar till att försvara idén om enhet med Cunow & Co!

“Ur rent ekonomisk synpunkt - skriver Kautsky - är det således inte uteslutet, att kapitalismen kommer att genomleva ännu en ny fas, kartellpolitikens överförande till utrikespolitiken, en ultraimperialismens fas” [89*] d.v.s. överimperialismens fas, en sammanslutning av hela världens imperialism och inte kamp dem emellan, en fas, då kriget inställes medan kapitalismen fortbestår, “det internationellt förbundna finanskapitalets gemensamma utsugning av världen”. [90*]

Till denna "teori om ultraimperialismen" måste vi senare återkomma för att noggrant påvisa, i vilken grad den avgjort och oåterkalleligt bryter med marxismen. I överensstämmelse med den allmänna planen för denna studie måste vi här kasta en blick på de exakta ekonomiska uppgifter vilka hänför sig till denna fråga. Är en "ultraimperialism" möjlig ur "rent ekonomisk synpunkt" eller är detta ultrastruntprat?

Om man med en rent ekonomisk synpunkt menar en "ren" abstraktion, så mynnar allt som kan sägas ut i satsen: utvecklingen går i riktning mot monopol, alltså mot ett enda världsmonopol, en enda världstrust. Detta är ett obestriddigt men också fullständigt innehållslöst konstaterande, i stil med hänvisningen till, att "utvecklingen går" i riktning mot näringsmedlens framställning i laboratorier. I denna mening är "teorin" om ultraimperialism lika orimlig som en "teori" om "ultrajordbruk" skulle vara.

Men om man talar om de "rent ekonomiska" förhållandena under finanskapitalets epok såsom en historiskt konkret epok, vilken infaller i början av det 20:e århundradet, så är det bästa svaret på de döda abstraktionerna om "ultraimperialismen" (vilka uteslutande tjänar ett ytterst reaktionärt mål: att avleda uppmärksamheten från de förhandvarande motsättningarnas djup), att gentemot dem ställa den nutida världshushållningens konkreta ekonomiska verklighet. Kautskys tomma prat om ultraimperialism befrämjar bl.a. den djupt oriktiga tanken, som ger imperialismens apologeter vatten på deras kvarn, att finanskapitalets herravälde skulle försvaga ojämnheter och motsättningar inom världshushållningen, fast det i verkligheten förstärker dem.

R. Calwer har i sin lilla skrift: Inledning till världsekonomin[91*] gjort ett försök att sammanföra de viktigaste rent ekonomiska uppgifter, vilka gör det möjligt för oss att erhålla en konkret föreställning om de ömsesidiga förhållandena inom världshushållningen vid sekelskiftet. Han delar världen i fem "ekonomiska huvudområden": 1) det mellaneuropeiska (hela Europa med undantag av Ryssland och England), 2) det brittiska, 3) det ryska, 4) det östasiatiska och 5) det amerikanska. Kolonierna hänföres till de länders "område", som de tillhör, och de få länder, som icke blivit uppdelade mellan områdena, t.ex. Persien, Afghanistan och Arabien i Asien, Marocko och Abessinien i Afrika o.s.v. "lämnas åsido".

Här följer i förkortning de av Calwer anförda ekonomiska uppgifterna över dessa områden:

Världens viktigaste ekonomiska områden	Areal	Folk-mängd	Samfärds-sel		Handel	Industri		
	(i milj. kv. km.)	(i miljoner)	Järnvägar (i 1.000 km)	Handelsflotta (i milj. ton)	In- och utför-sel (i milj. värdepapper)	Utvinnning av stenkol (i milj. ton)	Produktion av tackjärn (i milj. ton)	Antal spolar i bomullsind. (i milj.)
1. Det mellaneuropeiska .	27,6 **(23,6)	388 (146)	204	8	41	251	15	26
2. Det brittiska	28,9 **(28,6)	398 (355)	140	11	25	249	9	51
3. Det ryska .	22	131	63	1	3	16	3	7
4. Det östasiatiska	12	389	8	1	2	8	0,02	2
5. Det amerikanska	30	148	379	6	14	245	14	19

Vi ser här tre områden med högt utvecklad kapitalism (stark utveckling av såväl samfärdsmedlen som handeln och industrin): det mellaneuropeiska, det brittiska och det amerikanska. Bland dem tre stater som dominerar världen: Tyskland, England och Förenta staterna. Den imperialistiska rivaliteten mellan dem och deras kamp antar en ytterligt tillspetsad karaktär därigenom, att Tyskland förfogar över ett obetydligt område och få kolonier; "mellaneuropas" bildande ligger ännu i framtiden, och dess födelse försiggår under en förtvivlad kamp. Än så länge är den politiska splittringen kännetecknande för hela Europa. Inom de brittiska och amerikanska områdena är däremot den politiska koncentrationen mycket stark, men här består en oerhörd disproportion mellan de omätliga brittiska kolonierna och de obetydliga amerikanska. Och i kolonierna har kapitalismens utveckling blott börjat. Kampen om Sydamerika skärpes alltmera.

I två områden, det ryska och det östasiatiska, är kapitalismens utveckling svag. Det förra området är ytterst glest befolkat - det senare ytterst tätt. I det förra området är den politiska koncentrationen stor, i det senare saknas den. Delningen av Kina har blott börjat, och kampen om detta land mellan Japan, Förenta staterna o.a. skärpes allt mera.

Ställ nu denna verklighet, med den oerhörda mångfalden av ekono-

miska och politiska betingelser, med det ytterst ojämna tempot i de olika ländernas utveckling o.s.v., med den rasande kampen mellan de imperialistiska staterna - gentemot Kautskys svagsinta fabel om en "fredlig" ultraimperialism. Är icke detta en uppskrämd småborgares reaktionära försök att gömma sig undan den hotfulla verkligheten? Visar oss inte de internationella kartellerna, vari Kautsky ser embryot till "ultraimperialismen" (såsom tillverkningen av tabletter i ett laboratorium "kan" förklaras vara embryot till ultrajordbruket), ett exempel på uppdelningen och nyuppdelningen av världen, övergången från fredlig delning till icke-fredlig och tvärtom? Amerikas och andra länders finanskapital, som tillsammans med Tyskland t.ex. i det internationella rälssyndikatet eller i den internationella sjöfartstrusten fredligt uppdelade hela världen - delar de inte nu på nytt världen på grundval av nya maktförhållanden, vilka förändras på ett absolut icke-fredligt sätt?

Finanskapitalet och trusterna försvagar inte utan skärper olikheterna i utvecklingstempot för olika delar av världshushållningen. Men så snart styrkeförhållandena ändrats - med vilket medel kan väl motsättningarna då lösas under kapitalismen om inte med makt? Synnerligen noggranna uppgifter om det olika tempot i kapitalismens och finanskapitalets tillväxt inom hela världshushållningen har vi i järnvägsstatistiken.[93*] Under de senaste årtiondena av den imperialistiska utvecklingen har järnvägslinjernas längd förändrats på följande sätt:

	1890	1913	Ökning
Europa	224	346	+122
Förenta staterna	268	411	+143
Alla kolonier	82	210	+128
Självständiga och delvis självständiga stater i Asien och Amerika	43	137	+94
	125	347	+222
<i>Summa</i>	617	1.104	

Snabbast försiggick alltså järnvägarnas utveckling i kolonierna och i de självständiga (och delvis självständiga) staterna i Asien och Amerika. Som bekant härskar och styr här de 4-5 största kapitalistiska staternas finanskapital helt och hållet. 200.000 kilometer nya järnvägslinjer i kolonierna och andra länder i Asien och Amerika - detta betyder nya kapitalplaceringar på över 40 miljarder mark under särskilt gynnsamma förhållanden, med särskilda garantier för räntabiliteten, med inbringande beställningar för stålverken o.s.v.

Snabbast växer kapitalismen i kolonierna och i de transoceana länderna. Nya imperialistiska makter (Japan) framträder bland dem. Kampen mellan världsimperialismerna tillspetsas. Den tribut, som finanskapitalet uttar från de särskilt inbringande koloniala och transoceana företagen, växer. Vid fördelningen av detta "byte" tillfaller en utomordentligt stor del sådana länder, som inte alltid intar första platsen i fråga om tempot för produktivkrafternas utveckling. Järnvägslinjernas längd i de största staterna och deras kolonier framgår av följande tabell:

	1890	1913	Ökning
Förenta staterna	268	413	+145
Brittiska imperiet	107	208	+101
Ryssland	32	78	+ 46
Tyskland	43	68	+ 25
Frankrike	41	63	+ 22
<i>För alla 5 makter tillsammans</i>	491	830	+339

Omkring 80% av hela järnväglängden är alltså koncentrerade i de fem största makternas ägo. Men koncentrationen av äganderätten till dessa järnvägar, finanskapitalets koncentration är ojämförligt mera betydande, ty engelska och franska miljonärer äger t.ex. en oerhörd mängd aktier och obligationer i de amerikanska, ryska o.a. järnvägarna.

Tack vare sina kolonier har England utvidgat "sitt" järnvägsnät med 100.000 kilometer, d.v.s. fyra gånger mer än Tyskland. Det är dock bekant att produktivkrafternas utveckling, särskilt stenkols- och järnindustrins utveckling, under samma tid försiggick ojämförligt snabbare i

Tyskland än i England, för att inte tala om Frankrike och Ryssland. År 1892 producerade Tyskland 4,9 miljoner ton tackjärn, England däremot 6,8, men år 1912 var motsvarande siffror 17,6 respektive 9,0 - alltså en väldig övervikt i förhållande till England![94*] Frågan är, om det på kapitalismens grundval kunde finnas något annat medel än krig för att upphäva disproportionen mellan produktivkrafternas utveckling och kapitalackumuleringen å ena sidan och fördelningen av kolonier och "inflytelsesfärer" för finanskapitalet å andra sidan.

[...]

X. Imperialismens plats i historien

Vi har sett, att imperialismen till sitt ekonomiska väsen är monopolistisk kapitalism. Redan härmed är imperialismens plats i historien bestämd, ty monopolet, som växer upp på den fria konkurrensens grund, och just ur den fria konkurrensen, är övergången från den kapitalistiska ordningen till en högre samhälligt-ekonomisk ordning. Det är i synnerhet fyra monopoles huvudformer eller fyra den monopolistiska kapitalismens huvudmanifestationer, som bör framhävas, emedan de är karakteristiska för den epok vi behandlar.

1. Monopolet har uppstått ur produktionens koncentration på ett mycket högt stadium av koncentrationens utveckling. Det är kapitalisternas monopolistiska förbund, karteller, syndikat och truster. Vi har sett, vilken kolossal roll de spelar i det nutida ekonomiska livet. Vid början av 20:e århundradet fick de fullständigt överhanden i de framskridna länderna, och om de första stegen på kartellbildningens väg förstogs av länder med höga skyddstullar (Tyskland och Amerika) så visade England med sitt frihandelssystem endast något senare samma grundläggande faktum: monopolens uppkomst ur produktionens koncentration.

2. Monopolen har lett till stegrat beslagtagande av de viktigaste råvarukällorna, särskilt inom det kapitalistiska samhällets grundläggande - och starkast kartellerade - industri: stenkols- och järnindustrin. Det monopolistiska besittandet av de viktigaste råvarukällorna har i oerhörd grad ökat storkapitalets makt och skärpt motsättningarna mellan den kartellerade och den icke-kartellerade industrin.

3. Monopolet har vuxit fram ur bankerna. Dessa har förvandlats från blygsamma förmedlande företag till finanskapitalets monopolister.

En tre eller fem storbanker inom vilken som helst av de allra främsta kapitalistiska nationerna har genomfört en "personalunion" mellan industri- och bankkapitalet, i sina händer koncentrerat förfoganderätten över miljarder och åter miljarder, som utgör större delen av hela landets kapital och penninginkomster. Finansoligarkin, som spänner ett tätt nät av avhängighetsförhållanden över alla det moderna borgerliga samhällets ekonomiska och politiska institutioner utan undantag - det är detta monopols mest markanta yttring.

4. Monopolet har uppstått ur kolonialpolitiken. Till de talrika "gamla" motiven för kolonialpolitiken har finanskapitalet fogat kampen om råvarukällor, om kapitalexport, om "inflytelsesfärer" - d.v.s. områden för inbringande affärer, koncessioner, monopolprofiter o.s.v. - och slutligen kampen om ekonomiskt territorium överhuvud taget. När t.ex. de europeiska makternas koloniala besittningar upptog endast en tiondel av Afrikas yta, som fallet var år 1876, kunde kolonialpolitiken utvecklas på icke-monopolistisk väg, i form av en så att säga "fri annexion" av områdena. Men när redan 9/10 av Afrika var annekterade (omkring 1900), när hela världen var uppdelad, då inträdde oundvikligen det monopolistiska kolonialbesittandets era, och följaktligen också en synnerligen skärpt kamp för världens delning och nyuppdelning.

I vilken grad den monopolistiska kapitalismen har skärpt alla kapitalismens motsättningar är allmänt känt. Det är tillräckligt att hänvisa till prisstegringen och till det av kartellerna utövade förtrycket. Denna motsättningarnas skärpning utgör den mäktigaste drivkraften under den historiska övergångsperiod, vilken började med det internationella finanskapitalets slutgiltiga seger.

Monopol, oligarki, strävan efter herravälde i stället för strävan efter frihet, ett fåtal av de rikaste eller mäktigaste nationernas exploaterande av ett allt större antal små eller svaga nationer - allt detta har alstrat de imperialismens kännetecken, vilka gör, att vi karakteriserar den som en parasitär eller ruttande kapitalism. Allt mera utpräglat framträder skapandet av "rentiärstaten", ockrarstaten - vars bourgeoisier i allt högre grad lever av kapitalexport och "kupongklippning" - som en av imperialismens tendenser. Det vore ett misstag att tro, att denna tendens till förruttelse skulle utesluta en snabb tillväxt av kapitalismen. Nej, enskilda industrigrenar, enskilda skikt av bourgeoisier, enskilda länder uppenbarar under imperialismens epok med större eller mindre styrka än den

ena, än den andra av dessa tendenser. I stort sett utvecklas kapitalismen ojämförligt mycket snabbare än förut, men denna utveckling blir inte endast i allmänhet allt mera olikmässig, utan olikmässigheten yttrar sig bl.a. även i de mest kapitalstarka ländernas föruttnande (England).

Om den ekonomiska utvecklingens hastighet i Tyskland säger Riesser, författare till en undersökning om de tyska storbankerna:

“Den inte precis långsamma utvecklingen under den föregående epoken (1848-1870) förhåller sig till den snabbhet, varmed Tysklands hela hushållning och därmed det tyska bankväsendet utvecklat sig under denna period (1870-1905), ungefär så, som postdiligensernas hastighet i Heliga romerska riket av tyska nationen förhåller sig till en modern automobils hastighet ... Att susa fram i den är emellertid många gånger farligt såväl för den sorglöse fotgängaren som för dem som sitter i bilen”.

Detta finanskapital, som växt ovanligt snabbt, har å sin sida, just på grund av sin snabba tillväxt, ingenting emot att övergå till ett “lugnare” besittningstagande av kolonierna, vilka det återstår att annektera - inte blott med fredliga medel - från de rikare nationerna. I Förenta staterna har den ekonomiska utvecklingen under de senaste decennierna varit ännu snabbare än i Tyskland, och just på grund härav har den moderna amerikanska kapitalismens parasitära drag framträtt med särskild tydlighet. Å andra sidan visar en jämförelse mellan, låt oss säga, den republikanska amerikanska bourgeoisin och den monarkistiska japanska eller tyska bourgeoisin, att också den största politiska olikhet i högsta grad minskar under imperialismens epok - inte så, att den i allmänhet skulle vara obetydlig, utan därför, att det i samtliga dessa fall är frågan om bourgeoisin med bestämda parasitära drag.

Därigenom att kapitalisterna inom en av många industrigrenar eller i ett av många länder o.s.v. erhåller monopolistiskt höga profiter, får de ekonomisk möjlighet att korrumpera vissa skikt av arbetare, tidvis t.o.m. en rätt betydande minoritet, och dra dem över på bourgeoisins sida inom ifrågasvarande industrigren eller ifrågasvarande nation mot alla de övriga. Och denna tendens förstärkes genom skärpningen av de imperialistiska nationernas antagonism på grund av världens uppdelning. Så skapas det sammanhang mellan imperialismen och opportunisten, vilket tidigast och krassast framträdde i England, tack vare den omständigheten, att vissa imperialistiska drag i utvecklingen här kunde iaktas betydligt tidigare än i andra länder. En del författare, t.ex. Martov,

älskar att avfärda det faktum, att det existerar ett sammanhang mellan imperialismen och opportunisten inom arbetarrörelsen - ett faktum, som för närvarande är synnerligen iögonfallande - med “officiellt optimistiska” resonemang (i Kautskys och Huysmans anda) av följande art: kapitalismens motståndare skulle kämpa för en hopplös sak, ifall just den framskridna kapitalismen skulle leda till förstärkning av opportunisten, eller om just de bäst avlönade arbetarna skulle visa benägenhet för opportunist o.s.v. Man bör inte missta sig på betydelsen av denna “optimism”; det är en optimism för opportunisten, optimism som tjänar till att överskyla opportunisten. I själva verket är opportunistens synnerligen snabba och synnerligen motbudande utveckling ingen garanti för dess varaktiga seger, liksom den hastiga utvecklingen av en svårartad böld på en sund organism blott kan påskynda böldens bristning och organismens befrielse från densamma. Farligast i detta hänseende är de människor, som inte vill förstå, att kampen mot imperialismen, om den ej är oupplösligt förbunden med kampen mot opportunisten, blott är en tom och lögnaktig fras.

Av allt det som ovan sagts om imperialismens ekonomiska väsen framgår, att den måste karakteriseras som en övergångskapitalism, eller rättare, som den döende kapitalismen. Det är i detta hänseende utomordentligt lärorikt, att de slagord, med vilka de borgerliga ekonomerna beskriver den nuvarande kapitalismen, är “sammanflätning”, “frånvaro av isolering” o.s.v.; bankerna är “företag, vilka i enlighet med sina uppgifter och sin utveckling icke har en rent privatekonomisk karaktär och som i ständigt högre grad växer ut ur den rent privatekonomiska regleringens sfär”. Och samme Riesser, från vilken de ovan citerade orden härstammar, förklarar med högst allvarlig min, att marxisternas “förutsägelse” beträffande “församhälleligandet” “icke har förverkligats”! Vad uttrycker då detta lilla ord “sammanflätning”? Det uttrycker endast det mest påfallande draget i den process, som försiggår inför våra ögon. Det visar, att iakttagaren inte ser skogen för bara träd. Det kopierar slaviskt det yttre, tillfälliga, kaotiska. Det avslöjar, att iakttagaren är en person, som överväldigats av råmaterialet och absolut inte kan komma underfund med dess mening och betydelse. Aktieinnehav och privatägarnas förbindelser “sammanflätas av en tillfällighet”. Men det som ligger under denna sammanflätning - det som bildar dess grundval, det är de i förändring stadda samhälleliga produktionsförhållandena. När ett

storföretag växer till ett jätteföretag, som planmässigt, på grundval av noggrant beräknade massuppgifter organiserar leverans av det ursprungliga råmaterialet i ett omfång som motsvarar behovet hos 2/3 eller 3/4 av en befolkning på tiotals miljoner; när det systematiskt organiserar transporten av detta råmaterial till de lämpligaste produktionsorterna, som ofta ligger hundratals eller tusentals verst från varandra; när alla råvarubearbetningens på varandra följande stadier ända fram till framställningen av de mest olikartade färdiga produkter ledes från ett enda centrum; när fördelningen av dessa produkter mellan tiotals och hundratals miljoner konsumenter sker efter en enda plan (den amerikanska "oljetrustens" avsättning av olja både i Tyskland och Amerika) - då är det klart, att vi står inför ett församhälleligande av produktionen och inte alls någon enkel "sammanflätning" - att privatekonomins och privategendomens förhållanden bildar ett hölje, som inte längre motsvarar innehållet och som oundvikligen måste övergå i förruttnelse, om man på ett konstlat sätt fördröjer dess avlägsnande - som kan förbli i förruttnelsestillstånd relativt länge (ifall läkningen av den opportunistiska bölden i värsta fall skulle dra ut på tiden) men som dock oundvikligen kommer att avlägsnas.

Schulze-Gaevernitz, en hänförd beundrare av den tyska imperialismen, skriver:

"Om den högsta ledningen av den tyska bankvärlden har anförtrots ett dussin män, så är deras verksamhet redan nu av större betydelse för hela folkets väl än de flesta statsministrars" (här är det fördelaktigare att glömma "sammanflätningen" mellan bankmän, ministrar, industriherar och rentierer ...) ... "Låt oss tänka oss de påvisade utvecklingstendenserna utdragna till deras sista konsekvens: nationens penningkapital är förenat i bankerna, de senare kartellmässigt förenade, nationens investeringskapital har förvandlats till värdepapper. Då förverkligas Saint-Simons geniala ord: 'Den nuvarande anarkin i produktionen, som härleder sig ur det faktum, att de ekonomiska förhållandena utvecklar sig utan enhetlig reglering, måste vika för en organisation av produktionen. Det blir inte längre isolerade företagare, som oberoende av varandra, utan kännedom om människornas ekonomiska behov, inverkar på produktionens gestaltning, utan detta tillkommer en social institution. En central förvaltningsmyndighet, som från sin högre ståndpunkt förmår överblicka den sociala ekonomins vidsträckta område, kommer

att reglera denna till helhetens bästa och överlämna produktionsmedlen i lämpliga händer, och särskilt skall den sörja för en ständig harmoni mellan produktion och konsumtion. Det finns institutioner, som bland sina uppgifter upptagit en viss organisation av det ekonomiska arbetet: bankerna.' Vi är ännu långt ifrån dessa ords förverkligande, men vi befinner oss på väg till deras förverkligande - marxism på ett annat sätt, och endast till formen annorlunda än Marx tänkte sig den." [119*]

Det måste man kalla en storartad "vederläggning" av Marx, som tar ett steg tillbaka från Marx' exakta vetenskapliga analys till Saint-Simons aning, utan tvivel genial, men dock blott en aning.

Scott Harrison

Lenin om Imperialism

2007

Lenin om imperialismen som ett nytt stadium av kapitalismen

Som vi alla (mina tilltänkta läsare) är smärtsamt medvetna om, lever vi fortfarande i den imperialistiska eran. Det första vi därför behöver kunna göra är att begreppsliggöra de grundläggande tankarna om imperialismen. Detta är nödvändigt av flera orsaker, även för att vi senare ska kunna diskutera det samtida begreppet "globalisering".

Lenins pamflett från 1916, "Imperialismen som kapitalismens högsta stadium", är den bästa utgångspunkten för att diskutera imperialismen. Vi bör dock inte förutsätta att allt Lenin skrev nödvändigtvis är korrekt, det är inte marxismens vetenskapliga tillvägagångssätt. Låt oss istället se hur Lenin karakteriserade imperialismen, för att sedan undersöka om vi fortfarande kan hålla med om hans slutsatser trots vår ytterligare hundraåriga erfarenhet av detta monster.

Lenin menade att modern imperialism (eller kapitalistisk imperialism) innebar ett nytt stadium av kapitalismens historia. Enligt Lenin var dess första stadium konkurrenskapitalismen, som karakteriserades av relativt småskaliga företag som sällan dominerade marknaden. Denna sorts kapitalism existerade i huvudsak under Marx tid och analyserades av honom i detalj. Kapitalismens nya imperialistiska stadium, karakteriseras istället av enorma monopolistiska eller halv-monopolistiska (oligopolistiska) företag. Lenin menade att "Ifall det vore nödvändigt att ge en så kort definition som möjligt av imperialismen, så måste man säga, att imperialismen är kapitalismens monopolistiska stadium".

Men termen "monopolistisk kapitalism" kan vara missvisande. Lenin och i princip alla senare marxister menar inte att det behöver finnas bara en stor biltillverkare eller en enda stor stålproducent som har 100 % monopol på sina marknader. Det hade varit bättre om ordet "oligopolistisk" hade funnits under Lenins tid. Hur det än uttrycks är huvudpoängen att det finns olika grader av monopolisering, och Lenin ville tydliggöra att kapitalismens nya stadium innebär att monopolisering är den huvudsakliga tendensen i ekonomin, vare sig endast ett företag överlevt inom respektive bransch eller inte. Även om det finns flera stora företag inom varje bransch (och kanske några kvarstående mindre företag) så tenderar de att tillsammans kontrollera marknaden till deras gemensamma fördel. Detta är väldigt viktigt eftersom det förändrar många aspekter av kapitalismen.

Lenin menade själv att en del konkurrens med nödvändighet kvarstår även under "monopolkapitalismen". Efter Lenins tid har andra författare (t.ex. Paul Baran och Paul Sweezy) undersökt den faktiska konkurrens som fortfarande finns mellan de oligopolistiska företagen. De har pekat på att denna konkurrens tenderar till att begränsas till sekundära områden som produktdesign och reklam, medan konkurrensen är mindre när det kommer till priser och produkternas kvalitet, vilka mer direkt påverkar profiten. Officiellt är priskarteller idag förbjudna, men vanligtvis sätter det största företaget inom en bransch prisnivån, som resten av branschen sedan av "en tillfällighet" väljer att följa.

Men om detta andra steg av kapitalismen karakteriseras av monopolisering och har fått namnet "monopolkapitalism", varför kallas det då också för "imperialism"? Denna fråga har gjort många konfunderade, inklusive mig själv då jag först lärde mig om imperialism för mer än 40 år sedan. Det korta svaret är att det karakteristiska politiska uttrycket för detta andra stadium av kapitalism är imperialism och att imperialism karakteriserar den moderna kapitalismen lika mycket som monopoliseringen gör.

Dock är det många personer som står undrande inför det faktum att traditionella former av imperialism funnits innan kapitalismens monopolistiska stadium och till och med så långt tillbaka som under antiken, med romarriket som exempel. Dessa personer vill därför inte använda

begreppet imperialism som ett sätt för att beskriva kapitalismens andra stadium. Den marxistinfluerade tredje världen-teoretikern Samir Amin inleder ett nyligen publicerat verk med följande stycke:

Imperialism är inte ett stadium, inte ens det högsta, av kapitalismen: den är redan från början en del av kapitalismens expansion. Européernas och deras nordamerikanska ättlingars imperialistiska erövringar genomfördes i två faser och går nu möjligen in i en tredje fas.

Amin fortsätter med att beskriva de europeiska merkantila makternas erövring av den amerikanska kontinenten som den första fasen, medan det koloniala underkuvandet av Asien och Afrika utgör den andra fasen. Han menar att vi idag ”ser början på en tredje våg av förödelse i spåren av den imperialistiska expansionen, som utlösts av Sovjetunionens och tredje världens populistiska och nationalistiska regimers fall.”

Det är tydligt att Amin använder begreppet ”imperialism” i dess äldre och mer begränsade form: ett land tvingar till sig direkt eller indirekt politisk och/eller ekonomisk makt över andra länder eller områden. Han inser inte att Lenin och hans anhängare använder begreppet annorlunda. Vi marxist-leninister försöker inte bara belysa samhällets politiska förhållanden, utan vill också undersöka de materiella ekonomiska faktorer och relationer som leder till de politiska förhållandena. Lenin väljer att använda begreppet ”imperialism”, inte bara för att beskriva en aggressiv politik i form av erövring och utländsk kontroll, utan i huvudsak för att beskriva det ekonomiska system som är beroende av en sådan politik för att överleva. Detta är en helt ny betydelse av termen ”imperialism”.

Det finns såklart en viss sanning i Amins påstående om att (gamaldags) imperialism varit en del av kapitalismen redan från början. Det är också korrekt att säga att imperialistisk politik var viktigt för kapitalismen redan från början och blev allt viktigare under 1700- och 1800-talet. Men det är också viktigt att erkänna att det skedde en kvalitativ förändring – ett språng – under 1800-talets slut, då imperialistisk ”politik” inte bara blev ”väldigt viktig” för kapitalismen utan helt central. Så central att politiken nu karaktäriserar det ekonomiska systemet i sin helhet. Detta är den sannerligen giltiga poängen som Lenin försökte peka på.

2. Lenins fempunktsdefinition av imperialismen

Lenin gick dock längre än det grundläggande påståendet att modern imperialism är ”kapitalismens monopolistiska stadium”. Han definierade kapitalistisk imperialism enligt följande fem punkter:

Vi måste därför - utan att glömma, att alla definitioner överhuvudtaget har en villkorlig och relativ betydelse, då en definition aldrig kan omfatta de allsidiga förbindelserna hos en företeelse i full utveckling - ge en sådan definition av imperialismen, som innefattar dess följande fem viktigaste kännetecken: 1) Koncentration av produktion och kapital, vilken uppnått ett så högt utvecklingsstadium, att den skapat monopolen, vilka spelar en avgörande roll i det ekonomiska livet; 2) Bankkapitalets sammansmältning med industrikapitalet och uppkomsten av en finansoligarki på grundval av detta ”finanskapital”; 3) Kapitalexporten, till åtskillnad från varuexporten, erhåller synnerlig betydelse; 4) Internationella monopolistiska sammanslutningar av kapitalister, vilka delar världen mellan sig, bildas. 5) Jordens territoriella uppdelning mellan de kapitalistiska stormakterna är avslutad. Imperialismen är kapitalismen på det utvecklingsstadium, då monopolens och finanskapitalets herravälde utformats, då kapitalexporten blivit särskilt betydelsefull, då världens uppdelning mellan de internationella trusterna börjat, och uppdelningen av hela jordens territorium mellan de största kapitalistiska länderna fullbordats.

Vad kan vi säga om dessa fem punkter? Behöver Lenins fem punkter revideras eller kompletteras på grund av att imperialismen förändrats sedan Lenins tid? Att vissa dogmatiker motsätter sig att överhuvudtaget ställa en sådan fråga är häpnadsväckande! Men vi har valt att vara vetenskapliga. Vi kommer ställa frågor, väcka tvivel och verkligen fundera igenom vad som har förändrats och vad detta innebär och om nödvändigt inte heller backa från att förkasta, revidera eller utöka Lenins fem punkter.

Punkt 1: Monopol har en avgörande roll i det ekonomiska livet

Först bör det noteras att Lenin formulerar punkten om monopol mer försiktigt än i hans mer kortfattade beskrivning av imperialismen. Istället för att säga att ”imperialism är kapitalismens monopolistiska stadium”

säger han här att ”monopolen spelar en avgörande roll i det ekonomiska livet” under det imperialistiska stadiet. Jag tror att alla som besitter kunskap om moderna kapitalistiska ekonomier och förstår hur Lenin använder termen ”monopol” måste hålla med om att detta inte bara var sant på Lenins tid utan är ännu mer sant idag.

Det är sant att det på pappret funnits antitrustlagar i de viktigaste kapitalistiska länderna i mer än ett århundrade. I USA styckades 1911 Standard Oil Trust upp i 34 separata företag. Men visar detta att det finns en lägre grad av monopolisering i oljeindustrin idag? Inte alls. Även efter Rockefeller's trust styckades upp i separata företag fortsatte dessa företag att konspirera sinsemellan och hålla på med kartellprissättning och dylikt. Många av de 34 företagen var ganska små och inte så viktiga när det gällde kartellprissättningen, vilket gjorde det lättare för de få stora företagen att konspirera sinsemellan, men inte bara med varandra utan också med de få stora oljeföretagen runt om i världen. Exempelvis: ”1928 möttes företagsledarna för British Petroleum, Royal Dutch Shell och Standard Oil i de skotska högländerna, där de i hemlighet kom överens om att begränsa produktionen på grund av de stora oljeupptäckterna i mellanöstern.”

Till den huvudsakliga poängen, efter mer än ett sekel av så kallade antitrustlagar, finns det idag ett fåtal gigantiska oljebolag som helt dominerar industrin globalt. Och konsolideringen fortsätter och har på senare tid till och med påskyndats. Några bland de senaste är (1998-2001): Exxon har slagits samman med Mobil, Chevron med Texaco, BP med Amoco, Arco med Conoco och Phillips, och i Europa har Total slagits samman med PetroFina och Elf.

Till och med borgerliga ekonomer erkänner att antitrustlagstiftningen i stort sett har varit verkningslös. 1949 hölls det en konferens på ämnet i American Economic Review, och samtliga deltagare höll med om att antitrustlagstiftningen var ett stort misslyckande. Thurman Arnold inledde sin presentation med att öppet konstatera att ”antitrustlagarna har inte varit effektiva i verkligheten”, och Arthur Burns påpekade att ”det råder inga tvivel om att vi har misslyckats med att uppnå ett konkurrenskraftigt system som ens är i närheten av att likna det som förra seklets ekonomer föreställde sig och som gav bakgrunden till lagstiftningen”. Och sedan dess har inget förändrats till det bättre.

Situationen är dock långt värre än vad dessa ekonomer erkänner.

Regeringar i den imperialistiska eran är långt ifrån att vara motståndare till monopol (dock ett ”ineffektivt” sådant), utan de främjar det faktiskt. På pappret är ”antitrust”-lagstiftningen som mest en täckmantel för denna verkliga ståndpunkt. Som de radikala ekonomerna E. K. Hunt och Howard Sherman sammanfattade det: ”tillämpningen av antitrustlagar och åtgärderna från de många statliga regleringsmyndigheterna har konsekvent stöttat och upprätthållit uppkomsten och bevarandet av monopol”.

Som jag tidigare föreslog så kan man hävda att termer som ”halvmonopol” eller ”ett fåtal oligopolistiska företag” kan vara mer korrekt än bara ”monopol”. Men Lenin hävdade aldrig att ett enda monopolistiskt företag kontrollerade varje större bransch inom industrin, det var inte på det viset han använde begreppet ”monopol”. Tvärtom argumenterade han att även i en situation av tilltagande monopolkoncentration kan viss konkurrens fortsätta, och i vissa avseenden till och med intensifieras. Så jag anser att vi kan hävda att Lenins första punkt om att monopol spelar en avgörande roll i det moderna ekonomiska livet fortfarande i hög grad är korrekt, så länge det inte tolkas för stelbent eller dogmatiskt.

[...]

En sista sak att kortfattat nämna (och som kommer att diskuteras mer ingående senare), är den senaste tendensen – kapitalistisk ”globalisering”. Den stora expansionen av den internationella handeln under de senaste årtiondena och den globala kapitalistiska marknaden har hittills faktiskt lett till en måttlig ökning av internationell ekonomisk konkurrens. Till exempel är japanska och koreanska biltillverkare långt mer villiga att konkurrera med ”Detroit” i fråga om kvalitet och prissättning än Ford och GM har varit villiga att konkurrera med varandra i dessa områden. Den initiala effekten av den nya globaliseringstrenden leder således mot något mindre monopol och något mer effektivitet i den kapitalistiska världsproduktionen. Så småningom kan detta mycket väl omvändas (som det gjorde under ”globaliserings”-perioden före första världskriget) om världens multinationella företag blir något mer vänskapliga och formar de facto internationella karteller. Oavsett är det viktigt att minnas att den nuvarande situationen av något mer internationell konkurrens fortfarande är en väldigt sekundär effekt jämfört med den

internationella (men nationsbaserade) oligopolistiska kapitalstrukturen.

Punkt 2: Uppkomsten av en finansoligarki

Det väsentliga i Lenins andra punkt om utvecklingen av en finansoligarki verkar även den ganska obestridlig. Familjen Rockefeller till exempel, gick från att bara dominera oljeindustrin till att kontrollera banker som Chase Manhattan. Vissa har ifrågasatt giltigheten i termen ”finanskapital”, men jag ser inga problem med det (så länge ingen försöker mystifiera eller reifiera det).

Ibland antyds dock att utvecklingen av finanskapital huvudsakligen berodde på att bankerna tog över industrierna, vilket är lång ifrån sant i varje fall. I fallet Rockefeller till exempel, var det en familj av industrikapitalister som tog över några banker och ändrade sitt fokus från industri till finans.

Dessutom har det i allmänhet inte varit en faktisk sammanslagning av banker med industriföretag. Ibland grundar stora industriföretag egna oberoende finansiella verksamheter (till exempel de finansiella grenarna till stora bilföretag som GM och Ford), och de flesta stora industriföretag köper och säljer kortsiktiga skuldebrev, vilket i själva verket innebär att de ger lån till varandra. Med andra ord bör vi inte se utvecklingen av finanskapital på ett för förenklat sätt, det finns många aspekter av det, och många mekanismer är involverade. Fastän frasen ”bankkapitalets sammansmältning med industrikapitalet” i sin andemening är korrekt, bör den inte tas för bokstavligt. Snarare än en simpel formenlig sammanslagning är det faktiskt mer som att de i olika grad och på olika sätt i olika länder ”tränger in” i varandra.

Begreppet ”finanskapital” har sitt ursprung från Rudolf Hilferdings inflytelserika bok från 1910. Den var en av de två böcker som Lenin huvudsakligen förlitade sig på när han skrev sin pamflett om imperialism (den andra var den brittiska radikalliberalen J. A. Hobsons verk om imperialism). Ett av ett flera problem med Hilferdings bok är att den generaliserar för mycket hur den kapitalistiska imperialismen utvecklades i Europa, särskilt i Tyskland. Och Lenin överförde aspekter av detta obefogade fokus på Tyskland till sin egen teori om imperialismen.

I Kontinentaleuropa, speciellt i Tyskland, har de stora bankerna ofta köpt upp (eller på annat sätt införskaffat sig) tillräcklig mängd aktier för

att kontrollera industriföretag. Formen av finanskapital i Tyskland har därför ofta varit att banker kontrollerar industrin. Men lagarna i USA och Storbritannien gör detta svårare. Det är dock sant att bankerna, genom att till exempel förvalta pensionsfonder som äger företagsaktier, ofta får stort inflytande i verksamheten av industriföretag även i dessa två länder. Men likväl tenderar finanskapital i USA och Storbritannien att vara något mer informellt än i Kontinentaleuropa. Sammankopplade styrelser i industri- och finansföretag, och andra medel så som exklusiva sällskapsklubbar, innebär att alla de största kapitalisterna känner varandra väl och har omfattande överenskommelser, arrangemang och avtal med varandra.

I Japan, Sydkorea och andra länder i Asien tar finanskapitalet ytterligare en form. Även där handlar det inte så mycket om banker som kontrollerar industri, utan snarare om gigantiska konglomerat (zaibatsu och keiretsu i Japan, och chaebol i Sydkorea), varav var och en har flera industriella grenar och även banker. Något liknande, men mindre formellt och stelbent har utvecklats i Taiwan, och kan nu även utvecklas på det nyligen kapitalistiska Fastlandskina.

Punkt 3: Kapitlexporten erhåller synnerlig betydelse

Den huvudsakliga aspekten av Lenins tredje punkt, om att kapitlexporten blir långt viktigare har tydligt bekräftats som en sanning det senaste århundradet. 1897 hade USA endast 700 miljoner dollar i totala utlandsinvesteringar, 1914 (precis före första världskriget) hade dessa ökat till 5 miljarder dollar – en ökning på mer än 600 % på mindre än 17 år. Detta fortsatte att öka i hög takt (förutom under den stora depressionen) till 54,4 miljarder dollar 1950, och 166,9 miljarder dollar 1970. 1990 hade USA:s utländska direktinvesteringar uppnått 629 miljarder dollar. Och vid slutet av 2003 hade USA:s direktinvesteringsresultat utomlands uppnått 1 788 911 000 000 dollar, vilket är mer än 1,7 biljoner dollar! Under bara 2004 hade dessutom dessa direktinvesteringar utomlands ökat med ytterligare 248 miljarder dollar, vilket sammanlagt för den totala siffran till nästan 2 biljoner dollar!

Självklart har även de andra imperialistiska länderna stora investeringar utomlands, dock är USA överlägset den största investeraren i andra länder och äger lika mycket utomlands som de två näst största investerande länderna, Storbritannien och Tyskland, gör tillsammans.

Det finns dock en punkt som Lenin inte betonade tillräckligt, och det är graden av kontroll som de imperialistiska länderna har över ekonomin i länder i tredje världen är långt större än det kan verka om en endast tittar på utländska direktinvesteringar i dessa länder.

Vidare finns det en viktig ny utveckling sedan Lenin levde relaterat till produktion och distribution av varor, och i och med det riktningen av handelsflödet. På Lenins tid producerades de flesta varor, förutom råvaror och jordbruksprodukter, i utvecklade kapitalistiska länder och exporterades till resten av världen. De senaste 40 åren har dock något helt annat börjat utvecklas, ”flyende fabriker”, företag som flyttar produktionen till ”tredje världen”-länder med låga löner, och som exporterar varorna tillbaka till de utvecklade kapitalistiska moderländerna. Fast det fortfarande är sant att merparten av produktionen av imperialistiska företag i utländska länder är till för den lokala marknaden i de länderna, så är en snabbt växande del av det i låglöneländerna ämnade för hemmamarknaden. Om Lenin skulle skriva idag tror jag att han säkerligen skulle peka ut detta som ett väldigt viktigt nytt drag för den kapitalistiska imperialismen.

På ett sätt har förflyttningen av produktion till tredje världen blivit en utveckling av den tidigare exporten av stora mängder kapital till ”periferin” av de imperialistiska imperierna. (De flesta investeringarna görs dock fortfarande inte i periferin, utan i andra utvecklade kapitalistiska länder). Men trots detta, och trots den uppenbara vikten av materialhandeln i båda riktningarna, är exporten av kapital fortfarande av stor vikt för den kapitalistiska imperialismen.

Punkt 4: Världen delas upp mellan internationella trustar

Lenins fjärde punkt är för närvarande relativt tvivelaktig. Påståendet är att världen är uppdelad mellan internationella trustar eller karteller. (Denna punkt härrör också från Hilferding, och utgick från hans överdrivna generaliseringar både av situationen i Tyskland och av världsekonomiska händelser i just den specifika perioden innan första världskriget). De formella internationella ”trusterna” i många viktiga industrier som Lenin gav sådan uppmärksamhet var för all del väldigt betydelsefulla när han skrev sin pamflett om imperialism, men de blev i stort sett förstörda av första världskriget och till viss del av trustfientlig lagstiftning i många länder. Lagstiftningen, och den generellt sett mer intensiva nationalis-

men bland världens borgare under 1900-talets första halva, var ett mer effektivt sätt att bryta upp internationella karteller bland oligopoler inom kapitalistiska länder.

I dag när vi hör ordet ”kartell” så är den sak som mest frekvent kommer upp i folks huvuden OPEC, associationen av många av världens viktiga oljeproducerande länder. Dock så grundades ursprungligen OPEC 1960 för att kunna stå emot rovdriften från de riktiga oljekartellerna, vilka var de ”sju systrarna”, de gigantiska oljeföretag som då dominerade den internationella oljemarknaden. På grund av sammanslagningar, så är de nere i bara ”fyra systrar” nu, vilket förstärker deras hemliga samförstånd ytterligare. Det är därför rättvist att säga att det åtminstone inom oljeindustrin fortfarande existerar en internationell kartell – eller kanske två stridande karteller, om OPEC räknas som en också. Men båda dessa förminskar varandras effektivitet.

I vilket fall, i de flesta industrier i dag så existerar inte riktigt internationella karteller. Självklart pågår det alltid vissa försök i den riktningen, men för närvarande är de generellt sett begränsade i allt från omfattning, långsiktighet och effektivitet. (Detta kan förändras i framtiden). Nu under 2006, till exempel, bryts en nykläckt, hemlig internationell kartell av tillverkare av minneskort till datorer upp.

Det är sant att vi har många centralt betydelsefulla ”multinationella företag” i dag, vilket skulle kunna ses som något som stödjer Lenins tes. (Dessa brukar ibland kallas för transnationella företag, vilket är en mer träffsäker benämning). Men det besynnerliga med dessa så kallade multinationella företag är det faktum att nästan alla av dem i praktiken är kontrollerade av kapitalist-imperialister från ett eller annat enskilt land. Därför har vi amerikanska multinationella företag, som IBM, Microsoft eller GM; japanska multinationella företag som Toyota och Sony; brittiska multinationella företag som BP; och så vidare. Alla multinationella företag är multinationella i deras sfär av verksamhet, men väldigt få är ”multinationella” utifrån vilka borgare som kontrollerar dem. Detta är en väldigt viktig distinktion att ha i åtanke.

Det finns väldigt få undantag till denna regel, där det mest prominenta är Shell Oil vilket ägs gemensamt av brittiska och holländska kapitalister. Denna märkliga best hade till och med två separata styrelser fram till väldigt nyligen – den ena i England och den andra i Holland! Det finns

även tecken på en trend inom Europa att europeisera tyska, franska, italienska och andra multinationella företag; jag kommer att diskutera detta mer när vi kommer till sektionen om ”globalisering”. Men den fundamentala situationen är fortfarande att nästan alla multinationella företag kontrolleras och skyddas av individuella imperialistborgare och deras individuella länder.

Lenin själv trodde inte att internationella karteller som plötsligt hade blivit så betydelsefulla under hans tid skulle kunna förbli stabila och fixerade; tvärtom, han fördömde en sådan uppfattning å Kautsky och andras vägnar. Lenins rätt så giltiga teori om kapitalismens ojämna utveckling – bland de kapitalistiska länderna och bland olika kapitalistiska företag i specifika industrier – ledde honom att förvänta sig att karteller, där de existerar, kommer vara instabila och tendera att kollapsa och omgruppera på en ny basis, igen och igen.

Dock trodde Lenin att den internationella kartellbildningen av industrin var i sig självt en central och permanent del av kapitalistisk imperialism, även om individuella karteller eventuellt kollapsar och återuppbyggs. Men det senaste århundradet har visat att internationell kartellbildning är mycket mindre central och signifikant i historien om kapitalistisk imperialism än Lenins teori förutspådde. Så vi måste rätta Lenins teori på denna punkt.

Även om en ny omgång av internationell kartellbildning fortfarande kan uppstå som en del av utvecklingen i denna nya globaliseringsperiod, så har denna nya intensifierade globalisering hittills betytt en något förhöjd ekonomisk konkurrens mellan de multinationella företagen som kontrolleras av de olika nationella borgarna.

Punkt 5: Den territoriella uppdelningen av världen är avslutad

Lenins femte punkt, att den territoriella uppdelningen av hela världen bland de största kapitalistiska makterna är avslutad, förblir i huvudsak sann. Men det har varit flera väldigt viktiga nya utvecklingar på detta område.

Först av allt, sedan Lenins pamflett från 1916 har världens imperialister vid tre huvudsakliga tillfällen karvat upp världen på nytt. Först, efter första världskriget (och detta är vad första världskriget i huvudsak handlade om); för det andra efter andra världskriget (och detta är vad an-

dra världskriget i huvudsak handlade om); för det tredje, i efterspelet av det sovjetiska social-imperialistiska imperiet under 1989-91. Interimperialistiska stridigheter mellan de sovjetiska revisionistiska imperialisterna (eller ”socialimperialisterna”) och de amerikanska imperialisterna ledde inte till ett världskrig – även om det kom oroväckande nära ett sådant vid flera tillfällen. Istället kom det revisionistiska sovjetiska ledarskapet till insikt om att de var för svaga för att tillgripa krig för att rädda eller utvidga sitt imperium och att de fick samtycka till det fredliga uppstyckandet av mycket av deras egen kontrollsfär.

För det andra, åtminstone vid denna tidpunkt, har en imperialistisk kraft – USA – seglat upp från 1900-talets interimperialistiska slag som herren på täppan, den ensamma superkraften. Alla andra faktiska eller på-väg-att-bli imperialistiska krafter i världen måste just nu spela rollen som antingen en junior-partner till den amerikanska imperialismen, eller ligga lågt för närvarande och gradvis försöka bygga upp ekonomisk och militär styrka för en framtida kraftmätning (som Ryssland och Kina gör – mycket mer framgångsrikt för Kina i nuläget).

Utöver det, bortom den stora betydelsen av det faktum att det i nutid bara finns en enda supermakt, och att den världsomspännande kapitalist-imperialismen har blivit påtagligt deformerad av detta faktum, så verifierar detta inte på något sätt Kautskys teori om ultraimperialism, vilket vi ser längre fram.

För det tredje, sedan Lenins dagar har det skett en väldigt omfattande förändring av de yttre kontrollmekanismerna av de förtryckta länderna å de imperialistiska krafternas vägnar. I stort sett överallt har den öppna kolonialismen givit plats för en mycket mer kamouflerad neokolonialism. Detta innebär att de flesta enskilda ”tredje världen”-länderna inte längre är exklusivt reserverade till ett imperialistiskt land som har rätten att exkludera andra imperialistiska makter. Trots detta är många fattigare delar av tredje världen fortfarande i stor utsträckning ekonomiskt kontrollerade av de forna öppna kolonialmakterna. Detta är den roll som till exempel Frankrike spelar i många av dess forna kolonier i det subsahariska Afrika.

Övergången från öppen kolonialism till neokolonialism inträffade av ett huvudsakligt skäl och ett sekundärt skäl. Det huvudsakliga skälet var de otroliga upproren av de förtryckta folken i tredje världen mot öppen

kolonialism. Världens folk kunde helt enkelt inte stå för öppen kolonialism längre. Det sekundära skälet är att USA – vilket vid tidpunkten utvecklades till en supermakt och som själv saknade ett stort kolonialt imperium – för sina egna ideologiska skäl föredrog en mer dold form av exploatering och kontroll av andra länder, och kunde inte längre acceptera att dess försvagade europeiska motståndare hade den exklusiva politiska och ekonomiska kontrollen över stora delar av världen. USA fann det bättre att låtsas vara i favör för ”självständighet” och ”demokrati” för att beredas tillgång till de forna europeiska kolonierna.

Det är intressant att neokolonialism utvecklades parallellt med öppen kolonialism. Under 1800-talet började britterna expandera sin ekonomiska kontroll över stora delar av Sydamerika, men alla intressen av att göra ytterligare områden av den amerikanska kontinenten till öppna kolonier gick direkt emot Monroe-doktrinen och USA:s ambitioner att kontrollera den Nya världen själv. Utöver det så var britterna tvungna att vara försiktiga så att de inte åtminstone inte hamnade för mycket i vägen för USA:s handel och ekonomiska verksamhet, framför allt i Latinamerika. Senare när den amerikanska imperialismen blev starkare och den brittiska imperialismen försvagades, tog USA mer och mer över britternas neokoloniala roll, och intensifierade och förfinade denna nya kontrollmetod.

I dag är neokolonialism den dominerande och föredragna kontroll- och exploateringsmetoden bland alla imperialistiska länder. Generellt sett innebär det att en imperialistisk makt (oftast USA) tar det principiella ”ansvaret” för att överse neokolonin, och att de oftast åtminstone har några speciella privilegier där. Andra imperialistiska makter tillåts dock en del av kakan, då neokolonin officiellt är ”självständig”.

Sammanfattning av Lenins ”fem punkter”

Det känns rättvist att säga att det mesta av vad Lenin skrev om imperialism fortfarande är ganska giltigt. Åtminstone fyra av hans fem definierade punkter verkar ha konfirmerats av det senaste århundradets historia, och det finns åtminstone ett uns sanning i den femte punkten också. Det är dock sant att det har varit viss utveckling som Lenin inte förutsåg, eller åtminstone inte helt förutsåg eller betonade tillräckligt. Bland dessa är:

1) Fullskalig internationell kartellbildning var inte en permanent eller nödvändig aspekt av kapitalistisk imperialism. Lenin hade dock ganska

rätt när han såg världen under imperialismen som dominerad av ett mindre antal gigantiska företag.

2) Neokolonialism skulle eventuellt överträffa öppen kolonialism i de flesta delar av den tredje världen.

3) Även om Lenin hade rätt när han kritiserade Kautskys idé om ultra-imperialism verkar han inte ha haft en tillräcklig uppfattning om möjligheten att det vid vissa tidpunkter skulle kunna finnas en herre på täppan bland de imperialistiska krafterna. Detta är lite besynnerligt då Storbritannien under den senare halvan av 1800-talet hade haft en snarlik roll.

4) Även om Lenin självklart betraktade staten som en agent tillhörande kapitalisterna, och därför såg den imperialistiska staten som en agent för imperialisterna som existerade för att kunna utföra deras intressen, så verkar det som att han inte förutsåg den kraftigt utvidgade rollen staten snart skulle börja spela i att sköta den nationella ekonomin. Inte heller förutsåg han utvecklingen av de internationella finansbyråerna (som IMF och Världsbanken) och den viktiga roll de skulle spela.

Lenins huvudsakliga poänger visade sig dock stämma:

1) Kapitalistisk imperialism betecknar en kvalitativ förlust i graden av konkurrens och en kvalitativ ökning i riktning mot monopol. (Att världen domineras av ett litet antal gigantiska företag är en följd av detta.) Därför betecknar detta också en kvalitativ ökning av byråkrati, parasitism och stagning.

2) Kapitalistisk imperialism, vilket namnet föreslår, betecknar en kvalitativ ökning av betydelsen att dominera och exploatera andra länder.

3) På grund av hans teori om ”ojämn utveckling” under kapitalismen, förutsåg Lenin korrekt att imperialismens era skulle bli en av interimperialistiska tvister och krig, inkluderat världskrig.

4) Lenin har också i stort blivit bevisad rätt i att förutse den imperialistiska eran som en period av viktig social revolution (även om det är vissa relativt tysta perioder mellan revolutionerna).

Med denna historiska och teoretiska diskussion av den kapitalistiska imperialismen bakom oss, låt oss fortsätta till den nuvarande situationen av kapitalistisk imperialism i världen.

Göran Therborn

Klasser och ekonomiska system (Utdrag)

1971

Om det marxistiska klassbegreppet

0. I ett samhälle, t.ex. det som läsaren och författaren lever i, finns ett otal sociala relationer av olika slag mellan människorna. Där finns, för att bara ta några exempel, relationerna mellan olika yrkesgrupper, mellan arbetsgivare eller, riktigare uttryckt, arbetsköpare, och anställda, mellan löntagare med olika lönestorlek och facklig tillhörighet, där finns olika generationer och förhållanden dem emellan, invånare i olika landsändar, människor av två olika kön, där finns politiker, partier och politiska motsättningar, där finns grupper med olika värderingar, där finns stora organisationer med heltidsanställda funktionärer och hundratals medlemmar och där finns små grupper som familjer och vänkretsar. Allt det här kan lätt ge intryck av ett oöverskådligt virrvarr, och det finns många olika uppfattningar om vilka relationer som är viktigare än andra.

Marxisterna hävdar, att för att analysera, förstå och medvetet och effektivt påverka detta skenbara virrvarr är ett begrepp som klass synnerligen fruktbart, ja nödvändigt. Därigenom kan man dra fram vilka relationer som är mest betydelsefulla — vilka kategorier som hör ihop trots skillnader och ibland uppblåsta motsättningar sinsemellan, vilka som är skilda åt trots påståenden att de 'sitter i samma båt', hur relationerna mellan olika kategorier kan komma att utvecklas i framtiden — och vilka krafter som är väsentligast för en förändring av samhället.

Varken marxismens allmänna samhällsteori eller påståendet om klass-

begreppets betydelse är oomstridda. Men de har framgångsrikt tjänat som vägvisare till handling för den internationella revolutionära arbetarrörelsen. Sociologer gör hänvisningar till Marx och talar om klasser i samhället. Många analyser, av vilka ett par har publicerats i denna bok, har visat på det vetenskapligt otillräckliga och oacceptabla både i försök att undvika klasser och i stället tala om t.ex. suveräna individer och i icke-marxistiska begrepp om stratifiering och klasser. Vare sig man ansluter sig till marxismen och dess klassteori eller inte, är det svårt att komma förbi dem.

Men innebörden i det marxistiska klassbegreppet är inte helt klar och entydig, och på många punkter i den marxistiska klassteorin förekommer en rad skilda uttolkningar och uppfattningar. Många framställningar har säkert sin främsta grund i deras författares ideologiska skygglappar och/eller okunnighet. Men oklarheter finns också hos Marx själv. I förhållande till de stora dragen i Marx' teori, t.ex. framställningen av motsättningen mellan lönarbete och kapital, vars bevisade användbarhet torde vara svår att bestrida, är dessa oklarheter sekundära. För teorins vidare utveckling och tillämpning måste de dock lösas. Vad som nedan följer är ett försök att bidra till detta.

Sättet att framställa några påståenden om det marxistiska klassbegreppet i punktform är inte uttryck för ett skenbart definitivt fastslående av en enda absolut riktig tolkning. Snarare tvärtom. Det är framför allt för att försöka precisera en diskussion, för att så tydligt som möjligt dra fram de punkter som kan vara kontroversiella — och eventuellt svaga — som uttryckssättet har valts. Det torde också vara till nytta för dem som är direkt intresserade av att använda den marxistiska klassteorin för aktuell konkret klassanalys.

Själva framställningssättet uttrycker dock en fundamental uppfattning om Marx, nämligen att Marx producerade en samhällsvetenskaplig teori, den historiska materialismen, vari begreppet klass och en teori om klasser ingår. Därför att marxismen inte bara är ett vagt synsätt eller 'perspektiv' på sociala fenomen — t ex 'konfliktperspektiv' — eller en lös uppsättning mer eller mindre motstridiga idéer och uppslag utan en teori, är en precisering av dess begrepp och en systematisering av dess påståenden både nödvändig och möjlig.

Texten nedan hänger i vissa avseenden samman med avsnitt 2.1 i studien av Ekonomiska system, där begreppen produktionsförhållanden

och produktivkrafter utreds, och en del av demarkations- linjer som dras hör ihop med kritiken av sociologiska stratifieringsteorier. För att visa att de här gjorda formuleringarna inte är alldeles gripna ur luften har till varje punkt fogats citat. De är samtliga hämtade från tiden efter Marx' uppgörelse med den filosofiska spekuleringen i 'den tyska ideologin'. Så mycket torde stå klart av denna dokumentation, att den marxistiska klassteorin är avsevärt mera komplex än vad som vanligen lärs ut vid skolor och universitet i det här landet.[1]

1. Utgångspunkten för samhällsvetenskaplig analys och för den historiska materialismen som samhällsvetenskap är inte individer eller grupper och deras beteende utan ett givet samhälls- system, vari de för- ras roller är bestämda.

1.1. Samhällsvetenskapens uppgift är att förvandla de i samhälls- systemet givna iakttagelserna och föreställningarna till teoretiska begrepp, som klargör hur systemet är uppbyggt av en bestämd kombination av element, dvs som klargör systemets struktur.

1.1.1. Det följer av 1. och 1.1. att vad som är elementära sociala fenomen inte är något som är givet i sig utan är något som framgår först genom en analys av den sociala helheten, samhälls- systemet.

1.2. Klassbegreppet är härlett ur begrepp för samhällets struktur, och klasserna är effekter av bestämda sociala strukturer.

1.2.1. Av ovanstående följer att den marxistiska klassteorin radikalt skiljer sig från varje form av maktelitsteori, där sociala olikheter härleds ur en viss grupps (maktelits) makt, som i sin tur an- tingen går tillbaka på en biologisk eller psykologisk reduktionism i termer av skillnader mel- lan individer, t ex skillnader i fysisk styrka, intelligens, benägenhet att använda våld, eller lämnas oförklarad och socialt obestämd. [2]

'... min analytiska metod, som inte utgår från människan utan från de ekonomiskt givna samhälls- perioderna.'[3]

'I samhällen producerande individer — och följaktligen individer- nas samhälleligt bestämda produktion — är naturligtvis utgångspunk- ten.'[4]

'Den politiska ekonomins metod. Då vi betraktar ett givet land i politiskt-ekonomiskt hänseende, så börjar vi med dess befolkning, den- nas fördelning i klasser, befolkningens fördelning mellan förvärvs- gre- narna i stad, på land och till sjöss, mellan de olika produktionsgrenarna. ... Det förefaller riktigt att börja med det reella och konkreta, de verkliga

förutsättningarna, alltså t.ex. i ekonomin med befolk- ningen, som är hela den samhälleliga produktionsaktens grundval och subjekt. Emeller- tid visar sig detta vid närmare betraktande vara felaktigt. Befolkningen är en abstraktion, om jag t.ex. skulle ute- lämna de klasser av vilka den består. Dessa klasser återigen är ett tomt ord, om jag inte känner de ele- ment på vilka de vilar, t.ex. lönarbete, kapital etc. Dessa sistnämnda förutsätter utbyte, arbetsdelning, priser etc. Kapital t ex är ingenting utan lönearbete, utan värde, pengar, pris etc. Om jag alltså började med befolkningen, så skulle det vara en kaotisk föreställning om det hela, och blott genom närmare bestämning skulle jag analytiskt komma fram till allt enklare begrepp: från det föreställt konkreta till allt tunnare ab- straktioner, tills jag nått fram till de enklaste bestämningarna. Härifrån skulle nu resan upprepas tillbaka igen, tills jag slutligen åter anlände till befolkningen, men denna gång inte som till en kaotisk föreställning om ett helt utan som till en rik totalitet med många bestämningar och förhållan- den.'[5]

'De kategorier, som utgör det borgerliga samhällets inre struktur och som bildar grundvalen för de viktigaste klasserna. Kapital, lönarbete, jordegendom.'[5A]

'Vid alla erövringar kan utgången vara av tre slag. ... I varje fall är produktionssättet — vare sig det är det erövrande folkets, eller det erövrades, eller det som uppstår genom bådas sammansmältning — bestämmande för den nya distribution som följer. "Det är en traditionell föreställning att man under vissa perioder levt uteslutande av rov. Men för att kunna röva måste det finnas något att röva, alltså produktion. Och sättet för rövandet bestäms självt återigen av produktionssättet.'[6]

2. Den sociala strukturen kan grovt indelas i tre nivåer, av ideolo- giska, politisk-juridiska och ekonomiska strukturer, av vilka ekonomin är bestämmande i den meningen att dess karaktär anger variationsmöj- ligheter för de förra. [7]

2.1. Ekonomiska förhållanden och överväganden står inte i för- grunden, är dominerande, för människornas relationer i alla samhällen, men förklaringen till ekonomins, politikens och ideologins betydelse står att finna i den ekonomiska turens karaktär.

2.2. Ekonomins struktur bestäms av produktionens, av kombina- tionen av produktivkrafter och produktionsförhållanden. [8]

2.3. Av 1.2. och 2.-2.2. följer, att klasserna är i sista hand bestämda

av produktionsför- hållandena—produktivkrafterna, att klasserna inte är rent ekonomiska kategorier[9] utan också innefattar politiska-juridiska och ideologiska bestämningar, att dessa har olika betydelse för klasserna i olika typer av samhällen.

2.3.1. Den marxistiska klassteorin skiljer sig radikalt från varje teori, som definierar klasser utifrån fördelningsförhållanden, vare sig det är fördelning av ekonomiska, politiska (makt) eller ideologiska (prestige) förmåner. [10]

2.3.2. Den marxistiska teorin är oförenlig med varje teori, som hävdar att juridisk äganderätt eller andra juridiska kategorier som anställningskontrakt (t.ex. som löntagare) är bestämmande för ekonomins karaktär eller för de sociala relationerna mellan människorna i ett samhälle.[11]

'I sitt livs samhällliga produktion träder människorna i bestämda, nödvändiga, av deras vilja oberoende förhållanden, produktionsförhållanden, som motsvarar en bestämd utvecklingsgrad av deras materiella produktivkrafter. Summan av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och vilken motsvaras av bestämda former av det samhällliga medvetandet. Det materiella livets produktionsätt är bestämmande för den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvudtaget.'[12]

'Det sätt varpå de /den antika världen och medeltiden/ fick sitt livsuppehälle förklarar ... varför i ena fallet politiken, i andra fallet katolicismen spelade huvudrollen. Det tarvas f.ö. inte mycken kunskap i t.ex. den romerska republikens historia för att inse att jordegendomens historia utgör dess osynliga historia. Å andra sidan har redan Don Quixote fått sona den villfarelsen, att den farande riddaren hade lika lätt att komma överens med alla ekonomiska samhällsformer.'[13]

'Men innan distributionen är distribution av produkterna, är den: 1. distribution av produktionsver- tygen och 2. vad som är en vidare bestämning av samma förhållande, distribution av samhällsmed- lemarna mellan de olika slagen av produktion. (Individernas underordnande under bestämda produk- tionsförhållanden.) Distributionen av produkterna är uppenbarligen bara ett resultat av denna distribu- tion, som är inbegripen i själva produktionsprocessen och bestämmer produktionens struktur.'[14]

'En bestämd produktion betingar alltså bestämd konsumtion, distri-

bution, bestämt utbyte, de bestämda förhållandena mellan dessa olika moment inbördes. Naturligtvis bestämmas å sin sida också produktionen i sin ensidiga form av de andra momenten.... Växelverkan mellan de olika momenten äger rum. Detta är fallet hos varje organiskt helt.'[15]

3. Den sociala strukturen strukturerar de sociala processerna i samhällssystemet, och den marxistiska framställningen av ett samhälles struktur är inte en ren beskrivning av dess bygg- stenar eller viktiga dimensioner utan en förklaring av dess sätt att fungera och utvecklas, en bestämning av dess rörelselagar.[16]

3.1. Den sociala strukturen antar olika historiska former, som styrs och utvecklas av för dem karakteristiska lagar och tendenser och som kan innefatta olika stadier i sin utveckling.[16A]

3.2. Klasserna är knutna till bestämda historiska samhällsstrukturer och påverkas av deras utvecklingstendenser.

3.2.1. Frågan om avskaffande av klasskillnader är knuten till ersättandet av en historisk samhällsform med en annan.

'... det yttersta syftet med detta verk /Kapitalet/ är att avslöja det moderna samhällets ekonomiska rörelselag.'[17]

'Men, skall man säga, de allmänna lagarna för det ekonomiska livet är desamma, alldeles oavsett om man tillämpar dem på nutiden eller förgången tid. Just detta bestrider Marx. Enligt honom existerar inga sådana abstrakta lagar ... Enligt honom har tvärtom varje historisk period sina egna lagar ... När författaren så träffande ... skildrar vad han kallar min verkliga metod, vad annat har han beskrivit än den dialektiska metoden.'[17A]

'Om det talas om produktion, så talas det alltid om produktion på ett bestämt samhällligt utvecklings- stadium ... Det kan därför förefalla som om vi ... antingen måste följa den historiska utvecklings- processen i dess olika faser eller från början förklara, att vi har att göra med en bestämd historisk epok ... Men alla produktionens epoker har vissa kännetecken gemensamma, gemensamma bestämningar. Produktionen i allmänhet är en abstraktion, men en förnuftig abstraktion, såvida den verkligen fram- häver det gemensamma, fixerar det och därför bespar oss upprepningar. Emellertid är detta allmänna eller det genom jämförelse utsöndrade gemensamma självt någonting med många lemmar och ut- tryckes i olika bestämningar. Något därav tillhör alla epoker, en annan del är gemensam blott för några. ... De bestämningar, som gäller

för produktionen överhuvudtaget, måste utsöndras just för att man för enhetens skull ... inte skall glömma den väsentliga olikheten. I denna glömska ligger t.ex. de moderna ekonomernas hela visdom, vilka bevisar de bestående sociala förhållandenas evighet och harmoni.’[18]

’Vulgärsocialismen ... har övertagit från de borgerliga ekonomerna att betrakta och behandla fördelningen som oavhängig av produktions sättet och därför att framställa socialismen som huvudsakligen rörande sig om fördelningen. Efter det att det verkliga förhållandet sedan länge klarlagts, varför då gå tillbaka igen?’[19]

’Vad jag gjorde som var nytt var att bevisa: 1) att förekomsten av klasser bara är förknippad med särskilda historiska faser i produktions utveckling, 2) att klasskampen nödvändigtvis leder till proletariats diktatur, 3) att denna diktatur själv bara utgör övergången till avskaffandet av alla klasser och till ett klasslöst samhälle.’[20]

4. De olika historiska typerna av samhällsstruktur betecknas produktions sätt och definieras av en specifik uppsättning produktivkrafter-produktionsförhållanden, som kännetecknas av ett bestämt förhållande mellan det (för de direkta producenternas reproduktion biologiskt och historiskt-socialt) nödvändiga arbetet och merarbetet, ett förhållande som inte är kvantitativt utan uttrycker det sätt på vilket merarbete och merprodukt alstras och tillägnas.

4.1 Förhållandet nödvändigt arbete-merarbete kan uttryckas i förhållande till produktionsmedlen — i förekomsten eller icke-förekomsten av och olika former för de direkta producenternas skiljande från produktionsmedlen — och i den meningen i ekonomiska, icke-juridiska egendomsförhållanden.

4.1.1. Den marxistiska teorin skiljer sig radikalt från varje teori, som använder teknologiska kriterier som avgörande kriterier för att särskilja och definiera olika typer av samhällen.[21]

4.2. Klassernas grundval är uppdelningen av de sociala rollerna så, att rollen som direkt producent skiljs från rollen som bestämmande över de direkta producenternas merarbete och tillägnare av deras merprodukt, d.v.s. att produktionsförhållanden blir exploateringsförhållanden.[22]

4.2.1. Varje exploativ samhällsstruktur ger upphov till två klasser, vars grundläggande karaktär bestäms av produktionsförhållandena-produktivkrafterna.

4.2.1.1. En kategori av innehavare av roller som inte betecknar di-

rekta producenter eller direkta tillägnare av merarbete i en bestämd typ av produktionsförhållanden-produktivkrafter är ingen klass.

4.2.1.2. Den marxistiska teorins tvåklasschema skiljer sig radikalt från varje rent formell tvåklassmodell, härledd ur mer eller mindre logisk analys av formella begrepp, t.ex. konflikt eller auktoritet.[23]

4.3. De förhållanden som ger upphov till klasser är också grundvalen för staten, en offentlig tvångsmakt skild från folkets stora massa med uppgift att hålla samman det genom de direkta producenternas skiljande från produktionsmedlen delade samhället.

’Den specifika ekonomiska form, i vilken obetalt merarbete pumpas ut ur de direkta producenterna, bestämmer det makt- och underordningsförhållande, som självt omedelbart växer fram ur produktionen och å sin sida återverkar på denna. Härpå grundar sig hela gestaltandet av den ur produktionsförhållandena framvuxna ekonomiska helheten, och därmed samtidigt dess specifika politiska gestalt. ... Det är alltid i det omedelbara förhållandet mellan ägarna av produktionsbetingelserna och de direkta producenterna ... som vi finner den innersta hemligheten till, den förborgade grundvalen för hela samhällskonstruktionen, och därför också för suveränitets- och beroendeförhållandets politiska form, kort sagt de olika specifika statsformerna. Detta hindrar inte, att samma ekonomiska bas — samma enligt huvudbetingelserna — genom otaliga olika empiriska omständigheter, naturbetingelser, rasförhållanden, utifrån verkande historiska inflytanden o.s.v. kan uppvisa oändliga variationer och schatteringar, som bara kan begripas genom analys av dess empiriskt givna omständigheter.’[24]

’Överallt där en del av samhället äger monopol på produktionsmedlen, måste arbetaren, fri eller ofri, utöver den för hans eget uppehälle nödvändiga arbetstiden sätta till ett överskott av arbetstid för att producera existensmedel åt produktionsmedlens ägare, antingen denne ägare är en atensk aristokrat, en etruskisk teokrat, en civic romanus /romersk medborgare/, en normandisk baron, en amerikansk slavägare, en valakisk bojar, en modern storgodsägare eller en kapitalist.’[25]

’Den /staten/ är snarare en produkt av samhället på ett bestämt utvecklingsstadium, den utgör beaktelsen att detta samhälle invecklat sig i en olöslig motsägelse med sig självt, splittrats i försonliga motsättningar som det är ur stånd att avskaffa. Men för att dessa motsatser, klasser med motstridande ekonomiska intressen, inte skall förinta sig själva och

samhället i fruktlös kamp, är det nödvändigt med en makt, som skenbart står över samhället, som har att dämpa konflikten och hålla den inom 'ordningens' gränser. Och denna makt, som framgått ur samhället, men som ställer sig över det och mer och mer avlägsnar sig från det, är staten.'[26]

5. Klasserna är bärare av, personifikationer av, den sociala strukturen. De uttrycker, omvänt, en bestämd samhällsstrukturens effekt på människornas inbördes relationer i det givna samhället.

5.1. Genom att en klass är bärare av bestämda element i ett samhälles grundläggande struktur är individerna inom en klass lika i avseenden, som grundar den för de sociala relationerna i samhället viktigaste samhörigheten. Men klasstillhörigheten är inte avgörande för varje individs beteende och är inte avgörande för varje beteende hos individerna.[27]

5.2. Eftersom uppdelningen i klasser är uttryck för exploatering (4.2.), yttrar sig relationerna mellan klasserna i ekonomiska, politiska och ideologiska motsättningar, förtryck och kamp, klasskamp.

5.3. Måttet av medvetenhet om, omfattningen av och formerna för samhörigheten inom en klass samt motsättningarna och kampen mellan klasserna i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt är inte avgjorda av samhällets struktur. De är bestämda av de föregående relationerna inom och mellan klasserna — inom de gränser som strukturen anger — och måste fastställas genom en konkret historisk analys.

5.3.1. Skillnader i inkomst och andra aspekter på levnadsstandard, utbildning etc. är effekter av de för klasserna bestämmande exploateringsförhållandena. Dessa skillnader har betydelse för sammanhållningen inom klasserna och för hur klasskampen tar sig uttryck.

5.4. Klasserna är inte homogena utan rymmer bärare av olika roller inom en bestämd typ av roller, vilket kan ge upphov till underklasser och fraktioner av klasser med samhörighet inom sig och motsättningar sinsemellan.

5.5. Klasserna representeras i sin ekonomiska, ideologiska och politiska kamp av klassorganisationer, som fackföreningar och partier, och särskilda språkrör, som tidningar, författare.

5.6. Makt- och förtrycksförhållandena mellan klasserna koncentreras i staten och uttrycks i statens klasskaraktär.

'Kapitalistens och jordägarens gestalter tecknar jag ingalunda i något rosenkimmer. Men det handlar härvidlag inte om personerna, annat än

i den mån de är personifikationer av ekonomiska kategorier, bärare av bestämda klassförhållanden och intressen.'[28]

'Den kapitalistiska produktionsprocessen, betraktad i sitt sammanhang eller som reproduktionsprocess, producerar alltså inte endast vara, inte endast mervärde, utan den producerar och reproducerar själva kapitalförhållandet mellan å ena sidan kapitalisten, å andra sidan lönearbetaren.'[29]

'Den kapitalistiska produktionsprocessens drivande motiv och bestämmande syfte är först och främst största möjliga värdeökning av kapitalet, d.v.s. största möjliga produktion av mervärde, alltså största möjliga exploatering av arbetskraften genom kapitalisten. Med antalet arbetare, som samma kapital sysselsätter, växer deras motstånd och därmed med nödvändighet även det tryck, som kapitalet utövar för att övervinna detta motstånd. Kapitalistens ledning av arbetsprocessen är inte endast en speciell funktion, som tillfaller honom till följd av den samhälleliga arbetsprocessens beskaffenhet, utan hans ledning tjänar samtidigt det syftet att exploatera den samhälleliga arbetsprocessen och medför därför oundvikligen ett motsatsförhållande mellan exploatören och de exploaterade.'[30]

'Historien om alla hittillsvarande samhällen är historien om klasskamp. Fri och slav, patricier och plebej, baron och livegen, mästare och gesäll, kort sagt, förtryckare och förtryckta ha ständigt stått som motståndare till varandra och fört en oavbruten, än dold, än öppen kamp ...' De på en viss tid härskande idéerna ha ständigt blott varit den härskande klassens idéer. "Den politiska makten i egentlig mening är det organiserade våldet från en klass till förtryckande av en annan.'[31]

'Men lika litet, som bättre kläder, möbler, näring, behandling o.s.v. och litet mera peculium /i antikens Rom förmögenhetsdel som kunde lämnas till en slavs förvaltning/ kan upphäva slavens beroende och exploatering, lika litet upphäves härigenom lönearbetarens beroendeställning.'[32]

'För att använda en matematisk term, ackumulationens storlek är den oberoende variabeln, lönens storlek den beroende, inte tvärtom.' Arbetsslönen växlar därför inom gränser, som inte bara lämnar det kapitalistiska systemets grundvalar orörda utan också säkrar kapitalets reproduktion i ökande omfattning.... Det kan inte vara annorlunda i ett produktions-system, där arbetaren är till för att föröka den existerande rikedomen, i

stället för att den materiella rikedom borde tjäna arbetarens behov och bidra till hans utveckling.’[33]

’Grobianförnuftet’ förvandlar klasskillnader till ’skillnader i plånboksstorlek’ och klassmotsättningar till ’yrkesgräl’. Plånboksmåttet är en rent kvantitativ skillnad, varigenom vilka två individer som helst av samma klass kan hetsas mot varann. Det är känt att de medeltida skrånarna motsatte sig varandra ’vart och ett efter sitt hantverk’. Det är emellertid lika välkänt att moderna klasskillnader inte är på något sätt grundade på ’hantverk’. Tvärtom, arbetsfördelningen skapar de mest olika slag av arbeten inom samma klass. ...Det är mycket ’möjligt’ att enskilda individer inte ’alltid’ är bestämda av den klass de tillhör. Denna omständighet avgör lika lite utgången av klasskampen som några stycken adelsmäns överlöpande till tiers-état /tredje ståndet/ avgjorde utgången av franska revolutionen. Vidare, dessa adelsmän anslöt sig åtminstone till en klass, nämligen den revolutionära bourgeoisien. Men herr Heinzen låter alla klasser försvinna i närvaron av den högtidliga idén om ’mänskligheten’. Men om herr Heinzen tror att hela klasser, som är baserade på ekonomiska betingelser, oberoende av deras vilja, och som på grund av dessa betingelser är ställda i den mest antagonistiska motsättning till varandra, kan lösgöra sig från sina verkliga relationer genom den alla människor vidlådande egenskapen ’mänsklighet’ ...’[34]

’Emellertid skulle från denna ståndpunkt sett /inkomstkälla som klasskriterium/ t.ex. läkare och ämbetsmän bilda två klasser, ty de tillhör två skilda samhällsgrupper, vars medlemmars inkomster i varje grupp kommer från samma källa. Detsamma skulle gälla för den oändliga uppsplittringen av intressen och ställning, vari den samhälleliga arbetsfördelningen delar arbetarna lika väl som kapitalisterna och jordägarna — de senare t.ex. i vinbergsägare, åkerjordsägare, skogsägare, gruvägare, fiskeriägare.’[35]

’För så vitt miljoner familjer lever under ekonomiska existensbetingelser, som skiljer deras levnadssätt, deras intressen och deras bildning från de andra klassernas och ställer dem i fientligt förhållande till dessa, bildar de en klass. För så vitt det endast finns ett lokalt samband mellan småbönderna, för så vitt inte överensstämmelsen i deras intressen skapar någon gemenskap, någon nationell förbindelse och någon politisk organisation bland dem, bildar de inte någon klass.’[36]

’Efter hand som arbetarna kommer underfund med hur det häng-

er ihop att i samma utsträckning som de ökar sina arbetsinsatser och frambringar mera rikedom åt andra, i samma utsträckning som deras arbetes produktivitet ökar, blir t.o.m. deras ställning som medel att föröka kapitalet osäkrare, efter hand som det går upp för dem, att deras inbördes konkurrens helt och hållet är beroende på det tryck, som den relativa överbefolkningen utövar, försöker de att organisera ett planmässigt samarbete mellan de arbetande och de arbetslösa med hjälp av fackföreningar och på andra sätt för att förhindra eller i varje fall dämpa de ödeläggande verkningar som den kapitalistiska produktionens naturlagar har för arbetarklassen.’[37]

’Legitimister och orleanister bildade som sagt ordningspartiets två stora fraktioner. Vad var det som kom dessa fraktioner att hålla fast vid sina pretendenter /på tronen/ och ömsesidigt skilde dem från varandra? Var det inget annat än liljan och trikoloren, huset Bourbon och huset Orléans, olika schatteringar av rojalism, var det överhuvudtaget den rojalistiska trosbekännelsen? Under bourbonerna hade storgodsägarna regerat med sina svartrockar och lakejer, under orleanerna var det storfinsansen, storindustrin, storhandeln, dvs kapitalet med dess följe av advokater, professorer och frasmakare. ... Det som alltså skilde dessa fraktioner från varandra var inga sk principer, det var deras materiella existensbetingelser, två skilda slag av egendom, det var den gamla motsättningen mellan stad och land, rivalitet mellan kapital och jordegendom. Att samtidigt gamla minnen, personlig fiendskap, farhågor och förhoppningar, fördomar och illusioner, sympatier och antipatier, övertygelser, trosartiklar och principer band dem vid det ena eller andra kungahuset, vem förnekar det? På grundvalen av de olika egendomsformerna, på grundvalen av de sociala existensbetingelserna reser sig en hel överbyggnad av olika och egendomligt utformade förmågelser, illusioner, tänkesätt och livsåskådningar. Hela klassen skapar och utformar dem med utgångspunkt från sina materiella grundvalar och de motsvarande samhälleliga förhållandena. Den enskilda individen, som får dem inympade genom tradition och uppfostran, kan inbilla sig, att de utgör de egentliga avgörande motiven och utgångspunkten för hans handlande.’[38]

’Lika litet bör man inbilla sig, att alla de demokratiska representanterna är shopkeepers /handlare/ eller svärmar för sådana. Till sin bildning och personliga ställning kan de vara himmelsvitt skilda från dessa. Vad som gör dem till representanter för småborgaren är, att de i sin

tankevärld inte kommer utanför de skrankor som småborgaren i det praktiska livet aldrig kommer utanför, att de därför teoretiskt drives till samma uppgifter och lösningar, som småborgaren praktiskt drives till av sitt materiella intresse och sin ställning i livet. Detta är överhuvudtaget förhållandet mellan en klass' politiska och litterära representanter och den klass de representerar.'[39]

'... statsmakten, samhällets organiserade och koncentrerade makt ...'[40]

'Då staten uppkommit ur behovet att hålla klassmotsättningarna i tygeln, men då den samtidigt uppstått mitt i konflikten mellan dessa klasser, så är den i regel den mäktigaste, ekonomiskt härskande klassens stat, vilken klass genom denna stat också blir politiskt härskande klass och sålunda finner nya medel att hålla nere och utsuga den förtryckta klassen.'[41]

6. Utifrån de element i samhällets struktur som de olika klasserna är bärare av är de i sina relationer till varandra krafter för förändring eller försvar av sociala delstrukturer och av den sociala strukturen i dess helhet. Klassernas inbördes relationer och deras handlande i dessa relationer är i detta avseende bestämda av deras klassintressen. Begreppet klassintressen är härlett ur analysen av samhällsstrukturen: att något är i en viss klass' intresse betyder att det främjar den struktur klassen är bärare av och klassens ställning i motsättningen och kampen mot andra klasser.⁴² Liksom samhällsstrukturen kan klassintressena indelas i ekonomiska, politiska och ideologiska intressen. Begreppet klassintressen är ett begrepp för att: (a) urskilja den reella innebörden, för de sociala relationerna i ett klasssamhälle, av givna ekonomiska, politiska eller ideologiska fenomen, vilken inte nödvändigtvis sammanfaller med de sätt på vilka de presenteras och upplevs; (b) förutsäga gränserna för vad en given klass kan acceptera eller sträva efter. Begreppet har en tidsaspekt: kortsiktiga och långsiktiga intressen.

6.1. En given klass' ståndpunkt är den punkt, eller det perspektiv, varifrån det område som begränsas av dess långsiktiga klassintressen kan ses. Att inta en riktig klasståndpunkt är att klart uppfatta ifrågasvarande klass' intressen.

6.1.1. En korrekt klasståndpunkt för en individ i en klass är ingen automatisk upplevelse av den egna situationen utan är resultatet av en både teoretisk och praktisk skolnings-process.

6.1.2. Den utsträckning i vilken en viss klass i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt är medveten om sina intressen och tillvaratar den i sin praktik är avhängig av den föregående kampen mellan klasserna i det givna samhället och måste fastställas genom en konkret historisk analys.

6.2. Om en given organisation i marxistisk mening representerar en viss klass, beror på om den företräder klassens intressen.[43]

6.3. En klass' makt är dess förmåga att förverkliga sina klassintressen.

6.3.1. Det följer av 5.6 att kampen mellan klasserna för deras intressen koncentreras i den politiska kampen om statsmakten.

'Av alla klasser, som i våra dagar stå gentemot bourgeoisin, är endast proletariatet en verkligt revolutionär klass. De övriga klasserna splittras och gå under med den stora industrin; proletariatet är dennas egen produkt!

Medelstånden, den lille industriidkaren, den lille köpmannen, hantverkaren, bonden, alla dessa bekämpa bourgeoisin för att skydda sin existens som medelstånd mot undergång. De är alltså inte revolutionära utan konservativa. Ännu mer, de är reaktionära, ty de söker vrida den historiska utvecklingens hjul tillbaka. Om de är revolutionära, så är det med hänsyn till deras förestående övergång i proletariatet, då försvara de icke sina närvarande, utan sina framtida intressen, då lämnar de sin egen ståndpunkt för att ställa sig på proletariatets.'[44]

'Detta innehåll är en förändring av samhället på demokratisk väg, men en ändring inom småborger-skapets gränser. Man bör inte göra sig den bornerade /inskränkta/ föreställningen, att småborgerskapet principiellt vill genomdriva ett egoistiskt klassintresse. De tror snarare att de speciella betingelserna för dess befrielse är de allmänna betingelser inom vilka ensamt det moderna samhället kan räddas och klasstriderna undvikas.'[45]

'Och på detta sätt växer det upp överallt en politisk rörelse, dvs en rörelse av klassen, med syftet att genomdriva sina intressen i en allmän form, i en form som besitter allmän, samhälleligt tvingande kraft.... Där arbetarklassen ännu inte är tillräckligt framskriden i sin organisation för att företa en avgörande kampanj mot den kollektiva makten, dvs de härskande klassernas politiska makt, måste den i varje fall tränas för detta genom ständig agitation mot denna makt och genom en fientlig hållning till de härskande klassernas politik. Annars förblir den /arbetarklassen/ en leksak i deras händer ...'[46]

7. Ett givet historiskt samhälle, samhällsformation, vid en given tidpunkt är en effekt av flera produktionssätt i bestämda utvecklingsstadiet, av vilka ett produktionssätt är dominerande.

7.1. Det följer av 4.2.1. att varje historiskt icke-klasslöst samhälle innehåller fler än två klasser.

7.2. Genom att de olika produktionssätten i sin utveckling i ett konkret samhälle kan vara relaterade i olika slag av överordnings- och underordningsrelationer och genom att klasserna i ett givet produktionssätt inte är homogena (5.4) kan en klass förvandlas till en fraktion av en annan klass och vice versa. Mönstret av klasser kan bli mycket komplext, och det kan inte riktigt framställas som en lodrät hierarki av över- och underklasser.

'Varje samhällsform har en bestämd produktion, som bestämmer alla de övrigas plats och inflytande och vars förhållanden därför bestämmer alla de andras plats och inflytande. Det är en allmän belysning, i vilken alla andra färger dränkts och som modifierar dem i deras särdrag.'[47]

'Om vardera parten mot den andra parten ville genomdriva restaurationen av sitt eget kungahus, så betydde det ingenting annat, än att de två stora intressen, i vilket bourgeoisien delar upp sig — jord- egendom och kapital — vart och ett sökte restaurera sin egen överhöghet och det andras underordnande. Vi talar om två intressen inom bourgeoisien, ty de stora jordägarna hade — trots sitt feodala kotteri och sin rashögfärd — genom det moderna samhällets utveckling fullständigt förborgerligats. Sålunda inbillade sig Tories i England länge att de svärmade för kungadömet, kyrkan och den forn- engelska författningens rika skönhet, tills det i ett kritiskt ögonblick /1846 vid avskaffandet av spannmålstullarna. Min anmärkning GTh/ tvingades erkänna, att det blott är jordrättandet de svärmar för.'[48]

8. Den marxistiska teorins klasser är inga uttömmande kategorier, i den meningen att varje individ i ett klassamhälle kan placeras i en bestämd klass. De är sociala poler, till vilka andra sociala kategorier är mer eller mindre fast knutna eller graviterar.

8.1. Relationerna mellan klasser och andra sociala kategorier bestäms både av samhällsstrukturen — genom de roller i samhället som individerna i de olika kategorierna har — och av klass- kampen — genom styrkeförhållandena mellan klasserna i en given situation och hur olika klasser tillvaratar sina intressen och förbinder dem med andra kategori-

ers.

8.2. Utanför men knutna till bestämda klasser ställer Marx kategorier med specialiserade ideologiska och politiska roller, såsom t.ex. kyrka, intelligencia (lärare, fria intellektuella m.fl.) statlig byråkrati.

8.3. Utanför men i olika grad av mellanställning (gränserna här mellan mellanskikt och klass- fraktioner blir oskarpa och kan ändras, 6.2.) ställs kategorier med ekonomiska roller, som inte direkt och entydigt uttrycker produktionen-tillägnande av merarbete.

8.3.1. En kategori utgörs av innehavare av roller, vars samordnande och ledande uppgifter samtidigt är bestämda av arbetsprocessen och de för ett givet produktionssätt specifika produktions- och exploateringsförhållandena, roller som i varierande grad samtidigt är underordnade under och utövare av det specifika sätt på vilket merarbete frambringas. (Exempel: arbetsledare och ingenjör på en fabrik)

8.3.2. En annan kategori utgörs av innehavare av roller, vars ställning i arbetsprocessen i varierande grad liknar de direkta producenternas men som inte direkt producerar merarbete i den för det produktionssätt de tillhör specifika formen. (Exempel: icke-produktiva, i den meningen att deras obetalda merarbete åt arbetsgivaren inte producerar mervärde för den kapitalistiska ekonomin, lönearbetare som handelsanställda, obefordrad kontorspersonal och underordnad personal för andra slag av privata och offentliga tjänster.)

8.3.2.1. Av betydelse för en bedömning av dessa kategoriers ställning, som delar av arbetar- klassen eller närstående skikt är bl.a. Marx' distinktion mellan arbetets formella och reella underordnande /Subsumtion/ under kapitalet som hänför sig till arten av kontroll och till förekomsten (reellt underordnande) eller inte (formellt) av mer eller mindre kontinuerlig 'rationalisering' och intensifiering av arbetsprocessen. Av 5.3.1. följer också betydelsen av lönerelationer.

8.3.2.1.1. Av 8.1. och 8.3.2.1. kan man dra slutsatsen att de kategorier som i dagens Sverige organiseras av Handels, Kommunal och Statsanställdas Förbund bör räknas som en del av proletariatet och inte som ett proletariatet närstående skikt.

8.4. I ett kapitalistiskt (dominerat) samhälle utgörs de två huvudklasserna av bourgeoisie och proletariat, personifikationerna av kapital och lönearbete, av kapitalackumulation och inriktning av produktionen för profit resp. produktion av mervärde för att ständigt öka kapitalägarnas

kapital.

8.4.1. Till bourgeoisin, 'kapitalets funktionärer', hör då ägare av företag med anställda löne- arbetare, ledare av kapitalistiska företag (ledare som trots sin formella, juridiska anställning är bärare av kapitalistiska produktionsförhållanden),[49] penningkapitalister (rentierer o.dyl.).

8.4.2. Till proletariet hör först och främst industri- och byggnadsarbetare, skogs- och (moderna) lantarbetare men också transportarbetare.

8.4.3. Av Marx' analys av kapitalismen följer både logiskt — p.g.a. det totala mervärdets ökade storlek — och uttryckligen att med kapitalismens utveckling uppkommer och växer nya mellan- skikt mellan bourgeoisie och proletariat samtidigt som den gamla småbourgeoisin förutsägs minska och tendera att försvinna.[51] Denna utveckling påverkar klasskampen men ändrar inte de grundläggande förhållandena mellan arbetare- och borgarklass.

8.5. Utanför och relativt löst knutna till en bestämd klass står kategorier vid marginalen av den strukturella samhällsprocessen. (Exempel: trasproletariatet.)

'Vi ska här bara betrakta de former, som kapitalet i sina olika vidareutvecklingar genomgår. De reella förhållandena, inom vilka den verkliga produktionsprocessen försiggår, utvecklas inte. Det antas hela tiden att varan säljs till sitt värde. Konkurrensen mellan kapitalen betraktas inte, lika lite kredit- väsendet, lika lite samhällets verkliga konstitution, som ingalunda bara består av arbetarnas och industrikapitalisternas klasser ...'[51]

'Vad han /Ricardo/ glömmer att framhäva är den ständiga ökningen av de mellan workmen /arbetare. Här som i många fall i Marx' manus förekommer engelska uttryck i tyskan/ på den ena sidan, kapitalist och jordägare på den andra sidan i mitten stående och i allt större omfattning till största delen av reventy f ed /försörjda/ medelklasserna, som ligger som en tyngd på det working /arbetande/ underlaget och ökar den sociala säkerheten och makten hos de upper ten thousand /övre tiotusen/.'[52]

'Hans !Malthus'/ högsta förhoppning — som han själv betecknar som plus ou moins /mer eller mindre/ utopisk — är att massan av classe moyenne /medelklassen/ växer och att proletariet (det arbetande) relativt bildar en allt mindre del av totalbefolkningen (även om det absolut växer). Detta är i själva verket bourgeoisie-samhällets gång.'[53]

'Den utomordentligt ökade produktiviteten i storindustrin, som åt-

följes av ökad exploatering av arbets- kraften i alla andra produktionsgrenar, gör det möjligt att använda en allt större del av arbetarklassen improduktivt, speciellt att öka antalet av den gamla tidens husslavar under nya benämningar ... Räkna man bort de 'ideologiska' stånden, såsom ämbetsmän, präster, jurister, militärer o.s.v.... /samt andra kategorier som på ett eller annat sätt inte deltar i produktionen så får man dessa siffror/'[54]

'Det skulle kunna antas lom produktiviteten ökade så att en mindre del behövdes i den materiella pro- duktionen! att med undantag för betjäntpaket, soldaterna, matroserna, poliserna, lägre statstjänstemännen, mätresser, stallknektar, clowner och jonglörer — dessa improduktiva arbetare stod på en högre bildningsnivå än tidigare, och framför allt också att dåligt betalda konstnärer, musiker, advokater, läkare, lärda, skollärare, upptäckare etc. hade ökat.'[55]

'Men under den absoluta monarkin, under den första revolutionen, under Napoleon var byråkratin endast medlet för att förbereda bourgeoisins klassherravälde. Under restaurationen, under Ludvig Filip, under den parlamentariska republiken var den ett instrument för den härskande klassen, hur mycket den än strävade efter allenaherravälde.'[56]

'Så snart bourgeoisie därefter har erövat terrängen, dels själv bemäktigat sig staten, dels gjort en kompromiss med dess gamla innehavare, dito erkänt de ideologiska stånden som kött av sitt kött och överallt omvandlat dem till sina funktionärer ... söker den 'ekonomiskt' från sin egen ståndpunkt rättfärdiga vad den tidigare kritiskt bekämpade / som improduktiva skikt/.'[57]

'1648 /den engelska revolutionen/ var bourgeoisin allierad med den moderna adeln mot monarkin, mot den feodala adeln och mot den etablerade kyrkan.

1789 /i Frankrike/ var bourgeoisin allierad med folket mot monarkin, adeln och den etablerade kyrkan.'

'I båda revolutionerna var bourgeoisin den klass som verkligen befann sig i spetsen för rörelsen. Proletariatet och de skikt av stadsborgare som inte tillhörde bourgeoisin hade antingen ännu inget intresse skilt från bourgeoisins eller de utgjorde ännu inte självständigt utvecklade klasser eller delar av klasser '[58]

'Allt direkt samhälleligt eller kollektivt arbete i större skala har i högre eller lägre grad behov av en ledning, som förmedlar kontakten mellan

de olika verksamheterna och ansvarar för de allmänna funktioner, som uppstår i en produktiv verksamhet som drives av många gemensamt, i motsats till självständigt individuellt arbete. ... När kapitalet utför denna funktion /av ledning, övervakning och förmedling!, får arbetsledningen specifika karaktärsdrag.’[59]

’Liksom kapitalisten frigöres från kroppsarbete, först när hans kapital har nått den minimistorlek, som är förutsättningen för att den egentliga kapitalistiska produktionen kan börja, frigör han sig på ett senare utvecklingsstadium även från det arbete, som är förknippat med att omedelbart övervaka och leda den enskilde arbetaren och arbetsgruppen, genom att han överför denna funktion till en särskild sorts lönearbetare. Liksom en armé måste ha officerare, behöver en arbetsstyrka, som samverkar under samma kapital, industriella officerare (direktörer, managers) och underofficerare (förmän, foreman, overlookers, contremaitres) som under arbetsprocessen för befälet i kapitalets namn. Kontrollantskapet utvecklas till att bli deras uteslutande funktion.’[60]

’Från början är kontoret /Komptoir/ försvinnande litet mot den industriella verkstaden. ... Ju mer utvecklad produktionsnivån, desto större, om än ingalunda i proportion, är det industriella kapitalets merkantila operationer, alltså också arbetet och de övriga cirkulationskostnaderna för realiserandet av värdet och mervärdet. Därigenom blir det nödvändigt att använda kommersiella lönearbetare, som bildar det egentliga kontoret.’[61]

’Den kommersielle arbetaren producerar inte direkt mervärde. Men priset på hans arbete bestäms av värdet på hans arbetskraft, alltså dess produktionskostnader, medan utövandet av denna arbetskraft, som en anspänning, kraftavyttring och förslitning, liksom för varje annan lönearbetare, ingalunda är begränsad av värdet på dess arbetskraft.... Vad han kostar kapitalisten och vad han inbringar honom är skilda storheter. Han inbringar honom, inte i det att han direkt skapar mervärde, utan i det att han hjälper till att minska kostnaderna för mervärdets realisering, såvitt han utför delvis obetalt arbete. Den egentlige kommersielle arbetaren hör till den bättre betalda klassen av lönearbetare, till dem vars arbete är yrkesskickligt arbete, står över genomsnittsarbetet. Emellertid har lönen tendens att falla, även i relation till genomsnittsarbetet, i fortskridandet av det kapitalistiska produktionssättet. Dels genom arbetsdelning inom kontoret ... För det andra, därför att utbildningen ... med vetenskapens

och folkbildningens framsteg blir allt snabbare, lättare, allmännare, billigare reproducerad, ju mer det kapitalistiska produktionssättet inriktar undervisningsmetoderna osv på det praktiska.’[62]

’Produktionen av absolut mervärde beror uteslutande på arbetsdagens längd, medan produktionen av relativt mervärde omskapar den tekniska arbetsprocessen och de samhälleliga grupperingarna från grunden. I stället för ... /det formella underordnandet/ träder arbetets reella underordnande under kapitalet.’[63]

’Ekonomiskt betyder ’proletär’ inget annat än en lönearbetare, som producerar och värdeökar ’kapital’ och kastas på gatan så snart han är överflödigt för värdeökningens behov hos ’Monsieur Capital’ /Herr Kapital!, som Pecqueur kallar denne.’[64]

’Det är efter den hittills givna utvecklingen överflödigt att på nytt visa hur förhållandet mellan kapital och lönearbete bestämmer /det kapitalistiska/ produktionssättets hela karaktär. Detta produktionssätts huvudarter, kapitalisten och lönearbetaren, är som sådana bara inkarnationer, personifikation av kapital och lönearbete; bestämda samhälleliga karaktärsdrag /Charaktere/ som den samhälleliga produktionsprocessen präglar individerna med; produkter av dessa bestämda produktionsförhållanden.’[65]

’... vagabonder, förbrytare, prostituerade, kort sagt det egentliga trasproletariatet.’[66]

9. Eftersom klasserna är effekter av samhällsstrukturens rollmönster på samhällsmedlemmarnas relationer, är frågan om rekryteringen till dessa roller, d.v.s. den sociala rörligheten, ovidkommande för bestämningen av klasser. Det är inte frågan om alla individer har samma chans att bli exploatörer utan förekomsten av rollen som exploatör som avgör om ett samhälle är ett klassamhälle eller inte.

9.1. Den sociala rörligheten är en del av samhällsmedlemmarnas sociala relationer och är i den mening som avses betydelse för klasskampen. Ju större den sociala rörligheten är, desto snabbare tenderar den härskande klassens makt att bli.

’Och denna omständighet, som så mycket beundras av de ekonomiska apologeterna, att en man utan förmögenhet men med energi, soliditet, kapacitet och affärskänedom på detta sätt Igenom kredit/ kan förvandla sig till en kapitalist ... befäster kapitalets herravälde, utvidgar dess bas och tillåter det att åt sig rekrytera ständigt nya krafter ur samhällets un-

derskikt. Precis som den omständigheten, att den katolska kyrkan under medeltiden bildade sin hierarki utan avseende på stånd, börd, förmögenhet av folkets bästa huvuden, var ett huvudinstrument för befästandet av prästernas välde och lekmännens undertryckande. Ju mer en härskande klass är kapabel att i sig uppta de mest betydande männen i den behärskade klassen, desto solidare och farligare är dess herravälde.’[67]

10. Den historiska materialismen skiljer mellan två slag av social förändring, dels inom en given social struktur enligt dess rörelselagar (3.) — utvidgad reproduktion —, dels av en given struktur till en annan — social revolution.

10.1 En revolution som förändrar ett samhälles (dominerande) struktur, produktionsätt, är en effekt av: (a) utvecklingen av det gamla produktionsättets utvidgade reproduktion till ett stadium där produktivkrafter och produktionsförhållanden kommer i motsättning till varandra, uttryckt i djupgående kriser som bara kan lösas genom en ny typ av produktionsförhållanden; (b) effekter av (a) på klassernas storlek, styrka, motsättningar och kamp; (c) en specifik historisk situation i klasskampen, skapad av den föregående kampen mellan klasserna, då de(n) tidigare härskande klass(r)n(a) kan störtas.

10.1.1. Av 5.4., 7.1. och 8. följer att den revolutionära situationen inte kännetecknas av en polarisering mellan två homogena klasser utan av ett sammansatt mönster av allianser mellan olika klasser och andra sociala kategorier, som i en konkret historisk situation polariserats för och emot ett nytt samhälle.

10.2. Av 4.3. och 5.6. följer att kampen om ett nytt samhälle koncentreras i den politiska kampen om statsmakten och den grundläggande sociala förändringen i en förändring av statsmaktens karaktär.

10.3. Av 4.2. framgår att klasserna inte är effekter av samhälleligt liv överhuvudtaget utan av bestämda slag av sociala strukturer, och den historiska materialismen förutsäger att det kapitalistiska samhället kommer att störtas och ersättas av ett samhälle, som kännetecknas av arbetarklassens herravälde, proletariats diktatur, och som leder till ett klasslöst kommunistiskt samhälle.

’Denna expropriation /av kapitalisterna/ fullbordas genom den kapitalistiska produktionens inre lagar, genom kapitalets centralisation. Varje segrande kapitalist slår ihjäl flera andra. Hand i hand med denna centralisation av kapitalet, eller de många kapitalisternas expropriation

genom de få, utvecklas arbets- processens samarbetsform i ständigt växande skala. Vetenskapen får en mer och mer omfattande teknisk användning, jorden utnyttjas bättre och mera planmässigt, arbetsmedlen utformas för kollektiv användning, produktionsmedlen utnyttjas mera intensivt genom användning av nya metoder i en sammansatt arbetsprocess, olika folkslag kommer i ständigt intimare kontakter med varandra på Världs- marknaden, och hela det kapitalistiska systemet internationaliseras i allt högre grad. Samtidigt med det sjunkande antalet kapitalmagnater, som har möjlighet att monopolisera och tillägna sig alla fördelarna av denna samhälleliga utveckling, ökar å andra sidan exploateringen av massorna, och deras elände, slaveri och förnedring. Men även förbittringen ökar hos den ständigt växande arbetarklassen, som samtidigt skolas, sammansvetsas och organiseras genom det kapitalistiska produktionsättets egen mekanik. Kapitalmonopolet blir en boja för det produktionsätt, som har växt upp under dess eget herravälde. Produktionsmedlen centraliseras och arbetets samhälleliga karaktär utvecklas, tills produktionsprocessen inte längre rymmes innanför det kapitalistiska skalet. Detta spränges.’[68]

”Efter att ha sysslat med den irländska frågan i många år har jag kommit till den slutsatsen, att det avgörande slaget mot de engelska härskande klasserna (och det kommer att bli avgörande för arbetarrörelsen över hela världen) kan inte slås i England utan bara på Irland...

Irland är den engelska jordaristokratins bålverk. ...

Om ... den engelska armén och polisen skulle dra sig tillbaka från Irland i morgon, skulle man omedelbart ha en jordrevolution där. Men störtandet av den engelska aristokratin på Irland inbegriper som en nödvändig konsekvens dess störtande i England. Och detta skulle uppfylla den förberedande /preliminäry/ betingelsen för den proletära revolutionen i England. Förstörandet av den engelska jordaristokratin på Irland är en oändligt lättare operation än i själva England, för på Irland har jordfrågan hittills varit den sociala frågans enda form, därför att det är en fråga om existens, om liv och död för den ofantliga majoriteten av det irländska folket och därför att den samtidigt är oskiljaktig från den nationella frågan.’[69]

’Kommunistiska Manifestet’ heter det: ’Av alla klasser, som i våra dagar står gentemot bourgeoisin, är endast proletariatet en verkligt revolutionär klass. De övriga klasserna splittras och går under med den stora

industrin; proletariatet är dennas' egen produkt!' ... Men manifestet tillfogar: att 'medelstånden ... (blir) revolutionära ... med hänsyn till deras förestående övergång i proletariatet'.

Från denna synpunkt är det alltså vansinne, att de /som det heter i den tyska socialdemokratins Gotha-program/ 'tillsammans med bourgeoisin' och till på köpet de feudala gentemot arbetarklassen 'bara bildar en reaktionär massa'. Har man vid de senaste valen ropat till hantverkare, små industriidkare etc. och bönder: Gentemot oss bildar ni med borgare och feodalherrar bara en reaktionär massan?[70]

'De borgerliga produktionsförhållandena är den samhälliga produktionsprocessens sista antagonistiska form, antagonistisk inte i betydelsen av individuell antagonism utan antagonism, som uppkommer ur individernas samhälliga levnadsbetingelser. Men de produktivkrafter, som utvecklas i det borgerliga samhällets sköte, skapar samtidigt de materiella betingelserna för lösandet av denna antagonism. Med denna samhällsformation slutar därför det mänskliga samhällets förhistoria.'[71]

'Mellan det kapitalistiska och det kommunistiska samhället ligger perioden av det enas revolutionära omvandling till det andra. Den motsvaras också av en politisk övergångsperiod, vars stat inte kan vara något annat än proletariatets revolutionära diktatur.'[72]

Noter:

[1] För det arbete med Marx' verk, som de här punkterna är ett resultat av har Nicos Poulantzas' utomordentligt viktiga bok Politisk makt och sociala klasser (Mölnadal 1970) varit av mycket stor betydelse. Ska någon kritik framföras i detta sammanhang, skulle det vara att relationen mellan klasser och produktionsförhållanden inte är tillräckligt klart utvecklade i Poulantzas' bok. Medan grundsynen här är densamma som Poulantzas', skiljer den sig radikalt från ett i den moderna sociologiska litteraturen välkänt försök att skriva Marx' bara påbörjade femtioandra kapitel i Kapitalet — det som skulle handla om klasserna, — Ralf Dahrendorfs i Class and Class Conflict in Industrial Society (Stanford 1959). Som jag har visat i en opublicerad seminarieuppsats, Class, Capitalism and Modern Society A Note on Dahrendorf and Marx, står Dahrendorfs tolkning i uppenbar strid med de citat han själv valt ut. Författarens avsikt är att återkomma till Dahrendorf i ett annat sammanhang.

[2] Bland moderna sociologer som företräder denna syn kan nämnas G. Lenski, Power and Privilege (New York 1966). I verk av Tumin förekommer den, se ovan Klasserna i det försvunna samhället 2.1.1, men i senare arbeten tenderar han snarare att stanna vid de samhälliga maktrelationerna som oförklarad oberoende variabel. För den marxistiska teorin däremot är makt något som måste förklaras och kan förklaras av andra sociala

fakta. Nära besläktad med maktelitproblematiken är Peter Blaus försök att härleda maktförhållanden ur individuella konkurrens- och utbytesrelationer, P. Blau, Exchange and Power in Social Life (New York 1964). C. Wright Mills' Makteliten (Sthlm 1970) är inte riktigt på samma plan. Mills är inte ute efter att förklara sociala skillnader med hjälp av en samhälleligt obestämd maktgrupps göranden. Han vill framför allt beskriva en situation i kärnvapnets tid, då beslut som kan få enorma konsekvenser för människorna ligger i händerna på en liten grupp oansvariga personer. I en tid, då utlösandet av ett atomkrig, i Vietnam, i Kina eller Sovjet, gång på gång öppet diskuterades i politiska och militära kretsar, kunde objektiva strukturer blekna i betydelse jämförda med ett enda beslut av en liten maktelit. Mills drog ur all fegethet och förljugenhet i det amerikanska 50-talet fram den oansvariga makten med all dess cynism och tarvlighet. Det är en ovärderlig förtjänst, som kostade Mills hans anseende som respektabel sociolog. Men bortsett från den sociala respektabiliteten så har Milis' maktelitmodell allvarliga brister som samhällsanalys. Makteliten är inte närmare bestämd än att den är en sammansmältning av toppen i de militära, ekonomiska och politiska hierarkierna. Sammankopplingen fanns där men hur? Mills analyserade inte mera ingående relationen mellan ekonomin och staten, och en effekt härav är den kraftigt överdrivna roll han tilldelar militären. Uttryckandet av de sociala relationerna i polariseringen mellan maktelit och massa lämnar heller inga möjligheter för analyser av olika motsättningar i samhället, motsättningar som ett knappt tiotal år efter det att Mills' bok kom ut skulle visa sin betydelse. För en samtida marxistisk recension, både uppskattande och kritisk, se Paul Sweezy, Power Elite or Ruling Class? (1956, omtryckt som broschyr flera gånger, New York 1963). Jfr också W. Domhoff, Vem styr USA? (Staffanstorps 1970) kap. 5.

[3] K. Marx, Randanmärkning till Adolph Wagners 'Lärobok i politisk ekonomi', i Kapitalet I (Staffanstorps 1969) s. 772.

[4] K. Marx, Inledning Till kritiken av den politiska ekonomin, i Till kritiken av den politiska ekonomin (Sthlm 1943) s. 235f, i Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Berlin 1953) s. 1.

[5] A.a. s. 253f resp. 18f.

[5A] A.a. s. 267 resp. s. 28.

[6] A.a. s. 256f resp. 21.

[7] I avsevärt större utsträckning än tvärtom, det förekommer ömsesidig påverkan.

[8] Både samhället som helhet och ekonomin är sammansatta helheter, i vilka ett element är bestämmande. Men i övrigt finns det ingen parallellitet. Det finns sålunda ingen motsvarighet mellan politik och ideologi å ena sidan och konsumtion och fördelning å den andra. För innebörden av begreppen produktivkrafter och produktionsförhållanden och deras samband se ovan Ekonomiska system kap. 2.1.

[9] Bland dem som hävdar en motsatt uppfattning är S. Ossowski, Class Structure in the Social Consciousness (London 1963). Den boken är en säregen blandning av lärdom, skarpsinne och platt revisionism, det senare naturligtvis relaterat till Ossowskis situation i efterkrigstidens Polen. Boken publicerades på polska 1957.

[10] Till denna typ hör sociologins stratifieringsproblematik. Max Weber är det klassiska exemplet. Hans syn framgår av begreppet 'klassituation' som bestämmande för klasser. Det är i sista hand marknadssituation och betecknar 'den typiska chansen för en tillgång på produkter, yttre levnadsbetingelser och personliga livsöfverhållanden', varvid den

chansen är en chans på varu- eller arbetsmarknaden. M. Weber, Klass, status, parti, i H. Gerth-C. W. Mills (eds.), *From Max Weber* (London 1970) s. 181f.

[11] Dahrendorf 1959 framför en rakt motsatt uppfattning. Jfr Ekonomiska system 2.1. och utredningen om produktionsförhållanden och juridisk äganderätt.

[12] Till kritiken av den politiska ekonomin a.a. Förord, s. 7.

[13] Kapitalet I s. 72n.

[14] Inledning a.a. s. 252 resp. 17.

[15] A.a. s. 256 resp. 20. Emfas borttagen.

[16] Jfr J. Piaget, *Structuralism* (London 1971) s. 10ff.

[16A] Men de historiska samhällena är inte absolut unika som i historicistiska framställningar.

[17] Kapitalet I s. 5.

[17A] Kapitalet I s. 12f. Marx citerar en rysk recensent av Kapitalets första upplaga.

[18] Inledning s. 237f, resp. 6f.

[19] K. Marx, Kritik des Gothaer Programms, i *Marx-Engels Werke* (MEW) Bd 19 (Berlin 1969) s. 22.

[20] K. Marx, brev till Wedemeyer den 5 mars 1852, i *Marx-Engels, Selected Correspondence* (Moskva u.ä.) s. 86. Genom sitt senare utvecklade stora ekonomiska arbete skulle Marx komma att ge begreppet en klass en helt annan grundval än vad det hade hos tidigare författare.

[21] Skillnaden mellan marxismen och alla slag av teknologiska teorier kan knappast nog understrykas. I fokus för den marxistiska analysen står den eventuella förekomsten av och formerna för exploatering. Den modernaste varianten torde vara spekulatiionerna om det 'post-industriella samhället'. Ganska betecknande verkar det, att det är Daniel Bell – den författare som för ett tiotal år sedan var en av de ledande företrädarna för ideologin om 'ideologiernas död' – som myntat uttrycket. Ett inte ointressant exempel på litteraturen i denna genre är H. Kahn-A. Wiener, *The Year 2000* (New York 1967).

[22] Jfr Ch. Bettelheim, *Calcul économique et formes de propriété* (Paris 1970) s. 58. Begreppet roll är i detta marxistiska sammanhang inte, som annars är vanligt i sociologin, härlett ur föreställningen om en värde- och normgemenskap, som samhällsstrukturen är uttryck för. Jfr *Ekonomiska system* 1.2.2.

[23] Dahrendorf 1959 lägger för egen del, efter sin framställning och kritik av Marx, fram en sådan teori.

[24] K. Marx, *Das Kapital* (Hamburg 1921) 111:2 s. 324.

[25] Kapitalet I s. 201f.

[26] F. Engels, *Familjens, statens och privategendomens ursprung* (Sthlm 1945) s. 217.

[27] Sambandet klasstillhörighet-individuellt beteende är, som regeln i sociologiska sammanhang, mindre än 1.

[28] Kapitalet I s. 5.

[29] A.a. s. 508.

[30] A.a. s. 288.

[31] K. Marx-F. Engels, *Kommunistiska Manifestet* (Sthlm 1954) s. 16, 40, 43.

[32] Kapitalet I s. 546.

[33] A.a. s. 547 o. 548.

[34] K. Marx, *Die moralisierende Kritik und die kritisierende Moral*, i MEW 4 (Berlin

1959) s. 349f. Texten är en serie polemiska artiklar i *Deutsche-Brüsseler Zeitung* okt.-nov. 1847 mot en samtida tysk småborgerlig radikal författare. Den innehåller också bl.a. en kritik av försöken att härleda rådande missförhållanden ur furstarnas (en dåtida maktelit) degeneration (a.a. s. 344-46).

[35] *Das Kapital* III:2 s. 422.

[36] K. Marx, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire* (Sthlm 1939) s. 140f. 37 Kapitalet I s. 564.

[37] *Louis Bonapartes ...* s. 48f.

[38] A.a. s. 54.

[40] Kapitalet I s. 660f.

[41] *Familjens ...* s. 219.

[42] Arbetarklassens (objektiva) intresse för socialismen sammanhänger med att arbetarklassen är bärare av produktivkrafternas alltmer samhälleliga karaktär, som står i motsatsställning till de privata kapitalistiska produktionsförhållandena, och att socialistiska produktionsförhållanden, som svarar mot denna utveckling av produktivkrafterna, möjliggör brytandet av borgarklassens makt över arbetarna. Om den svåra frågan om den närmare innebörden av begreppet klassintresse jfr Poulantzas 1970a s. 116ff. och, från helt andra utgångspunkter, L. Bergström, *What Is a Conflict of Interest?* *Journal of Peace Research* 1970 No 3. Se vidare följande not.

[43] En viktig tillämpning av begreppen klassintresse och klassrepresentation är Poulantzas' analys av fascismen. *Fascisme et dictature* (Paris 1970). Begreppen används dock i ganska vag bemärkelse utan mera ingående precisering. Relevanta sidhänvisningar är bl a: s. 116ff, 142f, 271f, 274ff.

[44] *Manifestet* s. 29

[45] *Louis Bonapartes ...* s. 53.

[46] K. Marx, brev till Bolte 23.11.1871. *Selected Correspondence* s. 328f.

[47] Inledningen s. 265 resp. 27.

[48] *Louis Bonapartes ...* s. 50. I det fragmentariska kapitlet klasserna i Kapitalets tredje band räknar Marx däremot jordägarna som en särskild klass. *Das Kapital* 111:2 s. 421. Vad som är riktigt är ingen definitionsfråga utan en fråga om empirisk analys.

[49] Det finns några i polemikens hetta – det gällde att visa hur överflödiga bourgeoisin blivit – slarviga formuleringar av Engels i motsatt riktning. Engels' påståenden följer varken av den historiska materialismens teori om relationen mellan ekonomiska och juridiska förhållanden eller av en riktig empirisk analys av företagsledningarnas ställning. Jfr ovan *Ekonomiska system* kap. 3. Kapitalismen har också visat sig mycket mer elastisk än vad Marx och Engels rimligen kunde se på sin tid. T.ex. *Norwendige und überflüssige Gesellschaftsklassen*, MEW 19 s. 287ff.

[50] Den stora förtjänsten av att ha dragit fram och understrukit betydelsen av detta har den amerikanske marxisten och sociologen Martin Nicolaus. *Proletariat and Middle Class in Marx: Hegelian Choreography and the Capitalist Dialectic*, *Studies on the Left* Jan.-Febr. 1967 (Ett särtryck distribueras av Bokcafé i Lund.)

[51] K. Marx, *Theorien über den Mehrwert*, (TM) MEW 26:2 (Berlin 1967) s. 493. Jfr *Das Kapital* II s. 396.

[52] TM2s.576, Jfrs.563o.573f.

[53] TM3s.57.

- [54] Kapitalet I s. 388f. Bohman har översatt 'de 'ideologiska' stånden' med 'intellektuella'.
- [55] TM I s. 189f. Jfr Grundrisse s. 371f.
- [56] Louis Bonapartes... s. 139.
- [57] TM I s. 274.
- [58] K. Marx, Die Bourgeoisie und die Kontrarevolution, MEW 6 (Berlin 1961) s. 107. Texten är en artikelserie i december 1848 i Neue Rheinische Zeitung där Marx analyserar de borgerliga revolutionerna 1848 mot bakgrunden av tidigare revolutioner.
- [59] Kapitalet I s. 288.
- [60] A.a. s. 289. Jfr Das Kapital III:1 s. 372.
- [61] Das Kapital III:1 s. 283.
- [62] A.a. s. 284f.
- [63] Kapitalet I s. 444f. Bohmans översättning tar bort distinktionen mellan formellt och reellt underordnande, så därför har jag själv översatt den andra meningen från tyskan, Das Kapital I s. 478.
- [64] Kapitalet I s. 541n. 326.
- [65] Das Kapital 111:2 s. 416.
- [66] Kapitalet I s. 568.
- [67] Das Kapital III:2 s. 140.
- [68] Kapitalet I s. 670f.
- [69] K. Marx, brev till Meyer o. Vogt den 9.4.1870, Selected Correspondence s. 285.
- [70] Kritik des Gothaer Programms, MEW 19 s. 22f.
- [71] Till kritiken ... Förord s. 8.
- [72] Kritik des Gothaer Programms s. 28.

Mao Zedong Analys av klasserna i det kinesiska samhället 1926

[Denna artikel skrevs för att bekämpa två avvikelser som då förekom i partiet. Företrädarna för den första, representerade av Chen Tu-hsiu, intresserade sig blott för samarbetet med Kuomintang och glömde bönderna. Detta var högeropportunistiskt. Företrädarna för den andra avvikelserna, representerade av Chang Kuotao, ägnade sig bara åt arbetarrörelsen och glömde likaledes bönderna. Detta var "vänster"-opportunistiskt. Bägge var medvetna om att deras egen styrka inte räckte till, men ingen av dem visste var de skulle söka förstärkning eller var de skulle skaffa bundsförvant i massomfattning. Kamrat Mao Tsetung påpekade, att bönderna var den pålitligaste och numerärt starkaste av det kinesiska proletariats bundsförvant, och löste på så sätt problemet om vem som var den främste bundsförvanten i den kinesiska revolutionen. Dessutom insåg han att den nationella bourgeoisin var en vacklande klass och förutsade att den skulle sönderdelas under revolutionens uppsving, och att dess högerflygel skulle gå över till imperialismens sida. Detta bekräftades av händelserna 1927.]

Vilka är våra fiender? Vilka är våra vänner? Detta är en fråga av synnerlig vikt för revolutionen. Grundorsaken till att alla tidigare revolutionära strider i Kina gav så ringa resultat, var revolutionärernas underlåtenhet att enas med sina verkliga vänner för att angripa sina verkliga fiender. Ett revolutionärt parti är massornas vägvisare, och en revolution kan aldrig lyckas, om det revolutionära partiet leder massorna vilse. För att försäkra

oss om att vi ovillkorligen kommer att ha framgång med vår revolution och inte kommer att föra massorna vilse, måste vi ägna uppmärksamhet åt att ena oss med våra verkliga vänner för att angripa våra verkliga fiender. För att skilja verkliga vänner från verkliga fiender måste vi göra en allmän analys av det ekonomiska läget för de olika klasserna i det kinesiska samhället och deras respektive inställningar till revolutionen.

Hurudant är läget för var och en av klasserna i det kinesiska samhället?

Godsägarklassen och compradorklassen[1]

I det ekonomiskt efterblivna och halvkoloniala Kina är godsägarklassen och compradorklassen helt och hållet bihang till den internationella bourgeoisin, avhängiga av imperialismen för sitt bestånd och sin tillväxt. Dessa klasser representerar de mest efterblivna och de mest reaktionära produktionsförhållandena i Kina och hindrar utvecklingen av dess produktivkrafter. Deras existens är fullständigt oförenlig med den kinesiska revolutionens mål. Särskilt storgodsägarnas och de stora compradorernas klasser ställer sig alltid på imperialismens sida och utgör en ytterligt kontrarevolutionär grupp. Deras politiska företrädare är Etatisterna[2] och Kuomintang's högerflygel.

Mellanbourgeoisin

Denna klass representerar de kapitalistiska produktionsförhållandena i städerna och på landsbygden i Kina. Mellanbourgeoisin, varmed huvudsakligen avses den nationella bourgeoisin,[3] är ombytlig i sin inställning till den kinesiska revolutionen. De känner behovet av revolution och stöder den revolutionära rörelsen mot imperialismen och krigsherrarna när de lider under det utländska kapitalets slag och krigsherrarnas förtryck. Men de blir misstänksamma mot revolutionen, när de anar att den, genom det kämpande proletariats deltagande i den här hemma och det aktiva stödet från det internationella proletariats i utlandet, hotar deras klass' förhoppningar om att bli storbourgeoisin. Politiskt är de inriktade på att upprätta en stat styrd av en enda klass, den nationella bourgeoisin. En som kallade sig själv sann lärjunge till Tai Chi-tao[4] skrev i Chen Pao[5] i Peking: "Höj din vänstra näve för att slå ned imperialisterna och din högra för att slå ned kommunisterna." Dessa ord ger en bild av denna klass' dilemma och oro. Den är motståndare till att

Kuomintang's princip om folkets försörjning tolkas i överensstämmelse med teorin om klasskampen, och den vänder sig emot att Kuomintang ingått förbund med Ryssland och beviljar kommunister[6] och vänsterfolk inträde. Men dess försök att upprätta en stat under den nationella bourgeoisins välde är helt ogenomförbart, ty det nuvarande världsläget är sådant att de två huvudkrafterna, revolution och kontrarevolution, är låsta i en sista strid. Var och en av dem har höjt ett väldigt baner: det ena är revolutionens röda baner, som bärs av Tredje Internationals i dess egenskap av samlingspunkt för all världens förtryckta klasser; det andra är kontrarevolutionens vita baner, som bärs av Nationernas Förbund i dess egenskap av samlingspunkt för all världens kontrarevolutionärer. Mellanklasserna kan inte undgå att snabbt falla sönder, en del grupper går till vänster för att ansluta sig till revolutionen, andra går åt höger för att ansluta sig till kontrarevolutionen; det finns inte plats för dem att bestå som "självständiga". Därför är den av Kinas mellanbourgeoisin omhuldade idén, om en "självständig" revolution, i vilken den ska spela huvudrollen, endast en illusion.

Småbourgeoisin. Innefattade i denna kategori är de självägande bönderna,[7] hantverksmästarna, de lägre skikten av de intellektuella - studerande, botten- och mellanskolelärare, lägre statstjänstemän, kontorister, småadvokater - och småhandlarna. Både till följd av sin storlek och sin klasskaraktär förtjänar denna klass mycket noggrann uppmärksamhet. De självägande bönderna och hantverksmästarna är bägge selsatta i produktion i liten skala. Ehuru alla skikt i denna klass har samma ekonomiska läge som småbourgeoisin, faller de i tre olika grupper. Den första gruppen består av de som har överskott av pengar eller spannmål, det vill säga de som varje år genom fysiskt eller andligt arbete förtjänar mera än de konsumerar för sitt eget underhåll. Sådant folk har en mycket stark önskan att bli rika och dyrkar hängivet marskalk Chao[8] ehuru de inte har några illusioner om att samla jätteförmögenheter, strävar de utan undantag att klättra upp i mellanbourgeoisin. Det vattnas väldeliga i munnarna på dem när de ser vilken respekt dessa små penningpåsar åtnjuter. Människor av detta slag är försagda, rädda för regeringens ämbetsmän och även en smula rädda för revolutionen. Eftersom de i fråga om ekonomiskt läge står mellanbourgeoisin nära, sätter de mycken tro till dess propaganda och är misstänksamma mot revolutionen. Denna grupp är en minoritet bland småbourgeoisin och

bildar dess högerflygel. Den andra gruppen består av de som i stort sett reder sig ekonomiskt. De är ganska olika folket i den första gruppen: de vill också bli rika men marskalk Chao tillåter dem aldrig att bli det. Dessutom har de, under senare år, då de lidit under exploatering och förtryck från imperialisternas, krigsherrarnas, de feudala godsägarnas och den stora compradorbourgeoisins sida, blivit medvetna om att världen inte längre är vad den var. De känner att de inte längre kan förtjäna tillräckligt att leva på genom att bara utföra lika mycket arbete som tidigare. För att få debet och kredit att gå ihop måste de arbeta längre, stiga upp tidigare och sluta senare och vara dubbelt så noggranna i sitt arbete. De blir ganska ovettiga och angriper utlänningarna som "främmande djävlar", krigsherrarna som "rövargeneraler" och de lokala tyrannerna och de elaka herrskapen som "de hjärtlösa rika". Vad rörelsen mot imperialisterna och krigsherrarna beträffar, tvivlar de på att den kan lyckas (av det skälet att utlänningarna och krigsherrarna verkar vara så mäktiga), tvekar att ansluta sig till den och föredrar att vara neutrala, men de bekämpar aldrig revolutionen. Denna grupp är mycket talrik och utgör omkring hälften av småbourgeoisin. Den tredje gruppen består av de vars levnadsstandard sjunker. Läget för många i denna grupp, som ursprungligen hörde hemma i bättre ställda familjer, genomgår en gradvis förändring. Från att med nöd och näppe ha kunnat reda sig, råkar de i allt mera beträngda förhållanden. När de gör upp sina bokslut vid varje års utgång blir de förskräckta och utropar: "Vad! Ännu ett underskott!" Eftersom dessa människor har sett bättre dagar och nu rutschar utför med vart år som går, medan deras skuldsättning ökar och deras liv blir allt eländigare, "ryser de vid tanke på framtiden". De känner sig svårt betryckta därför att det består en sådan skillnad mellan deras förflutna och deras nutid. Dessa människor är ganska viktiga för den revolutionära rörelsen; de bildar en massa som alls inte är liten, och de utgör småbourgeoisins vänsterflygel. Under normala tider skiljer sig dessa tre grupper av småbourgeoisin i sin inställning till revolutionen. Men i krigstider, det vill säga när den revolutionära flodvågen svallar högt och segerens gryning är i sikte, kommer inte blott vänsterflygeln inom småbourgeoisin att ansluta sig till revolutionen, utan också mellangruppen kan ansluta sig, och även medlemmar av högerflygeln, som sopas med av proletariats och småbourgeoisins vänsterflygels stora revolutionära flodvåg, blir nödsakade att slå följe med revolutionen. Vi kan av erfarenheterna från

Trettiondemajrörelsen[9] 1925 och bonderörelserna på olika orter se, att denna slutsats är riktig.

Halvproletariatet

Vad som här kallas halvproletariatet består av fem kategorier: 1) den övervägande majoriteten av de till hälften självägande bönderna,[10] 2) de fattiga bönderna, 3) småhantverkarna, 4) butiksbiträdena,[11] och 5) gårdfarihandlarna. Det övervägande flertalet av de till hälften självägande bönderna utgör tillsammans med de fattiga bönderna en mycket stor del av massorna på landsbygden. Bondefrågan är väsentligen deras fråga. De till hälften självägande bönderna, de fattiga bönderna och småhantverkarna är sysselsatta med produktion i en ännu mindre skala än de självägande bönderna och hantverksmästarna. Ehuru både det överväldigande flertalet av de till hälften självägande bönderna och de fattiga bönderna tillhör halvproletariatet kan de i överensstämmelse med sina ekonomiska villkor uppdelas i ytterligare tre mindre kategorier: den övre, den mellersta och den lägre. De till hälften självägande bönderna är sämre ställda än de självägande, ty varje år lider de brist på omkring hälften av den föda de behöver och måste fylla denna brist genom att arrendera jord av andra, sälja en del av sin arbetskraft eller ägna sig åt handel i smått. På senvåren och försommaren, när grödan ännu inte mognat och spannmålsförrådet från fjolåret är förbrukat, lånar de till orimliga räntor och köper säd till höga priser; de är naturligtvis i en värre belägenhet än de självägande bönderna, som inte behöver hjälp från andra, men de har det bättre ställt än de fattiga bönderna. För de fattiga bönderna äger ingen jord och får endast halva skörden eller mindre för sitt arbete under året, medan de till hälften självägande bönderna, ehuru de endast får halva eller mindre än halva skörden på den jord de arrenderar från andra, kan behålla hela skörden från sin egen jord. De till hälften självägande bönderna är där för mera revolutionära än de självägande, men mindre revolutionära än de fattiga bönderna. De fattiga bönderna är arrendebönder, som utsugs av godsägarna. De kan åter igen uppdelas i två kategorier efter sitt ekonomiska läge. En kategori har jämförelsevis tillräckligt med redskap och en del tillgångar. Dessa bönder kan måhända behålla halva produkten av sitt arbete under året. För att täcka vad som fattas odlar de diverse nyttoväxter vid sidan om, fångar fisk eller räkor,[*] föder upp höns eller grisar eller säljer en del av sin arbetskraft för att klara

livhanken och hoppas, mitt uppe i alla sina mödor och sitt armod, att dra sig fram för året. Deras liv är sålunda hårdare än de till hälften självägande böndernas, men de har det bättre ställt än den andra kategorin fattiga bönder. De är mera revolutionära än de till hälften självägande bönderna, men mindre revolutionära än de fattiga bönderna i den andra kategorin. De sistnämnda har varken jordbruksredskap tillräckligt eller tillgångar eller gödsel nog, deras skördar är dåliga, och eftersom de har litet över sedan de betalt arrendet, har de ett ännu större behov av att sälja en del av sin arbetskraft. Under svåra tider tigger de jämmerligen om hjälp från släktingar och vänner, lånar några få tou eller sheng spannmål (en tou är ca 5 liter, en sheng är ca 1,03 liter. Övers. anm.) som de lever på några få dagar, och deras skulder tornar upp sig som bördorna på oxarnas ryggar. De har det sämst ställt av alla bönderna och är mycket mottagliga för revolutionär propaganda. Småhantverkarna kallas halvproletärer därför att de, trots att de äger några enkla produktionsmedel och dessutom är sina egna herrar, ofta är tvungna att sälja en del av sin arbetskraft och vad ekonomiskt läge beträffar är de fattiga bönderna ganska lika. Till följd av sina tunga försörjningsbördor och klyftan mellan sina förtjänster och levnadskostnaderna, känner de sig ständigt pressade av fattigdom och fruktar arbetslöshet; även i detta avseende påminner de i stort sett om de fattiga bönderna. Affärsbiträdena är butiks- och affärsanställda, som försörjer sina familjer på magra löner och kanske får en lönehöjning en enda gång under flera års tid medan priserna stiger varje år. Om ni händelsevis råkar i förtroligt samspråk med dem, utgjuter de sig alltid i oändliga klagomål. I stort sett är deras läge detsamma som de fattiga böndernas och småhantverkarnas, och de är mycket mottagliga för revolutionär propaganda. Gårdfarihandlarna, vare sig de bär omkring sina varor på en stång eller sätter upp stånd utefter gatorna, har obetydliga tillgångar och mycket små inkomster, som inte förslår till kläder och föda åt dem själva. Deras läge är ungefär detsamma som de fattiga böndernas, och liksom dessa behöver de en revolution för att ändra sakernas nuvarande tillstånd.

Proletariatet

Det moderna industriproletariatet uppgår till omkring två miljoner. Det är inte stort, därför att Kina är ekonomiskt efterblivet. Dessa två miljoner industriarbetare sysselsätts huvudsakligen i fem industrier -

järnvägar, gruvor, sjötransport, textil och skeppsbyggeri - och ett stort antal är förslavade i företaget som ägs av utländska kapitalister. Ehuru industriproletariatet inte är stort till antalet, representerar det Kinas nya produktivkrafter, är den mest progressiva klassen i det moderna Kina och har blivit den ledande kraften i den revolutionära rörelsen. Av den styrka industriproletariatet visat i de senaste fyra årens strejker, sådana som sjömansstrejken,[12] järnvägsstrejken,[13] strejkerna i Kailans och Tsiaotsos kolgruvor,[14] Shameenstrejken[15] och generalstrejkerna i Shanghai och Hongkong[16] efter Trettiondemajintermezzot, kan vi se vilken betydelsefull ställning industriproletariatet intar i den kinesiska revolutionen. Det första skälet till att industriproletariatet intar denna ställning är dess koncentration. Ingen annan sektion av folket är så koncentrerad. Det andra skälet är dess låga ekonomiska läge. Det har berövats alla produktionsmedel och har intet annat än sina händer kvar; har inget hopp om att någonsin bli rika och är dessutom föremål för den mest hänsynslösa behandling från imperialisternas, krigsherrarnas och bourgeoisins sida. Det är orsaken till att de är särskilt goda kämpar. Kulierna i städerna är också en kraft som påkallar uppmärksamhet. De är mestadels hamnarbetare och rikshadragare, men bland dem finns också renhållningsarbetare och gatsopare. Eftersom de inte besitter någonting med undantag för sina händer befinner de sig i ett ekonomiskt läge liknande industriarbetarnas, men de är inte så koncentrerade och spelar en mindre viktig roll i produktionen. Det finns hittills mycket litet av modernt kapitalistiskt jordbruk i Kina. Med landsbygdsproletariatet menar vi jordbruksarbetare, som är lejda för ett år, per månad eller som dagsverkare. De har varken jord, jordbruksredskap eller tillgångar och kan existera endast genom att sälja sin arbetskraft. De har en längre arbetsdag, lägre löner, sämre villkor och mindre trygghet i anställningen än några andra arbetare. De är de värst pressade människorna i byarna och deras ställning i bonderörelsen är lika viktig som de fattiga böndernas.

Vid sidan om alla dessa finns ett tämligen stort trasproletariat, bestående av bönder som förlorat sin jord och hantverkare som inte kan få arbete. Deras tillvaro är osäkrare än någon annans. I varje del av landet har de sina hemliga sällskap, vilka ursprungligen var deras organisationer för ömsesidig hjälp i den politiska och ekonomiska kampen, t.ex. Triadsällskapet i Fukien och Kwangtung, Brödrasällskapet i Hunan, Hupeh, Kweichow och Szechuan, Stora svärdens sällskap i Anhwei, Honan och

Shantung, Sällskapet för rationell livsföring i Chihli[17] och de tre nordöstra provinserna samt Gröna bandet i Shanghai och annorstädes.[18] Ett av Kinas svåra problem är hur man ska behandla dessa människor. De kan, om de får riktig vägledning, bli en revolutionär kraft, ty de är modiga kämpar ehuru böjda för att vara destruktiva.

För att sammanfatta: som synes är våra fiender alla de som står i förbund med imperialismen - krigsherrarna, byråkraterna, compradorklassen, storgodsägarnas klass och den reaktionära grupp av intelligentsian som är ansluten till dem. Den ledande kraften i vår revolution är industriproletariatet. Våra närmaste vänner är hela halvproletariatet och småbourgeoisin. Vad den vacklande mellanbourgeoisin beträffar, kan dess högerflygel bli vår fiende och dess vänsterflygel kan bli vår vän - men vi måste ständigt vara på vår vakt emot dem och inte tillåta dem att skapa förvirring i våra led.

Noter

[*] Det rör sig om de i Kinas floder och sjöar förekommande arterna av sötvattensräkor, vilka är betydligt större än de saltvattensräkor som äts i Sverige. Övers. anm.

[1] Efter imperialisternas invasion av Kina anställdes en del kineser av de utländska kapitalisterna som agenter för att utföra ekonomisk aggression. De kallades compradorer. Compradorklassen var den del av bourgeoisien som direkt tjänade de imperialistiska ländernas kapitalister och som närdes av dem. Oräkneliga band knöt den till de inhemska feodala krafterna.

[2] Etatisterna var en handfull skamlösa fascistiska politiker, som vid denna tid bildade Kinas etatistiska ungdomsförbund, senare omdöpt till Kinesiska ungdomspartiet. De skapade sig kontrarevolutionära karriärer genom att bekämpa kommunistiska partiet och Sovjetunionen och erhöll subsidier från de olika grupperna av reaktionärer som hade makten samt av imperialisterna.

[3] För ytterligare diskussion av den nationella bourgeoisins roll se "Den kinesiska revolutionen och Kinas kommunistiska parti", kapitel 2, 4:e avsnittet, Valda verk av Mao Tsetung, band II.

[4] Tai Chi-tao anslöt sig i ungdomen till Kuomintang och var under en tid Chiang Kai-sheks kompanjon i börsspekulationer. Efter Sun Yat-sens död år 1925 bedrev han antikommunistisk agitation och förberedde ideologiskt Chiang Kai-sheks kontrarevolutionära statskupp, som genomfördes 1927. I många år var han Chiang Kai-sheks trofaste hejduk i kontrarevolutionen. I februari 1949 begick han självmord i förtvivlan över Chiang Kai-sheks regimens förestående undergång.

[5] Chen Pao var organ för Sällskapet för studium av konstitutionell styrelse, en politisk grupp som stödde krigsherreväldet i norr.

[6] År 1923 beslöt Sun Yat-sen med hjälp av de kinesiska kommunisterna att omorganisera Kuomintang, åvägbringa samverkan mellan Kuomintang och kommunisterna samt bevilja kommunistiska partiets medlemmar inträde i Kuomintang. I januari 1924 sam-

mankallade han Kuomintangs första rikskongress i Canton vid vilken han lade fram de Tre stora politiska riktlinjerna - förbund med Ryssland, samverkan med kommunistiska partiet samt hjälp till bönderna och arbetarna. Mao Tsetung, Li Ta-chao, Lin Pochu, Chu Chiu-pai och andra kamrater deltog i kongressen och spelade en viktig roll genom att hjälpa Kuomintang in på en revolutionär linje. En del av dessa kamrater valdes till ledamöter och andra till suppleanter i Kuomintangs Centrala exekutivkommitté.

[7] Med självägande bönder menar kamrat Mao Tsetung mellanbönderna.

[8] Marskalk Chao är i den kinesiska folkloren Chao Kung-ming, rikedomens gud.

[9] Trettiondemajrörelsen var en landsomfattande antiimperialistisk proteströrelse mot den massaker som den brittiska polisen i Shanghai den 30 maj 1925 anställde på kinesiska medborgare i staden. Tidigare samma månad hade i de av japaner ägda textilfabrikerna i Tsingtao och Shanghai stora strejker utbrutit, vilka de japanska imperialisterna och krigsherrarna i norr, som var japanernas hejdukar, undertryckte. Den 15 maj sköt och dödade de japanska fabriksägarna i Shanghai arbetaren Ku Cheng-hung och sårade ett dussin andra. Den 28 maj slaktades åtta arbetare av den reaktionära regeringen i Tsingtao. Den 30 maj demonstrerade mer än två tusen studerande i de utländska koncessionerna i Shanghai för stöd till de strejkande arbetarna och för de utländska koncessionernas återgång till Kina. De samlade över 10.000 människor framför det brittiska polishögkvarteret, där de ropade ut paroller såsom "ned med imperialismen!" och "kineser, förena er!" Den brittiska imperialismens polis öppnade eld och dödade eller sårade många studerande. Denna händelse blev bekant som Trettiondemajmassakern. Den utlöste omedelbart indignation över hela landet, och arbetare, studerande och butikägare genomförde allestädes demonstrationer och strejker, som flöt samman till en väldig antiimperialistisk rörelse.

[10] Med "det övervägande flertalet av de till hälften självägande bönderna" hänsyftar kamrat Mao Tsetung här på de utarmade bönderna, vilka brukade dels sin egen jord och dels jord som de arrenderat av andra.

[11] Det fanns flera skikt av butiksbiträden i det gamla Kina. Kamrat Mao Tsetung talar här om det största. Det fanns också ett lägre skikt av affärsanställda, som levde som proletärer.

[12] Sjömansstrejkerna organiserades i början av 1922 av sjöfolket i Hongkong samt besättningarna på ångfartygen på Yangtsefloden. Sjöfolket i Hongkong höll ut i åtta veckor. Efter en bitter och blodig strid tvingades de brittiska imperialistiska myndigheterna i Hongkong slutligen att höja lönerna, upphäva förbudet mot Sjöfolksförbundet samt frige de häktade arbetarna och betala skadestånd till martyrernas familjer. Besättningarna på ångfartygen på Yangtse gick ut i strejk kort efteråt, kämpade i två veckor och vann också seger.

[13] Så snart Kinas kommunistiska parti bildats år 1921 tog det itu med att organisera järnvägsarbetarna. Under åren 1922-23 ägde strejker, ledda av kommunistiska partiet, rum vid alla stambanorna. Den mest bekanta av dessa var den allmänna strejken vid järnvägen Peking-Hankow, vilken inleddes den 4 februari 1923. Den var en kamp för rätten att organisera en fackorganisation för alla arbetare vid banan. Den 7 februari anställde krigsherrarna i norr, Wu Pei-fu och Hsiao Yao-nan, som stöddes av den brittiska imperialismen, slakt på de strejkande. Denna blev bekant såsom Sjundefebruarmassakern.

[14] Kailans kolgruvor var den gemensamma beteckningen för de stora och intill var-

andra belägna kolfälten Kaiping och Luanchow i provinsen Hopei, vilka då hade över 50.000 arbetare. Under Yi Ho Tuan-rörelsen av år 1900 beslagtogs den brittiska imperialismens Kaipingfältets gruvor. Därefter bildades av kineser Luanchows kolgruveaktiebolag, som senare införlivades med Kailans gruvförvaltning. Bägge kolfälten kom därmed helt under den brittiska imperialismens kontroll. Kailanstrejken ägde rum i oktober-november 1922. Även Tsiaotsos kolgruvor, belägna i norra delen av provinsen Honan, kontrollerades då av de brittiska imperialisterna. Tsiaotsostrejken utbröt i juli 1925 som ett gensvar på Trettiondemajrörelsen och pågick i över sju månader.

[15] Shameen, en del av staden Canton, innehades då på arrende av den brittiska imperialismen. I juli 1924 utgav de brittiska imperialisterna som styrde stadsdelen en ny ordningsstadga, vilken krävde att alla kineser som gick in i eller lämnade området skulle uppvisa pass med foto. Detta gällde icke utlänningar. Den 15 juli gick arbetarna i Shameen i strejk som protest mot denna orimliga bestämmelse, vilken de brittiska imperialisterna slutligen blev tvungna att upphäva.

[16] Efter Trettiondemajintermezzot i Shanghai utbröt allmänna strejker den 1 juni 1925 i Shanghai och den 19 juni i Hongkong. I strejkerna deltog i Shanghai över 200.000 och i Hongkong över 250.000 arbetare. Den stora Hongkongstrejken, som stöddes av folket i hela landet, pågick i sexton månader. Den var den längsta strejken i den internationella arbetarrörelsens historia.

[17] Chihli var det gamla namnet på provinsen Hopei.

[18] Triadsällskapet, Brödrasällskapet, Stora svärdens sällskap, Sällskapet för rationell livsföring och Gröna bandet var primitiva hemliga organisationer bland folket. Deras medlemmar bestod huvudsakligen av bönder som gått i konkurs, arbetslösa hantverkare och andra trasproletärer. I det feudala Kina drogs dessa element ofta samman av någon religion eller vidskepelse till att bilda organisationer av patriarkalisk typ och med olika namn, och några innehade vapen. Genom dessa organisationer försökte trasproletärerna att hjälpa varandra socialt och ekonomiskt och bekämpade ibland byråkraterna och godsägarna som förtryckte dem. Naturligtvis kunde dessa efterblivna organisationer inte bjuda bönderna och hantverkarna någon utväg. Dessutom kunde de lätt bringas under kontroll av godsägare och lokala tyranner och utnyttjas av dessa. Till följd såväl av detta som av sin blinda destruktivitet förvandlades en del av dem till reaktionära styrkor. Chiang Kai-shek använde sig av dem i sin kontrarevolutionära statskupp 1927 till att bryta enheten bland det arbetande folket och förintå revolutionen. Allt efter som det moderna industriproletariatet uppstod och växte sig starkare, samlade sig bönderna småningom under arbetarklassens ledning i organisationer av en helt ny typ och dessa primitiva, efterblivna sällskap förlorade sina livsbetingelser.

Göran Therborn

Om klasserna i Sverige 1930-1970 1972

1

Klassanalys har varit en stående målsättning för den marxistiska vänstern de senaste åren, både som nödvändig förutsättning och grundval för ett långsiktigt politiskt arbete. Denna målsättning uttrycker den förening av vetenskapligt arbete och revolutionär politik som kännetecknar marxismen och som skiljer den från andra radikala strömningar. Klassanalysens konkreta dagspolitiska betydelse framträdde med stor skärpa vid SACO-SR-konflikten och har också blivit tydlig i bl a studentrörelsen och byalagsrörelsen. Under SACO-konflikten gjorde alla marxistiska grupper försök till klassbestämningar som grund eller motivering för sitt ställningstagande och bland marxister som tillhör de s k mellanskikten pågår intensiva diskussioner om dessa skiktets ställning i samhället.

Men ordet klassanalys har för många inom den revolutionära vänstern fått en nästan magisk klang, som någonting oerhört stort och märkligt och som en nyckel till alla strategiska problem. Det har verkat hämmande på det praktiska analysarbetet, och ganska få empiriska studier har gjorts. Där finns Hermanssons studier av monopolkapitalet och Jörn Svenssons om korporatismen. KFML har sammanställt en del material om kapitalet. KFML(r) har i sin tidskrift *Klasskampen* påbörjat ett empiriskt analysarbete av klasstrukturen i Sverige. Det arbetet kritiserades i nr 26 av *Zenit* av Olof Pettersson och Sören Holmberg. I den kritiken finns det mycket jag för min del inte kan instämma i – framhävandet av en distinktion mellan Marx' 'stora' och lilla' perspektiv (makro- och

mikroperspektiv), ifrågasättandet av att den marxistiska klassanalysen måste grundas på de yrkesverksamma, (det underförstådda) förnekandet av distinktionen mellan klass och mellanskikt som utgångspunkt för en marxistisk analys av tjänstemännen. Bortsett från en del grotesk sektpolemik – som att marxist-leninisten Poulantzas tillhör 'den moderna socialdemokratins trotskistiska falang' (!) som hävdar att stats tjänstemännen utgör en ny klass – verkar den största bristen hittills i Klasskampens framställningar vara svagheten i behandlingen av det statistiska materialet.

En ingående marxistisk analys av klasstrukturen i Sverige är dock en svår uppgift med många osäkra faktorer, och det resultat som här framläggs får ses som ett preliminärt bidrag. Avsikten är att ge ett alternativ till det dominerande akademiska samhällstänkandet och att underlätta den teoretiska och strategiska diskussionen inom den revolutionära arbetarrörelsen och med den förbundna skikt.

Klassanalysen i det följande är grundad på kapitlet 'Om det marxistiska klassbegreppet' i boken *Klasser och ekonomiska system* och på kritiken av de borgerliga teorierna i samma bok.

Utifrån tillgängligt statistiskt material försöker analysen dels avgränsa de olika klasserna från varandra och gruppera de olika skikten inom dessa, dels bestämma de olika mellanskikten, skikt som inte går att hänföra till några bestämda klasser. De strategiska problemen om hur klasserna polariseras kring huvudmotsättningen i Sverige, vilka allianser som är möjliga på längre sikt osv. tas inte upp i denna artikel – de får anstå till kommande Zenitnummer. I artikelns ursprungliga skick är tabellerna försedda med utförliga noter och vissa kommentarer som vi i brist på utrymme tyvärr har tvingats stryka. Av samma skäl har några tabeller om mellanskikten förts till ett appendix efter artikeln. En kommenterande översikt över tidigare försök att teckna en bild av klasstrukturen eller av socialgruppsindelningen har också måst utgå.

Avgränsningen av arbetarklassen sker bl a med hjälp av det marxistiska begreppet produktivt arbete. Vår avsikt var från början att också ta in en särskild artikel om detta begrepp för parallell läsning. Av utrymmesskäl måste vi dock vänta med denna artikel till nästa nummer.

G Th

Klasser och mellanskikt

Den marxistiska klassanalysen har två huvuduppgifter.

(1) Den ska visa effekten av samhällets uppbyggnad och sätt att fungera på de sociala relationerna mellan människorna i samhället. Det betyder att de marxistiska klasserna inte är några godtyckliga kategorier för ett speciellt tillfälle (som t ex klasser efter inkomststorlek eller utbildning som kan vara relevanta i vissa slags undersökningar) utan är grundade i en teori om samhället och dess historiska utveckling, dvs i den historiska materialismen. Eftersom Sverige är ett kapitalistiskt samhälle, är analysen av klasserna i Sverige grundade på den marxistiska teorin om kapital, lönearbete, borgerlig stat, ideologi etc

(2) Med grund i den historiska materialismens teori om motsättningar och kamp mellan klasserna är det en huvuduppgift för den marxistiska klassanalysen att visa mönstret av sociala motsättningar i samhället och sociala krafter som strävar efter att bevara eller förändra samhället. För den uppgiften måste man vid analysen av situationen vid en viss tidpunkt beakta inte bara samhällets struktur utan också resultatet av klasskampen under den föregående perioden.

De sociala relationerna i ett utvecklat kapitalistiskt samhälle är polariserade mellan de två klasserna bourgeois (borgarklass) och proletariat (arbetarklass), som motsvarar samhällets uppbyggnad på kapital och mervärdeproducerande lönearbete. Dessa klasser är inte homogena utan innehåller olika underklasser och de omfattar heller inte alla yrkesverksamma. Mellan klasserna finns olika mellanskikt, som varken representerar kapital eller mervärdeskapande lönearbete, och som inte är några självständiga sociala krafter utan dras åt det ena eller andra hållet i kraftfältet mellan klasserna. Den marxistiska samhällsteorin ger kriterier för en bestämning av mellanskiktens karaktär, men deras ställning påverkas av klasskampen. På så sätt kan ett närstående mellanskikt förvandlas till en fraktion inom en klass och tvärtom. En tredje klass, men av underordnad betydelse i förhållande till borgar- och arbetarklassen, är småbourgeoisin (småborgerligheten), som representerar produktionssättet enkel varuproduktion, egna företagare utan anställda.

Arbetarklassen

Till proletariatet eller arbetarklassen i sträng och snäv bemärkelse hör bara de arbetare som producerar mervärde åt den kapitalistiska

ekonomin i dess helhet, dvs industri- och byggnadsarbetare, skogs- och lantarbetare, transportarbetare. (1) För att klart förstå arbetarklassens plats i det kapitalistiska samhällets uppbyggnad och sätt att fungera och för att förstå varför arbetarklassen står i en oförsonlig motsättning till det kapitalistiska samhället är det nödvändigt att inte skymma undan denna grundläggande marxistiska definition. Arbetarklassen är den klass, som förutom värdet av sin egen lön producerar de rikedomar som en annan klass, borgarklassen – kapitalägare, företagsledare – och till den knutna speciella grupper inom företagen och statsapparaten tar hand om och förfogar över. Den våldsamt stegrade produktiviteten på arbetarnas arbete har möjliggjort den ansvallning av den offentliga sektorn och de privata tjänstemannaskikten, som vi upplevt i modern tid.

Men vi finner också i det kapitalistiska samhället sociala grupper, som utan att vara mer värdeproducenter lever under samma eller liknande förhållanden som proletariatet i ovannämnda bemärkelse. De är lönearbetare, vars löner bestäms på samma sätt som den egentliga arbetarklassens. De har en helt underordnad ställning och har inte fått sig delegerad någon del av kapitalets befälsrätt. De arbetar delvis och i växande utsträckning under fabriksmässiga förhållanden, dvs under tekniskt-organisatoriska betingelser som inte ger utrymme åt enskilda avgöranden och initiativ. När vi analyserar hur klassamhället präglar människornas sociala förhållanden, bör även dessa grupper räknas in i arbetarklassen.

Problem med gränsdragningen

De sociala förhållandena i ett samhälle är inte en gång för alla givna i och med samhällets uppbyggnad eller struktur. De utvecklas och förändras genom motsättningarna och kampen mellan klasserna. För analysen av klasstrukturen vid en viss tidpunkt är det därför nödvändigt att inte bara se på samhällets struktur utan på utfallet av klasskampen i tidigare skeden. En speciell betydelse har en sådan blick tillbaka, när man ska försöka dra gränser mellan en klass i den bredare bemärkelsen och klassen närstående mellanskikt. Som ett index på resultatet av tendenser för ett oklart skikt att dras åt det ena eller andra hållet kan man ofta se dess fackliga organisering. Den uttrycker vanligen en upplevelse av distansen till arbetarklassen, trots att man för det första klart måste skilja mellan en klass och en facklig byråkrati, och, för det andra, mellan fackliga organisationsgränser som ibland är helt godtyckliga eller odragna. Som

en kontroll av de senare faktorerna bör man givetvis på något sätt undersöka om de fackliga gränserna har någon motsvarighet i den dagliga sociala verkligheten.

På det här viset har jag kommit fram till följande gränsdragningar. Inom vårdsektorn: mellan å ena sidan sjukvårdsbiträden inklusive undersköterskor samt sjukskötare inom mentalvård, vilka hör till arbetarklassen i vid mening, och å andra sidan sjuksköterskor, som tillhör mellanskikten. Inom järnvägen bör lokförare och konduktörer jämte biträdespersonal föras till arbetarklassen och inom posten alla postiljoner o dyl., medan postkassörer bör räknas som en mellangrupp. På en del håll inom den offentliga sektorn är gränserna extra flytande, men de grupper det gäller är så pass små, att en placering i den ena eller andra kategorin knappast ger något utslag i totalsiffrorna. Ett exempel är telefonisterna vid televerket (ca 10 000, 1965), för vilka det inte finns någon klar facklig skiljelinje mellan TCO och SF. Eftersom telefonister vid privata kontor har räknats till mellanskiktet (se nedan), har de totalt förts till mellanskikten.

Att sjukvårdsbiträden, brevberare och järnvägsmän - liksom kökspersonal och städare- städerskor (utom arbetsledare) vid olika institutioner och företag - hör till arbetarklassen i dess breda bemärkelse är väl ganska oomstritt. Men hur ska man göra med de stora grupperna av butikspersonal och av kontorister och kontorsbiträden? Här har gränsen dragits så, att den förra förs till arbetarklassen och de senare till arbetarklassen närstående mellanskikt. Ingendera hör till proletariatet i strikt bemärkelse och båda - eller större delen av dem - kan räknas till proletariatet i utvidgad mening enligt de allmänna kriterierna därför.

För att skilja dem åt har två skäl varit avgörande, skäl som delvis hänger ihop på så sätt att det ena är en av orsakerna till det andra. Det ena skälet är att inom industrin - och också på motsvarande sätt inom stora delar av den offentliga sektorn - är skiljelinjen mellan kontoret och verkstaden fortfarande en påtaglig realitet. Det andra skälet, som delvis är en följd av det förra, är utfallet av de fackliga organisationssträvandena. Det förbund, som nu heter Handelsanställdas förbund och är anslutet till LO, grundades 1906 av utkörare, och från första världskriget till fram mot 1930-talet var lagerarbetarna den största medlemsgruppen. Åren omkring 1930 kan sägas utgöra en vändpunkt i butikspersonalens ställning. Ett tecken på yrkets ändrade status i ett könsdiskriminerande

samhälle är att kvinnorna nu blir en majoritet av butikspersonalen. Efter flera hårda föreningsrättsstrider, där t ex Beckers och andra färgfirmor var bland de hårdaste motståndarna, lyckades Handels omkring 1930 organisera betydande grupper av butiksanställda. (2) Det faktum att butikspersonalen har organiserats av de proletära utkörar- och lagerarbetargrupperna, medan industriarbetarnas fackföreningar varken strävat efter eller kunnat organisera kontorspersonalen säger oss något om det sociala kraftfält, som klassanalysen bör ta hänsyn till.

Å andra sidan är det klart, att det inte finns något i kontoristernas eller den lägre tekniska personalens objektiva situation som ställer oöverstigliga hinder i vägen för att de ska kunna utvecklas till ett skikt inom arbetarklassen. På arbetsköparhåll insåg man tydligt detta rätt tidigt. För att behålla oinskränkt kontroll – även rent fackligt – över tjänstemännens högre skikt och mellanskikt var t ex Verkstadsföreningen på 30-talet inne på tanken att uppmuntra, att den obefordrade kontorspersonalen organiserades i arbetarnas industrifackföreningar. Dit skulle, resonerade man, de övriga tjänstemännen inte gå, och de skulle förvägras organisationsrätt av arbetsköparna.(3)

Samtidigt måste man också komma ihåg, att indelningen av butikspersonal – eller övrig affärspersonal som det heter i den senaste folkräkningen – som skikt i arbetarklassen är mycket grov. Den innefattar t ex personal i specialaffärer av lyxkaraktär och med lång specialiserad vana, som egentligen bör räknas till mellanskikten. Men tillgänglig statistik gör en sådan precisering praktiskt taget omöjlig. Den är dock inte så grov, att den inte skiljer ut (åtminstone de allra flesta) av den chefspersonal, som är organiserad i Handels – 1971 11 % av den organiserade butikspersonalen eller 8 000 av 70 000.(4) De sociala gränser, som samhällets uppbyggnad drar upp, lämnar ytor som närmare linjeras i klassernas kamp, men de gränser de markerar kan inte ändras utan att samhällets struktur förändras. Att de är organiserade i Handels gör inte affärsförestandaren i Konsum eller avdelningschefen på Epa till medlemmar av arbetarklassen – inte ens om Handels hade varit ett militant fackförbund.

Klassanalysens grundmaterial

Det statistiska grundmaterialet för klassanalysen är folkräkningarna. Den senaste av dessa, vars uppgifter är framräknade och publicerade, är den från 1965. De mest preciserade uppgifterna från 1965 – uppdeln-

ing efter yrke och på arbetare och tjänstemän – gäller bara ett urval av befolkningen, i princip vuxna födda den 15:e i varje månad, vars siffror sedan är uppräknade till totalsiffror. Förutom att den officiella statistiken här som annars är uppställd på sätt som gör marxistiska distinktioner svårtillämpliga ligger i urvalet en extra osäkerhetskälla. För att inte ge intryck av någon skenbar exakthet har därför alla siffror rundats av.

1965 års folkräkning uppger 1 723 000 arbetare av 3 441 000 förvärvsarbetande. Folkräkningen inkluderar bland de förvärvsarbetande 130 000 'medhjälpare', dvs familjemedlemmar till företagare och arbetande i dessas företag. Denna kategori bör inte räknas till arbetarklassen eller de lönearbetande mellanskikten utan till samma kategori som företagen i fråga, till bourgeoisin eller småbourgeoisin. I tidigare folkräkningar rörde det sig huvudsakligen om hemmadöttrar och hemmasöner. Numera är det mest företagarrustrur – 80 000 1965 – framför allt jordbrukarrustrur. 110 000 sådana medhjälpare klassificerar folkräkningen som arbetare. Den siffran bör alltså dras ifrån folkräkningens summa arbetare. Utanför arbetarklassen bör vidare den kategori arbetare i folkräkningen placeras, som har bevakningsuppgifter av olika slag. De representerar därigenom sina arbetsköparens makt och myndighet gentemot andra. Men sedan ska en del s k tjänstemän läggas till. Den största gruppen härvidlag är butiksbiträden. I de senaste folkräkningarna finns de inte uttryckligt och klart angivna. De döljs under rubriken 'övrig affärspersonal', som 1965 angavs omfatta drygt 160 000 personer, varav nära 130 000 kvinnor. Här finns det också medhjälpare, så det antal som ska föras in i summeringen är 145 000 i runda tal. (5)

Inom den offentliga sektorn har folkräkningarnas uppdelning av arbetare och tjänstemän inte gått efter de rent formaljuridiska skillnader som gällde före den 1/1 1972. Å andra sidan är det hart när omöjligt att bli klok på hur Statistiska Centralbyråns folkräknare har gått till väga. I den utförligare redovisningen från 1960 finner man t ex att av nära 43 000 sjukvårdsbiträden anses 39 000 vara tjänstemän och tre och ett halvt tusen arbetare, att två tredjedelar av gruppen lokförare och lokbiträden, nära 90 % av järnvägskonduktörer och trafikbiträden, och något mindre än hälften av alla cykelbud m fl uppges som tjänstemän. Med viss vägledning av 1960 års siffror – för att undvika dubbelräkningar i 1965 års grövre indelning – har följande grupper av s k tjänstemän förts in i summan för arbetarklassen: sjukvårdsbiträden (48 000), röntgen- och

laboratoriebiträden (7 000), lokförare, konduktörer och cykelbud (18 000), hemvårdarinnor m fl (18 000). I mentalsjukvården finns tjänster motsvarande sjuksköterskor i kroppssjukvården, och jag har därför antagit att folkräkningens ca 2 000 mentalskötande tjänstemän bör föras till mellanskikten. I konsekvens med resonemanget ovan om kontorspersonal har de nio av tiotusen expeditionsvakter och kontorsbud som SCB vill beteckna som tjänstemän fått förbli det, även om ytterligare en del av dem troligen snarare borde räknas till arbetarklassen. Resultatet av dessa tillämpningar av de två enklaste räknesätten framgår av Tabell 1.

Tabell 1. Arbetarklassen 1965

Arbetare enligt folkräkningen	1 723 000
Därav medhjälpare till företagare	- 110 000
Tullare, fångvaktare, annan vaktpersonal	- 10 000
	1 603 000
Tjänstemän enligt folkräkningen (exkl. medhjälpare)	
Butiksbiträden	145 000
Sjukvårdsbiträden	48 000
Röntgen- och laboratoriebiträden	7 000
Lokförare, konduktörer m fl	18 000
Hemvårdarinnor	+ 18 000
Arbetarklass Summa	1 839 000
Arbetarklass i % av förvärvsarbetande	53

Källa: Folkräkningen 1965

Som framgår av Tabell 1 tillhör 53 % – en absolut majoritet arbetarklassen. Den summan kan sätta punkt för många diskussioner de senaste 20 åren bland borgerliga sociologer och andra ideologer om arbetarklassens upplösning och tendens att försvinna. Men det finns i övrigt liten anledning att vara fixerad vid 50 procent. Ett kapitalistiskt samhälle rymmer andra skikt än arbetar- och borgarklassen, och den första proletära revolutionen inträffade i ett land, där arbetarklassen var en liten minoritet men hade folkets majoritet med sig. [...]

Arbetarklass och näringsgrenar

En klassanalys kan naturligtvis inte nöja sig med att fastställa klassernas storlek. Den måste också fråga efter deras sammansättning. En grov men översiktlig framställning ger näringsgrensindelningen. Med 1930 års näringsgrenar omräknade till dem i 1965 års folkräkning ger Tabell 7 en översikt över arbetarklassens fördelning på näringsgrenar.

Tabell 7. Arbetarklassens fördelning på näringsgrenar

	1930	1965
Jordbruk och skogsbruk	332 000	102 000
Gruvor och mineralbrott (inkl. stenbrott)	36 000	14 000
Tillverkningsindustri	538 000	784 000
Byggnadsindustri	131 000	243 000
El-, gas-, vatten- och renhållningsverk	15 000	21 000
Handel, bank- o. försäkringsverksamhet (inkl. fastighetsförvaltning)	119 000	237 000
Samfärdslinor, post- och televerk	134 000	136 000
Offentlig förvaltning och andra tjänster	269 000	294 000
Ej specificerad verksamhet	20 000	10 000

Källa: Folkräkningarna 1930 och 1965.

Till tabellernas sifferspråk behöver bara en kommentar fogas. Gruppen offentlig och andra tjänster är ungefär lika stor 1930 som 1965. Tabellen ställer det lösa pratet om servicesamhälle och om tjänstesektorn enorma tillväxt i ett något tvivelaktigt sken. Vad som har skett är snarare en omfördelning inom servicesektorn. Privat personlig tjänstepersonal, hembiträden och liknande, har ersatts av offentlig kollektiv tjänstepersonal inom sjukvård, socialvård, skolbespisning, barnstugor m m. Detta betyder en viss minskning i borgarklassens bekvämlighet, men framför allt betyder det att ett stort skikt inom arbetarklassen frigjorts från ett starkt borgerligt-patriarkaliskt tryck och inflytande.

Arbetarklassens ställning i produktionen

En mer detaljerad bild av arbetarklassens sammansättning ger den klassificering efter yrken, oberoende av näringsgren, som finns i urvalsundersökningen i 1965 års folkräkning (liksom i totalräkningen 1960). Den yrkesklassificeringen kan också användas som halvfabrikat för att producera en indelning av arbetarklassen efter marxistiska kategorier. Både genom att dessa kategorier ännu inte till alla delar är klart preciserade och genom att AMS:s och Statistiska Centralbyråns yrkeskod är konstruerad för helt andra syften kan en sådan marxistisk indelning bara bli mycket ungefärlig och preliminär. För övrigt kan den officiella yrkesindelningen delvis te sig rätt underlig även för andra syften än marxistiska. Så kan man t ex lätt få reda på antalet fysiker till skillnad från kemister, medan det är alldeles omöjligt att skilja en ingenjör från en förman. Men till det problemet ska vi återkomma senare.

Den största yrkesgruppen, i den officiella koden, är gruppen som

utför tillverkningsarbete. Trots benämningen omfattar gruppen varken alla som tillverkar någonting eller bara dem som tillverkar. Den inräknar även lager- och stuveriarbetare och arbetare med installations-, underhålls- och reparationsarbete, medan den exkluderar gruvarbetare, skogsarbetare och lantarbetare. Det ter sig mera logiskt att ställa samman arbetarna i produktionen på så sätt, att tillverkningsarbetare (varifrån företagare, tjänstemän, dvs arbetande förmän, och medhjälpande dragits) läggs ihop med lant-, skogs- och gruvarbetare, medan lagerarbetare, paketerare och stuvare räknas som transportarbetare.

Marx menade att transportarbetarna till skillnad från arbetarna i kapitalets cirkulationsprocess – framför allt handelsanställda – producerade mervärde likaväl som tillverkningsarbetarna.(8) Till transportarbetarna i denna mening bör vi då föra lagerarbetare, paketerare, – det rent marknadsföringsbestämda förpackningsarbetet skulle egentligen räknas som cirkulationsarbete – stuvare, sjömän, chaufförer(9) och lokförare, banbiträden, brevbärare och cykelbud, medan konduktörer snarare bör föras till cirkulationsarbetarna. Dessa senare innefattar dessutom och framför allt butiksbiträden samt bensinförsäljare.

Återstoden av arbetarklassen kan det vara lämpligt att dela i två delar. Där är å ena sidan de förvärvsarbetande som har till primär uppgift att direkt eller indirekt förse produktionen med frisk och välanpassad arbetskraft: vårdpersonal, kökspersonal inom vårdinstitutioner, skolor och industrier. Denna kategori har reproduktionen av arbetskraft till uppgift, och enligt den marxistiska värdeteorin måste deras löner betraktas som en del av det kapitalistiska samhällets variabla kapital. Detta till skillnad från cirkulationsarbetarna och de rena servicearbetarna, som betalas ur samhällets mervärdesumma. Idag övertar staten emellertid en växande del av privatkapitalets kostnader för arbetskraftens reproduktion, eller med andra ord staten satsar en växande del av det variabla kapitalet. Eftersom det alltså finns en viktig skillnad mellan olika s k servicearbetares plats i ekonomin, bör en uppdelning ske. Men gränserna är mycket flytande, och den tillgängliga statistiken är otymplig för en indelning av detta slag.

Arbetarklass och yrkesfördelning

Vi får på det här viset en indelning av arbetarklassen i fem yrkesgrupper, som ger en bild av arbetarnas plats i produktionen: (1) Tillverkningsarbetare. (2) Transportarbetare. (3) Cirkulationsarbetare. (4) Servicearbe-

tare (åt personer, företag och myndigheter). (5) Arbetare i reproduktionen av arbetskraft. De två första är produktiva i den bemärkelsen att de producerar mervärde. De två därefter är improduktiva i samma mening. För den kapitalistiska ekonomin i dess helhet måste en del (för kapitalisterna en så liten del som möjligt) av det producerade mervärdet användas till löner åt dessa grupper. Cirkulationsarbetarnas ekonomiska funktion är att realisera det mervärde som producerats. (Denna funktion att förvandla framställda produkter till profit och förräntat kapital fylls också av grupper utanför arbetarklassen.) Den femte arbetarkategorin är reproduktiv. Dess lönesumma är liksom de två första kategoriernas variabelt kapital för den kapitalistiska ekonomin som helhet, men den femte kategorin producerar inte mervärde. Vi kan uttrycka kategorins roll i ekonomin ungefär så: en del av lönen för de produktiva arbetarna betalas ut i form av kollektiva tjänster som är nödvändiga för att deras arbetskraft ska bibehållas; arbetarna i den femte kategorin svarar för dessa tjänster och deras lön är en kostnad för tjänsterna. Den femte kategorin varken skapar nytt mervärde eller tär på det, utan bidrar till upprätthållandet av användbar arbetskraft antingen direkt eller indirekt, genom att frigöra arbetskraft som annars skulle vara bunden vid den egna familjens husliga arbete, barnpassning och åldringsvård. Därför kallas den sista kategorin här reproduktiv.

I detta sammanhang ska vi inte gå in närmare på den marxistiska värdeteorin. Min avsikt har bara varit att visa anknytningspunkter mellan den empiriska klassanalysen och värdeteorin. För mig har värdeteorin varit en viktig vägledare, men de distinktioner jag har gjort torde vara begripliga och meningsfulla även för läsare med en annan uppfattning om vad Marx' värdeteori betyder.

Tabell 8 anger arbetarklassens yrkesfördelning enligt yrkesdefinitionerna i 1965 års folkräkning men med yrkena omfördelade på de fem ovannämnda kategorierna. En likadan yrkesuppställning gjordes inte i folkräkningen 1930. Men på grundval av dess rätt ingående uppgifter om arbetargrupper i olika näringsgrenar har jag gjort en klassificering som bör kunna tjäna som underlag för en jämförelse mellan 1930 och 1965. Den största svagheten i materialet är att det inte går att 1930 skilja ut förråds- och paketeringsarbetare o.dyl. i industrin. 1965 utgjorde dessa något mer än hälften av gruppen på 90 000 personer, som alla här räknas till transportarbetarna. 1930 är de senare alltså fler i förhållande till tillverkningsarbetarna än vad som framgår av jämförelsen i Tabell 9.

Tabell 8. Arbetarklassens yrkesfördelning 1965. (i tusental)

Tillverkningsarbetare	Antal
Lantarbetare och fiskare	54
Skogsarbetare	48
Gruvarbetare och stenhuggare	12
Verkstads- och byggnadsmetallarbetare	280
Träarbetare	119
Betongarbetare och murare	88
Elektroarbetare	82
Sömnadsarbetare	59
Truck- och anläggningsmaskinförare m fl	51
Grov- och diversearbetare	47
Järnbruks- och metallverkstadsarbetare	45
Övriga tillverkningsarbetare	41
Kemiska och cellulose tekniska arbetare	37
Livsmedelsarbetare	38
Målare och lackerare	30
Typografer, litografer o dyl.	29
Textilarbetare	26
Glas-, porslins- och keramikarbetare	13
Sko- och läderarbetare	10
Finmekaniker o dyl.	9
Tobaksarbetare	1
Summa tillverkningsarbetare	1 119
<hr/>	
Cirkulationsarbetare	
Butiksbiträden	145
Bensinförsäljare	8
Järnvägs- och spårvägs konduktörer och spårvakter	20
Summa cirkulationsarbetare	173
<hr/>	
Servicearbetare	
Städare och fastighetsskötare	81
Barnsköterskor, hembiträden m fl (med nedanstående undantag)	55
Serveringspersonal	31
Övriga servicearbetare	31
Summa servicearbetare	198
<hr/>	
Arbetare i reproduktionen av arbetskraft	
Sjukvårdsbiträden	57
Sjukskötare inom mentalvård	10
Röntgen- och laboratoriebiträden	7
Arbetare med husligt arbete i socialvård och förvaltning (kökspersonal)	21
Dito inom sjukvård	10
Dito inom undervisning	6
Dito inom industrin	2
Hemvårdarinnor	18
Summa arbetare i reproduktionen av arbetskraft	131
Arbetare med ospecificerade yrken	8

Källa: Folkräkningen 1965.

Tabell 9. Arbetarklassens fördelning på yrkesgrupper 1930 och 1965

Yrkesgrupp	Tusental		Procent av den förvärvs- arbetande befolkningen	
	1930	1965	1930	1965
1. Tillverkningsarbetare	1 040	1 120	36	33
2. Lager- och transportarbetare	150	210	5	6
Summa 1+2 produktiva (mervärdesproducerande)	1 190	1 330	41	39
3. Cirkulationsarbetare	70	170	2	5
4. Servicearbetare	260	200	9	6
Summa 3+4 improduktiva (mervärdeskonsumerande)	330	370	11	11
5. Arbetare i reproduktion av arbetskraft	60	130	2	4

Vad säger nu tabellerna 8 och 9, utöver vad arbetarna sysslar med? De säger för det första att proletariatet i snäv marxistisk bemärkelse utgör ungefär 40 % av de förvärvsarbetande.

Andelen har under de senaste fyra årtionden varit tämligen konstant. I absoluta tal har arbetarklassen i denna bemärkelse ökat sedan 30-talet, men relativt sett har den minskat något. Dessutom har arbetarna i kapitalets cirkulationsprocess ökat betydligt liksom de reproduktiva arbetarna. Den mest betydande minskningen, den enda som gått tillbaka även absolut, uppvisar gruppen av servicearbetare.

Arbetarklassens kärna och periferi

För arbetarrörelsen och för den marxistiska klassanalysen är åtminstone ytterligare en indelning av arbetarklassen av mycket stort intresse. Vi är intresserade av att närmare försöka bestämma arbetarnas plats i klasskampen, av att indela arbetarklassen efter dess grad av självständighet gentemot det borgerliga samhällets tryck och påverkan.

Med två kriterier kan vi få en ungefärlig bild av arbetarklassens objektiva kärna och periferi i politiskt-ideologiskt hänseende. Särskilda klasskampstraditioner på olika orter eller inom speciella yrken måste i detta sammanhang lämnas därhän. Kriterierna är dels typ av yrke och dels arbetsplatsens storlek. Typ av yrke går från producerande, mervärdeskapande industriellt arbete till försäljnings- och personligt servicearbete. Arbetsplatserna kan skifta i storlek från exportindustriernas tusentals arbetare till det ensamma butiks- eller hembiträdet. Det torde inte här behöva mera ingående motiveras varför man kan anta att dessa faktorer har betydelse för arbetarnas hållning till arbetsköparen, för medvetenhet om behovet av och närhet till kollektivt klassmässigt handlande.

Förutom dessa två kriterier behöver vi ta hänsyn till åtminstone ytter-

ligare en faktor, nämligen möjligheten till social rörlighet, till att bli egen företagare. Är utsikterna att individuellt lämna arbetarklassen betydande för en kategori arbetare kommer den därigenom i arbetarklassens yttre periferi. För chaufförer, radio-, TV-, bil- och cykelreparatörer m fl och för rätt stora grupper av byggnadsarbetare är det småborgerliga perspektivet att bli egen företagare eller kompanjon betydelsefullt.

Tabell 10. Yrkesgruppernas andel av arbetarklassen 1930 och 1965

Yrkesgrupp	Procent av arbetarklassen	
	1930	1965
Tillverkningsarbetare	65	61
Lager- och transportarbetare	9	11
Cirkulationsarbetare	4	9
Servicearbetare	16	11
Reproduktiva arbetare	3	6
Ospecificerade arbetare	1	

Källa: Folkräkningarna 1930 och 1965. Anm.: Eftersom procenttalen är avrundade blir summan ej exakt 100.

Hur dessa kriterier ska tillämpas och vägas ihop kan alltid diskuteras. Här har följande principer använts. Arbetarklassen har delats in i fyra grupper: kärna, yttre kärngrupp, inre periferi, yttre periferi. Till kärnan har förts industri- och byggnadsarbetare på arbetsplatser med mer än 50 arbetare. Den yttre kärngruppen består av samma yrkesgrupper på medelstora arbetsplatser – 21-50 arbetare – samt skogsarbetare och huvuddelen av arbetarna inom transportsektorn – utom åkare i småföretag och cirkulationsarbetare inom kommunikationsväsendet. Till den inre periferin är räknade produktiva arbetare i småföretag – med nedan nämnda undantag – inkl. lantarbetare, sjukvårds- och städpersonal samt husligt arbete på institutioner o dyl. Till arbetarklassens yttre periferi, den som står mellan-skikten närmast, hör butikspersonal och andra cirkulationsarbetare samt arbetare i personlig service, som exempelvis husligt arbete, serveringspersonal, frisörer. Till den yttre periferin hör också de som står småborgerligheten nära. Deras antal är mycket svårt att uppskatta. På grundval av uppskattningar från välinformerade kamrater i Byggnads har andelen byggnadsarbetare i arbetarklassens yttre periferi angivits till 20 % av byggnadsarbetarna. För att få en uppskattning av industriarbetarna har jag utsatt från antalet bil- och cykelmekaniker i industristatistiken, ca 20 000. Gissningsvis lika många arbetar i så små företag att de inte förekommer i industristatistiken. Resultatet av dessa operationer redovisas i Tabell 11.

Tabell 11. Arbetarklassens kärna och periferi 1965. Tusental

Kärna	
Industriarbetare i större företag	537
Byggnadsarbetare i större företag	60
Summa	597
Yttre kärngrupp	
Industriarbetare i mellanstora företag	108
Byggnadsarbetare i mellanstora företag	10
Skogsarbetare	48
Arbetare i el-, gas- och vattenverk	21
Stuveriarbetare, sjömän, lokförare banbiträden	30
Inre periferi	
Industriarbetare i småföretag	110
Byggnadsarbetare i småföretag	205
Lantarbetare	54
Lagerarbetare och paketerare inom handel	25
Städare och fastighetsarbetare	81
Sjukvårdspersonal	74
Opersonligt husligt arbete	39
Övrigt servicearbete	17
Summa	605
Yttre periferi	
Cirkulationsarbetare	173
Hembiträden, barnsköterskor m fl	55
Hemvårdarinnor	18
Serveringspersonal	31
Frisörer o dyl	14
Chaufförer i små åkerier m fl	20
Cykelbud o dyl.	4
Radio- och TV-reparatörer	11
Industriarbetare med betydande småborgerliga utsikter	40
Byggnadsarbetare med betydande småborgerliga utsikter	50
Summa	416
Totalsumma	1898

Källor: Folkräkningen 1965 och 1960, SOS Industri 1965, SAF:s storleksklasslista.

Tabell 11 har fogats ihop med hjälp av olika sorters statistik och där finns betydande statistiska osäkerhetsmarginaler, förutom att begreppsbestämningen är högst preliminär. Tillförlitligast är bestämningen av arbetarklassens kärna. Den utgör ungefär en tredjedel av hela arbetarklassen och 17 % av den förvärvsarbetande befolkningen.

Tvärt emot vad pratet om avproletariseringen skulle kunna få oss att tro har den proletära kärnan ökat i storlek sedan 1930, både som andel

av arbetarklassen och av den förvärvsarbetande befolkningen. Jag har inte kunnat få fram någon användbar siffra på byggnadsarbetare i större företag 1930. Men den stora gruppen är ju industriarbetare, och 1930 fanns det bara 322 000 industriarbetare på arbetsplatser med mer än 50 arbetare. Skulle byggnadsarbetarna i samma kategori 1930 vara lika många som 1965 skulle kärnan ändå bara bli mindre än en fjärdedel av arbetarklassen och cirka en åttondel av de förvärvsarbetande. Utvecklingen efter 1965 inrymmer en viktig tendens i detta sammanhang. Det finns veterligen inga samlade data över var det stora antalet utländska arbetare, som invandrat efter 1965, har hamnat. Men av allt att döma finns de i stor utsträckning på de arbetsplatser som definierar arbetarklassens kärna. På flera stora exportindustrier inom verkstadsindustrin utgör invandrarna mellan 30 och 50 procent av arbetarna. Eftersom det är svårt för invandrarna att spela den centrala roll i arbetarrörelsen som tillkommer arbetarklassens kärna, betyder detta en avsevärd försvagning av arbetarklassens kärna och därmed av hela arbetarrörelsen i Sverige. Det gäller i varje fall på längre sikt, om de nuvarande förhållandena blir bestående. På kort sikt måste man beakta betydelsen av tillkomsten av stora arbetargrupper utanför den socialdemokratiska fackförenings- och partiapparaten kontroll. (Se vidare Gunnar Persson 'Arbetarklassen och Invandrarna' i Zenit nr 27.)

Borgarklassen

Till antalet är borgerligheten en liten klass, och en analys av dess ställning i ett kapitalistiskt samhälle måste till största delen ta sin utgångspunkt någon annanstans än i folkräkningarna – i ekonomisk och politisk analys av kapitalkoncentration, ekonomisk och politisk organisation, staten, den ideologiska apparaten. I denna artikel blir framställningen av borgarklassen därför tämligen kortfattad.

Vad är en borgare – i klassanalysens mening? En borgare är en personifikation av kapitalet, en kapitalets funktionär. Borgaren representerar den kapitalistiska produktionsprocessen, tillägnandet av mervärde ur lönearbetarnas arbete och produktion för ständigt ökad profit och kapitalackumulation. Därav följer, för det första, att en borgare kan vara antingen ägare eller ledare av ett kapitalistiskt företag (med anställda lönearbetare). Den rent juridiska distinktionen mellan anställd direktör och ägare spelar i detta sammanhang ingen roll. För det andra innebär

definitionen av en borgare, att en företagare med någon eller några få anställda inte bör räknas till borgarklassen i den utsträckning företaget och företagarens profit inte är helt eller alldeles övervägande grundade på de anställdas merarbete utan till betydande del på företagarens eget produktiva arbete. En exakt gränsdragning måste här bli delvis godtycklig. Gränsen mellan borgerligheten och småborgerligheten har dragits efter storleksindelningen i Statistiska Centralbyråns centrala företagsregister. Till borgerligheten räknas i denna artikel företagare med minst fem anställda.

Den senaste folkräkningen uppger 385 000 personer som företagare. Av dessa kan i det här avsnittet 300 000 avföras redan från början, eftersom de inte har några anställda alls. För att skilja borgare från småborgare bland de återstående 85 000 har jag använt två källor. För företagarna utanför jordbruket uppgifter ur centrala företagsregistret (som är baserat på insända arbetsgivaruppgifter till riksförsäkringsverket) och för jordbrukarna uppgifter i Jordbruksstatistisk Årsbok. I jordbruket visar det sig, att det 1965 är först vid brukningsenheter på 100 hektar och mer, som lejd arbetskraft svarar för merparten av arbetet.(10) Den agrara borgerligheten omfattar på så vis 1965 drygt 2 000 förvärvsarbetande.

SCB:s uppgifter om företag utanför jordbruket med anställd personal redovisar för 1965 11 755 företag ägda av fysisk person och med minst fem anställda. Av dessa var 3 333 i tillverkningsindustri, 2 419 i byggnadsindustri, 2 361 inom handel, 890 inom samfärdsl och 2 295 inom tjänstebranscher. Ytterligare några hundra var inom skogsbruk, trädgårdsnäring, mineralbrott.(11) De allra flesta av dessa 12 000 företagare är småföretagare, 8 000 av dem har 5-9 årsanställda i genomsnitt. Under 60-talets senare hälft har gruppen minskat kraftigt. Vid årsskiftet 1969-70 räknas bara 8 664 företag med minst fem anställda ägda av fysisk person. Minskningen gäller främst företagen i tillverkningsindustrin, som gått ner till 1 938, och byggnadsföretag, som minskat till 1 759. Inom detaljhandeln däremot är nedgången koncentrerad till företagare med högst fyra helårsanställda.(12) Antalet anställda av dessa små borgare (att skilja från småborgare) är ganska litet, ca 90 000 1969.(13)

Slutligen torde alla partihandlare med anställda böra räknas till borgerligheten, även om de skulle ha mindre än fem anställda. Det gör ytterligare ca 2 000.

Den viktigaste delen av den moderna borgarklassen är inte de egna

företagarna utan de som är juridiskt anställda företagsledare. De viktigaste företagen har som regel inte en fysisk person som ägare utan ett aktiebolag. 1965 fanns det ungefär 38 000 personer, som hade företagsledning till yrke. Av dessa ska vi dra ifrån cirka 9 000 som vi redan har mött i deras skepnad som egna företagare.

För att bilden av borgerligheten ska bli riktig behöver vi också lägga till ett antal medhjälpare familjemedlemmar till de egna företagarna. Hur många finns det inga exakta uppgifter om, men det kan röra sig om ett par tusen. Slutligen ska vi inte glömma bort osäkerheten i det statistiska materialet.

Den egentliga borgarklassens numerära litenhet visar på vikten av en precisering av var de praktiska skillnaderna går i den marxistiska vänsterns diskussion om huvudmotsättningen i ett utvecklat kapitalistiskt land som Sverige. Om den går mellan monopolkapitalet och folket eller mellan bourgeoisin och arbetarklassen. I sig själv är borgarklassen ett ytterst litet fåtal av befolkningen – även om de som direkt representerar monopolkapitalet naturligtvis är ännu färre, ett tusental personer. Skillnaden i de två synsätten gäller snarast bedömningen av småborgerligheten och, framför allt de skikt, som befinner sig mellan den halva av befolkningen som arbetarklassen utgör och den hundradel som utgörs av borgare.

Tabell 12. Borgarklassen 1965

Egna företagare inkl. medhjälpare	20 000
övriga företagsledare	29 000
Summa borgare	49 000
Andel borgare av förvärvsarbete	1 %

Källor: Folkräkningen 1965, Jordbruksstatistisk Årsbok 1966, Företag med anställd personal 1963-65.

De speciella kategorierna

Vid sidan av borgarklassens egen kapitalägande och kapitalistiskt företagsledning funktion finns det också andra viktiga styrande och samhällsbevarande funktioner i det borgerliga samhället. För dessa svarar inte den egentliga borgarklassen utan till den knutna grupper av specialister.

Vi kan urskilja åtminstone fyra viktiga speciella funktioner eller apparater, om vi ser funktionerna i deras materiella gestaltning. För det första behöver borgarklassen för sin ackumulation av kapital inte bara arbetare och vanliga tjänstemän utan också pålitlig chefspersonal, redovisnings-

och skatteexperter, mäklare och andra kommersiella mellanhänder som inte själva tillhör den egentliga borgarklassen; tekniska, organisatoriska och andra konsulter. Dessa utgör ledningen för den teknisk-ekonomiska apparaten.

För det andra har vi statsapparaten. Den kan lämpligen indelas i en administrativ apparat med uppgift att leda den statliga förvaltningen av det bestående samhället och en repressiv apparat (förtrycks- eller tvångsapparat), som ska upprätthålla 'lag och ordning'. För det fjärde slutligen förutsätter en fungerande kapitalackumulation att befolkningen har en 'riktig' inställning till samhället och sina uppgifter däri, dvs en indoktrinering i borgerlig ideologi. Den fjärde apparaten är den ideologiska, dit utbildningssystemet, massmedia, reklambyråer o dyl hör.

Nu skulle man kunna dela in hela eller i varje fall större delen av den förvärvsarbete befolkningen i dessa apparater. Men det är inte det som är meningen här. De till borgerligheten knutna speciella kategorierna är specialister som leder dessa apparater. De är som regel personer i chefsställning. Om de inte är chefer så är de personer i betydelsefull beslutande ställning eller på annat sätt mycket intimt och direkt knutna till borgerligheten, ofta i någon sorts beslutsfunktion. En exakt gränsdragning mellan detta styrande specialskikt och delar av mellanskiktet kan många gånger vara svår att göra.

Genom klassernas kamp förändras också gränserna mellan olika klasser och skikt. Mellan 1930 och dagens situation har exempelvis den ideologiska apparatens sammansättning avsevärt förändrats. Däremot utgår den här analysen från antagandet, att den administrativa och repressiva statsapparaten i Sverige nu liksom 1930 fungerar som förvaltare och försvarare av borgarklassens samhälle och därmed är knutna till borgarklassen.

Vilka ska räknas till den teknisk-ekonomiska apparaten i den snäva betydelse vi använder i detta avsnitt? Vid sidan av de egentliga företagsledningarna redovisar folkräkningen 1965 en grupp som uppges syssla med 'övrigt företags-administrativt arbete' omfattande 27 000 personer. Men det är enligt uppgift från folkräkningarna själva (14) en mycket heterogen kategori med befattningshavare i mycket olika ställning. Dessutom räknas produktionschefer, konstruktionschefer och dylika inte dit utan till tekniskt arbete i största allmänhet.

För SAF-området finns det dock en ganska klar gräns att gå efter, i

den befattningsnomenklatur eller klassificering av tjänstemannayrken, som SAF och SIF, SALF och HTF kommit överens om. (15) Där placeras befattningarna bl a i en hierarkisk ordning från 2 till 8. Därvid skiljer en ganska allmänt erkänd uppdelning ut grupperna 2 och 3: de motsvarar de som kallas tjänstemän i ledande ställning i den officiella lönestatistiken och ur dem rekryteras SIF:s särskilda 'Råd för högre tjänstemän'. (16) En del i skikt nr 4 brukar också räknas som högre tjänstemän. Dessa är de egentliga chefskategorierna: produktionschef, planeringschef, personalchef, inköpschef, försäljningschef, ekonomichef, etc samt motsvarande chefer för något mindre enheter som vanligen kallas -ledare, dvs produktionsledare, planeringsledare osv. Förutom cheferna bör också en del tekniska och organisatoriska konsulter och funktionärer i en del annan uppdragsverksamhet, revisorer, affärsjurister, speditörer, mäklare mm, inkluderas i den till borgerligheten knutna teknisk- ekonomiska apparaten. Det kan inte röra sig om mer än några tusen. Att fastslå en bestämd siffra är med tillgänglig statistik ytterst vanskligt.

För den statliga sektorn håller avtalsverket på att utarbeta en befattningsklassificering motsvarande den inom den privata sektorn, men den är ännu inte färdig och tillgänglig. Ett mått på det högsta chefsskiktet är antalet befattningar på löneplan B (numera B och C). De utgjorde i städer och kommuner 6 700 (exklusive militärer) varav en mindre del ingår i andra kategorier i den här gjorda indelningen (Statistisk Årsbok 1966 och 1968) Folkräkningens yrkesgrupp 'allmänt samhällsadministrativt arbete' på 13 000 personer är alldeles för vid, eftersom den också omfattar t ex byråassistenter och sekreterare, kanslissekreterare och kanslistar vid UD.

I fråga om den repressiva apparaten ger folkräkningen däremot klara uppgifter. Dit hör bl a grupperna domstolsjurister samt åklagare och högre polistjänstemän. En specialiserad tvångsapparat är uppbyggd och fungerar på ett annat sätt än en civil hierarki. När den förra träder i aktion, mobiliseras hela apparaten, och man bör därför i en första indelning inte sära chefer och underlydande åt till helt skilda kategorier. Den starka lojalitet, som i den civila hierarkin krävs av toppskiktet, krävs av alla i den repressiva apparaten. Därför har alla de 13 000 poliserna preliminärt räknats in. Av dessa är hälften vanliga konstaplar och förste konstaplar. Därför har också alla 18 000 aktiva militärer tagits med. Av dessa är 4 500 officerare, 5 000 underofficerare och 7 600 underbefäl. (17)

Tabell 14. Speciella kategorier knutna till borgarklassen 1965.

Yrkesgrupp	Antal
Teknisk-ekonomisk apparat	
Chefspersonal i produktion och på kontor	15 000
Revisions- och redovisningsexperter	3 000
Övr. tekn., jur. o. ek. konsulter	5 000
<i>Summa teknisk-ekonomisk apparat</i>	<i>23.000</i>
Administrativ apparat	
Stats- o. kommunaltjänstemän i chefsställning	7 000
Repressiv apparat	
Domstolsjurister	2 000
Åklagare o. högre polisbefäl	1 000
Militärer	18 000
Poliser	13 000
<i>Summa repressiv apparat</i>	<i>34 000</i>
Ideologisk apparat	
Skolledare	4 000
Reklammän	1 000
Utgivare av, chefer o. politiska redaktörer i borgerliga massmedia	1 000
<i>Summa ideologisk apparat</i>	<i>6 000</i>
<i>Summa totalt</i>	<i>70 000</i>
Andel speciella kategorier av förvärvsarbete	2 %

Tabell 15. Speciella kategorier knutna till borgarklassen 1930.

Teknisk-ekonomisk apparat	
Chefspersonal i produktion och på kontor	10 000
Administrativ apparat	
Högre stats- och kommuntjänstemän	7 000
Repressiv apparat	
Officerare och underofficerare	7 000
Militärt manskap	12 000
Poliser	5 000
<i>Summa repressiv apparat</i>	<i>24 000</i>
Ideologisk apparat	
Läroverks-, flickskole- o. högskolelärare	6 000
Högre funktionärer i kulturella institutioner	1 000
Statskyrkans präster	3 000
Utgivare och politiska redaktörer för borgerliga tidn. m m	1 000
<i>Summa ideologisk apparat</i>	<i>11 000</i>
<i>Summa totalt</i>	<i>52 000</i>
Andel speciella kategorier av förvärvsarbete	2 %

Källor: Folkräkningen 1930, Företagsräkningen 1931.

Den ideologiska apparaten inrymmer skolledare och de högre tjänstemännen i utbildningsbyråkratin, så mycket är klart. Men ska lärarna

räknas dit? 1930 borde man ta med läroverks- och högskolelärarna. De utgjorde ett skikt kulturbärande skikt, en borgerlig intelligens som förmedlade sin borgerliga kultur till sina borgerliga elever. Hos dessa lärargrupper fanns heller praktiskt taget ingenting av den småborgerliga radikalism som länge präglade större delen av t ex den franska lärarkåren. Folk- och småskollärarna hade förvisso också till uppgift att lära barnen att passa in i det borgerliga samhället, men deras ställning var så underordnad och deras relationer till borgarklassen så indirekta att de måste placeras i mellanskikten.

Har däremot inte under 60-talet grundskole-, gymnasie- och Pukas-reformerna och den våldsamma ansvällningen av den högre utbildningen förändrat lärarnas situation? Har inte den dominerande borgerliga ideologin förändrats så, att det traditionella sk kulturvetet – både det religiösa och det världsliga – fått en kraftigt minskad plats till förmån för en mera teknokratisk, byråkratisk och kommersiell ideologi? För min del tror jag man bör svara ja på dessa frågor. Förhållandena skulle behöva närmare analyseras i en särskild artikel, men jag tror att tillräckligt mycket redan talar för att lärarna inte längre bör anses som en av de till borgerligheten knutna specialkategorierna. Det i monopolkapitalistiska samhällets ideologi företräds direkt av utbildningsbyråkratin, medan lärarna har blivit ett tjänstemannaskikt i mellanställning. Utvecklingstendensen går i den riktningen, och lärarnas placering i klassindelningen 1965 är mera grundad på tendensen än på en fullbordad verklighet.

Det förefaller å andra sidan som om vi har anledning att i dagens klassmönster föra ett nytt och helt annat 'kulturbärande' skikt till borgerlighetens ideologiska apparat. Reklammännen. Den ledande gruppen har inkluderats här men en del har förts till mellanskikten. Hela gruppen reklammän var 1965 ca 5 000 personer, exklusive reklamtecknare och kontorister på reklambyråer.

Småborgerligheten

Småborgare i marxistisk mening är en som producerar varor - produkter eller tjänster - direkt för en marknad och alltså inte är lönearbetare åt någon kapitalägare. Detta betyder att småborgare i en marknadsekonomi är egna företagare som inte har några anställda eller med så få anställda att det inte ändrar på det förhållandet att företagaren själv främst är varuproducent och inte kapitalägare och företagsledare.

1965 års folkräkning redovisade ungefär 390 000 egna företagare - 385 000 i totalräkningen och 393 000 i yrkesundersökningen. Det är detsamma som ca 11 % av de förvärvsarbetande. Av företagarna hade 300 000 inga anställda. Till följd av kapitalets koncentration och centralisering har företagarna minskat kraftigt både i absoluta tal och som andel av befolkningen. Som framgår av Tabell 16 är den processen framför allt ett efterkrigsfenomen.

När företagarna fördelats på näringsgrenar, ser man att 1950 var en vändpunkt i två avseenden. Det var från 1950 som de stora traditionella företagsgrupperna - jordbrukare, företagare i tillverkningsindustri och handlare - på allvar började minska i antal. Dessutom var det från 1950 som antalet företagare i andra branscher började stagnera. Inom de senare döljer sig också en viktig omstrukturering bakom totalsiffrorna. 1930 års kuskar har försvunnit ur samfärdseln. Bland tjänsterna har hotell-, restaurang-, och kafénäringen gått kraftigt tillbaka - från 11 000 och ca hälften 1930 till 5 000 eller 1/8 1965 - medan kategorin uppdragsverksamhet har gått fram - från ett par tusen 1930 till 11 000 1965.

Tabell 16. Företagarnas andel av de förvärvsarbetande, 1930, 1950, 1960, 1965.

	1930	1950	1960	1965
Företagare i procent	21	20	14	11
Företagare i tusental	608	601	450	385

Källor: Folkräkningarna 1930, 1950, 1960, 1965 (totalräkningen).

Tabell 17. Antal företagare i olika näringsgrenar 1930, 1950, 1960, 1965. Tusental.

	1930	1950	1960	1965
Jord- och skogsbruk	392	347	228	184
Industri och hantverk	89	86	58	48
Byggnadsverksamhet	14	28	33	33
Handel	75	80	68	57
Samfärdsel	14	23	22	23
Tjänster	23	37	40	39

Källor: Folkräkningarna.

I utvecklingsprocessen efter 1950 finns en annan intressant tendens. Det är företagarna med anställda som har minskat mest. Småborgerligheten har tryckts ner mot arbetarklassen, och kapitalisterna har blivit färre. Kommunistiska Manifestets förutsägelser – tusen gånger 'vederlagda' – ger oss den riktiga bilden av de svenska företagarnas utveckling efter 1950.

Framför allt visar Tabell 18 den enorma proletariseringen av den jordbrukande befolkningen. Det mest slående med jordbrukarna är inte att de blivit mycket färre – en minskning på 47 mellan 1950 och 1965 – utan den småborgerliga utveckling som uttrycks i förändringen från 105 000 med anställda 1950 till 13 000 1965, en minskning med 78 %. Stagnationen av antalet företagare i byggnads, samfärdsel och tjänster visar sig vidare dölja en ökning av antalet självständiga yrkesutövare parad med en minskning av antalet företagare med anställda.

Tabell 18. Företagare med och utan anställda 1950 och 1965. Tusental

	Utan anställda		Med anställda	
	1950	1965	1950	1965
Jord- och skogsbruk	242	171	105	13
Industri och hantverk	51	29	35	19
Byggnadsverksamhet	16	24	12	10
Handel	44	36	36	21
Samfärdsel	13	16	10	7
Tjänster	21	24	16	15

Källor: Folkräkningarna 1950 och 1965.

Tabell 19. Småborgerlighetens storlek 1930 och 1965.

	1930	1965
Småborgerligheten i tusental	910	500
Småborgerligheten i % av förvärvsarbete	31	14

Källor: Folkräkningarna.

Småborgerligheten 1930 och 1965

Hittills har vi talat om företagare och utvecklingstendenserna bland dem, men inte om småborgare. De allra flesta företagarna tillhör den småborgerliga klassen. I avsnittet om borgarklassen fann vi att bara ungefär 15 000 av företagarna 1965 borde räknas till borgerligheten – de hade fem eller fler anställda eller hade större jordbruk. Men inte bara egna företagare måste räknas till småborgerligheten. Dit måste vi också föra medhjälpare familjemedlemmar till de småborgerliga företagarna. Principerna för deras redovisning har skiftat mellan folkräkningarna, så att jämförbarheten är sämre för småborgerligheten som helhet än för företagarna. Därför har jag funnit det lämpligt att ge några siffror för företagarkategorin. I det följande ska vi försöka få fram en bild av den småborgerliga klassen och dess förändring sedan 1930. Eftersom tendensen i folkräkningarna gått i riktning mot alltmer omfattande

inräkning av medhjälpare, undervärderar statistiken något bilden av småborgerlighetens tillbakagång.

Som vi har sett ovan, har borgarklassen blivit mindre och även arbetarklassens andel av befolkningen gått ner något. Men den stora kvantitativa förändringen i relationerna mellan klasserna har varit småborgerlighetens tillbakagång, motsvarad av de nya mellanskiktens stigande andel. I min bok har jag visat hur denna utveckling både uttryckligen är förutsagd av Marx och direkt kan härledas ur Marx' ekonomiska teori. Tabell 19 redovisar småborgerlighetens drastiska minskning. De tidigare angivna uppgifterna om företagarna fördelade på näringsgrenar gör det också klart, att denna tillbakagång kommer att fortsätta.

Småborgerlighetens inre struktur

Småborgerligheten är ingen enhetlig klass. Den rymmer så skilda grupper som småbrukare i Norrbotten och societetsläkare i Stockholm. Att den inte är homogen är inget unikt för småborgerligheten. Som framgår redan av de första sidorna i det kapitel om klasser, som Marx aldrig fick färdigt, är den marxistiska analysens klasser enheter med många inre bestämningar. I ett högt utvecklat kapitalistiskt samhälle, där det är monopolkapitalet och arbetarklassen som utgör de två polerna, tenderar dock småborgerligheten att bli särskilt uttänjd och differentierad i olika underkategorier. (Ett motsatt fall är samhällen som domineras av småborgerligheten, t ex självständiga bönder, som i en del av USA:s nordstater före inbördeskriget.)

Vi behöver alltså flera kriterier för en uppdelning av småborgerligheten. Om man accepterar utgångspunkten för den här klassanalysen, att kapitalismen är det helt dominerande produktionssättet i Sverige och att bourgeoisin och proletariatet därmed är de två huvudklasserna, är det först och främst intressant att indela småbourgeoisin efter närheten till de två huvudklasserna. Att småföretagare med ett par anställda inte är de som står närmast arbetarklassen är ganska klart. Men hur ska man skilja på dem som inte har några anställda? Efter inkomst? Inkomstens storlek spelar givetvis en roll för differentieringen inom en klass. Men eftersom det är fråga om företagare, verkar det vara bättre att använda kapital - i vid, inte specifikt marxistisk mening - som kriterium. En jordbrukare med 30-40 hektar kan vara ensamföretagare likaväl som en snickare. Men för att den förre ska kunna tillträda sitt arbete måste han ha en

rätt anseelig summa pengar för att köpa en gård, medan den senare inte behöver mer än sina verktyg.

På det här viset kan man dela in småborgerligheten i tre grupper. Först ett halvproletärt skikt av småbrukare – som ofta är deltidsproletärer, t ex som skogsarbetare-hantverkare, kioskägare, sotare. Kapitalkravet för deras företagsamhet är mycket litet, och gränsen mellan självständiga företagare och anställda arbetare ofta mycket flytande. Jag har också gjort den preliminära bedömningen att taxiägare och åkare utan anställda snarast bör räknas till detta första skikt och inte till nästa. Arbetets karaktär bör vidare tillmätas viss betydelse. Om en löntagare med ett visst arbete ska räknas till mellanskikten, kan det knappast vara riktigt att räkna motsvarande egenföretagare till det halvproletära skiktet av småborgerligheten, även om kapitalkravet är litet. Självständiga fotografer och en del andra liknande tjänsteutövare bör alltså inte föras hit.

Nästa skikt kan kallas småborgerlighetens huvudskikt, som är tämligen klart avgränsat både från borgar- och arbetarklassen. Mellan stora jordbrukare, affärsinnehavare, småföretagare med några få anställda är de stora grupperna och typiska företrädarna. Hit hör också den intellektuella småborgerligheten i form av självständiga litterära, konstnärliga och dekorativa yrkesutövare.

Det finns också, för det tredje, en grupp inom småborgerligheten som i flera avseenden står borgerligheten nära. Här är framför allt jordbrukare på kapitalkrävande gårdar. På grund av deras stora ekonomiska förmåner bör också en del i vidare mening intellektuella eller s k fria yrkesutövare föras hit: läkare med egen praktik, tandläkare, en del jurister och andra uppdragsutförare med undantag för dem som redan förts till speciella kategorier knutna till borgerligheten. Egentligen har dessa fria yrkesutövare snarare mer gemensamt med de högre mellanskikten än med borgarklassen själv.

Tabell 20. Småborgerlighetens sammansättning 1965.

	Procent av förvärvsarbete
Halvproletärt skikt	
Agrar	125 000
Hantverksmässig	55 000
Transport	16 000
Kommersiell	3 000
Agrar	29 000
Intellektuell	3 000
Summa	32 000

Källor: Folkräkningen 1930, Jordbruksräkningen 1932.

Sjukhusläkare och folk tandvårdens tandläkare ingår ju där. Men dessa högre mellanskikt måste som helhet ses som vända åt borgerligheten – ekonomiskt, politiskt och ideologiskt – snarare än åt arbetarklassen.

Mellanskikten

Begreppet mellanskikt tycks antyda att det är fråga om någon restgrupp, någonting 'mellan' andra klasser, som är definierade efter klara egna kännetecken. Men är inte detta missvisande? Många hävdar att de är de s k mellanskikten som sätter sin prägel på det moderna västerländska samhället och som kommer att göra så än mer i framtiden.

Marxister kallar dessa grupper för mellanskikt av följande skäl. De är inte bärare av någon av det kapitalistiska samhällets avgörande socioekonomiska processer – även om de utför ett nyttigt och nödvändigt arbete – och är därför ingen avgörande social kraft i samhället. De varken producerar eller exproprierar mervärde. Inte heller är de självständiga värdeproducenter som småborgarna. De arbetar som löntagare men får sin lön ur den totala mervärdemassan i samhället. En del tekniker och arbetsledare står i en mellanställning därigenom att de både deltar i produktionen av mervärde och i organiserandet av exproprieringen av mervärde åt arbetsköparen.

För marxisterna är mellanskiktens ställning alltså uttryck för det kapitalistiska samhällets polarisering mellan arbetarklassen och borgarklassen. Borgerliga ideologer, och inte minst borgerliga sociologer, har velat se saken precis tvärtom. Enligt dem visar de nya tjänstemannaskiktets framväxt att det kapitalistiska samhället inte polariseras utan balanseras av en ny medelklass.(19) Ett eko av detta går igen i ett uttalande av Svenska Industritjänstemannaförbundets, SIF:s, informationschef Hans Almryd i samband med SIF:s kongress 1970: 'Inte minst i dagens jämlikhetsdebatt framstår SIF – som både vill och kan vara företrädare för rutinkontoristen och chefstjänstemannen – som en balanserande faktor i hela samhället: (20)

Vad är nu riktigt? Först ska vi precisera en smula. Det marxistiska perspektivet innebär först och främst att mellanskikten inte utgör någon grundläggande, självständig social kraft utan tenderar antingen (till större eller mindre del) åt borgerligheten eller åt arbetarklassen. De kan mycket väl fungera som stötdämpare i klasskampen, men därigenom blir de inte –som marxister ser det – en balanserande eller rättviseskäpande

faktor, utan en stödtrupp eller sköld åt den härskande klassen. Det bör dock understrykas att här bara kan ges några exempel som stöder den marxistiska teorins sannolika riktighet även på detta område, vilket inte sällan utmålas som en av dess svagaste punkter.

Mellanskikten och partierna

I det etablerade partisystemet utgör mellangrupperna veterligen inte i något land en grundpelare. Det vanliga mönstret är i stället två stora partier eller block, det ena lett av och förankrat i borgarklassen – Tories i England, CDU i Västtyskland, gaullisterna i Frankrike, kristdemokraterna i Italien m fl. Det andra partiet eller blocket är förankrat i arbetarklassen men ofta lett av borgerligt präglade politiker som t ex labourpartiet, SPD, de nordiska socialdemokratierna. I USA är båda de stora partierna direkt ledda av borgarklassen.

I ingen av de senaste 10-15 årens viktigaste sociala strider i de utvecklade kapitalistiska länderna har mellanskikten spelat någon betydande självständig roll. I USA har en del stött medborgarrätts-, antikrigs- och studentrörelserna, en annan och i allmänhet större del har slutit upp kring systemet. Majhändelserna i Frankrike hade tre viktiga komponenter, arbetarklassen, borgarklassen och studentrörelsen som tändhatt i revolten. Mellanskikten kunde antingen gå i strejk och ockupation tillsammans med arbetarna, vilket väldigt många gjorde, eller sluta upp i gaullistdemonstrationen på Champs-Élysées och rösta för lag och ordning, vilket också många gjorde. 'Den krypande maj' i Italien 1968-69 var framför allt en kraftmätning mellan storkapitalet – Fiat, m fl – och arbetarrörelsen.

Ett svenskt exempel: ATP-striden kring 1960. Vilka huvudpositioner utkristalliserades där? Vilka grupper maldes sönder? De som gick segrande ur denna parlamentariska konflikt var dels SAP:s och den reformistiska arbetarrörelsens ATP-förslag, dels den borgerliga och småborgerliga avslagslinjen företrädd av centern och högern. Det räckte med att den parlamentariska debatten skärptes för att folkpartiet, mellanskiktens parti framför andra, skulle förlora sin ställning som borgerlighetens ledande parti. ATP var också ett allvarligt hot mot sammanhållningen inom TCO. SIF engagerade sig för linje 3, Arbetsledarförbundet för linje 1, och skarpa ordstriden utvecklades inom TCO.

En likartad bild avtecknar sig ur de senaste årens motsättningar

mellan de centrala fackliga organisationerna i Sverige. Vad har TCO-förbunden gjort för att komma ur LO:s krav på att få diktera en sk samordning? Framför allt har de accepterat SAF:s linje att knyta löneutvecklingen till produktivitetens utvecklingen – först och klarast uttryckt i SIF:s, SALF:s och SACO-anslutna Civilingenjörersförbundets femårsavtal med SAF. SACO har försökt gå en egen väg, som slutade med en av alla de fyra etablerade partierna tillstyrkt tvångslag, isolering och nederlag.

Till sist ett historiskt exempel. Mellanskikten har ibland utpekats som den sociala grundvalen för fascismen. Det är riktigt att personer ur dessa skikt var påfallande många både i Mussolinis och Hitlers partier, liksom bland de italienska nyfascisterna idag. Men det var inte dessa skikt som satte sin prägel på det fascistiska samhället. Nicos Poulantzas, bl a har utmärkt visat hur dessa grupper snabbt blev utmanövrerade (21) Förhållandet mellan mellanskikten och fascismen styrker snarare ytterligare den marxistiska klassteorins antaganden. I Tyskland och Italien gick större delen av mellanskikten med monopolkapitalet och den agrara bourgeoisin till fascismen. I Frankrike gick mellanskiktens flertal i juni 1936 med arbetarklassen i facklig kamp i den antifascistiska folkfronten och senare, under kriget i motståndsrörelsen. (22) För den antifascistiska kampens utgång var det viktigt på vilken sida mellanskiktens majoritet ställde sig. Men de två sidorna i kampen fanns där dem förutan.

Tabell 22. Mellanskikten 1930 och 1965

	Tusental	Procent av förvärvsarbete
1930	300	10
1965	980	28

Källor: Folkräkningarna 1930 och 1965.

Mellanskiktens inre struktur

Mellanskikten i den använda betydelsen är inte detsamma som tjänstemän. En del sk tjänstemän har vi redan räknat till arbetarklassen, butikbiträden samt en del grupper inom den offentliga sektorn. Till mellanskikten hör å andra sidan grupper som ofta inte räknas som tjänstemän - annat än i formell rättslig bemärkelse - som lärare, anställda läkare o dyl. Mellanskikten är en heterogen samling. Inom vårdsektorn sträcker de sig från överläkare till sjuksköterskor, inom utbildningsväsendet från förskollärare till högskolelärare, inom industrin från kon-

torsbiträden och kontorsvaktmästare till förste inköpare, ingenjör eller försäljare. I förvaltningen hör både byrådirektören och kontorsbiträdet till mellanskikten.(23)

Mellanskiktens våldsamma ansvällning har bara lett fram till att de 1965 är drygt hälften så talrika som arbetarklassen, 980 000 jämfört med 1 840 000. För att få fram ett mönster och en grundval för tidsjämförelser har jag delat in den samling yrken mellanskikten utgör i åtta huvudgrupper. Dessa grupper har paralleller till en tidigare indelning av arbetarklassen men är inte desamma, eftersom de är konkret beskrivande begrepp på en låg abstraktionsnivå och arbetarklassen och mellanskikten ju är annorlunda sammansatta.

Folkräkningsstatistiken har en stor kategori, som omfattar alla som sysslar med tekniskt arbete. Den är inte närmare uppdelad, annat än efter huvudtyp av teknik: byggnadsteknik, kemiteknik, mekaniskt arbete, etc. (Lantmätare och tekniska biträden redovisas också som särskilda grupper.) Arbetsledare, dvs de som direkt leder kollektivanställda arbetare, är inräknade men inte redovisade för sig 1965. Alla med tekniskt arbete – utom en mindre del av produktionschefer och liknande som vi redan fört till speciella kategorier knutna till borgarklassen – har räknats till den första huvudgruppen, tekniskt och teknisk-arbetsledande arbete. Till gruppen har dessutom förts naturvetare, datamaskinoperatörer, förmän direkt i produktionen samt lantbruks- och skogsbefäl. Denna huvudgrupp måste betraktas som i regel produktiv i marxistisk mening – samtidigt som deras arbete i den mån det har någon befälsställning också är uttryck för exploateringen av arbetarklassen. De som inte är i någon befälsställning är ändå skilda från arbetarklassen genom andra arbetsförhållanden m m och genom att de i klasskampen ännu inte utvecklats från ett närstående skikt till en del av arbetarklassen.

Till en annan huvudgrupp har sammanförts de som har att göra med organiserandet av transport och kommunikation. Hit hör speditörer och sjöbefäl, flygpersonal (men inte flygvärdinnor, se nedan), trafikledare, postkassörer och telefonister.

En annan grupp utgörs av kontors- och förvaltningsarbete. Under denna rubrik återfinns de som sysslar med 'allmänt samhällsadministrativt' och 'övrigt företagsadministrativt arbete' (24) – bortsett från dem som redan är avförda som speciell kategori – sekreterare och maskinskrivare, specialkontorister och ickespecificerbara kontorister, kontors-

bud och expeditionsvakter, försäkringstjänstemän (inkl. försäkringskassan), ekonomer och statistiker.

Från den förra gruppen har en annan skilts ut, vilken mera direkt är knuten till cirkulationen av kapital eller till kommersiellt arbete: bokföreläsare och olika slag av kassörer, inköpare och kontorsföreläsare, affärsföreläsare, handelsresande, banktjänstemän, försäkrings- och egendomsföreläsare, reklammän. Två huvudgrupper har med reproduktionen av arbetskraft att göra. Den ena består av lärare av olika slag dit också präster och predikanter räknats. Den andra utgörs av vård- och anpassningspersonal: anställda läkare och tandläkare, sköterskor, socialtjänstemän, psykologer. En annan huvudgrupp har fått benämningen ideologiskt och konstnärligt arbete. Det är en ganska liten grupp, som skulle kunna föras ihop med lärargruppen, som också sysslar med ideologiskt arbete. Men den är dock ganska annorlunda: journalister, fotografer, biblioteks- och museitjänstemän. De saknar bl a lärarnas auktoritetsställning.

Slutligen återstår två huvudgrupper av servicekaraktär. För den första gruppen med bevakningsarbete: tullare, brandbefäl, fängvaktare, övrig vaktpersonal. Den har en repressiv uppgift, men kan knappast på samma sätt som militär och polis sägas vara mobiliserbar för den borgerliga makten. Åtminstone delvis är dock vaktbolagens personal uppenbarligen mobiliserbar i klasskampen. Vid taktäckarstrejken i Göteborg var det sådana vakter som utmärkte sig. Brandkårens repressiva möjligheter visades bl a när den sattes in vid vräkningarna i Umeå studentbostäder. Den sista gruppen sysslar huvudsakligen med fastighetsarbete och sysslar huvudsakligen med fastighetsarbete och husligt arbete: vicevärdar, ekonomiföreläsare, trafikvärdinnor, portier, hovmästare, tjänstemän i fastighetsskötsel, samt tjänstemän i övrig service och i resebyråer. I appendix redovisar jag en detaljerad översikt av mellanskiktens sammansättning 1930 och 1965.

Mellanskikten 1930 och 1965

För att göra en jämförelse mellan 1930 och 1965 överskådlig och för att dra fram de förändringar som uttrycks i ökningen av mellanskikten har jag gjort en sammanställning av de åtta huvudgrupperna 1930 och 1965. Se Tabell 23.

Folkräkningarnas redovisningar är annorlunda 1930 och 1965, så

Tabell 23. Mellanskiktens huvudgrupper 1930 och 1965. Avrundade tusental

	1930	1965
Tekniker och arbetsledare	60	230
Organisatörer av transport o. kommunikation	30	60
Kontorister och administratörer	50	250
Kommersiella funktionärer	60	180
Lärare m fl	40	110
Vårdpersonal m m	20	70
Litterära m fl funktionärer	10	30
Fastighetskötsel m m service	10	50
Bevakningsfunktionärer	10	10
Summa	290	990

jämförbarheten är begränsad och siffrorna i Tabell 23 bör inte pressas. De visar en ganska jämn stor ökning för alla huvudgrupper, kommunikationsgruppen, de litterära o dyl funktionärerna och bevakningsfunktionärerna undantagna. Den mest betydande ökningen svarar kontors- och teknikerpersonalen för, totalt 54 % av mellanskiktens tillväxt mellan 1930 och 1965. Eftersom arbetsledarnas antal stigit avsevärt mindre, skulle teknikernas ökning framstå ännu större än den nu gör, om folkräkningen redovisat dem för sig. De mera direkt kommersiella funktionärerna har ökat något mindre, snarare under än över den genomsnittliga ökningen och klart mindre än tekniker och kontorister. I fråga om vårdsektorn bör man komma ihåg att en betydande del av ökningen faller på arbetarklassen, i det stigande antalet sjukvårdsbiträden och s ekonomibiträden inom sjukvården.

Någon närmare förklaring till mellanskiktens stora ökning kan jag inte gå in på i detta sammanhang.(25) Men vi bör åtminstone särskilja två centrala processer, som både bör analyseras var för sig och i sitt sammanhang med varandra. Den ena är mellanskiktens ökning i näringslivet och den växande andelen s tjänstemän per arbetare. Den andra är den offentliga, statliga och kommunala sektorns expansion.

1960 års folkräkning anger de offentligt anställdas (exkl. offentliga bolag) totalantal (både arbetare och tjänstemän). De uppgick då till 598 000, varav 314 000 statligt och

284 000 kommunalt anställda. Av alla anställda utgjorde de 22 %. 598 000 1960 kan jämföras med motsvarande siffror för 1924 och 1950, 180 000 resp. 390 000.26 Under 60-talet har den andelen kraftigt stigit. Enligt arbetskraftsundersökningarna var i december 1971 av 3 470 000 anställda 1 100 000 eller ungefär en tredjedel offentligt anställda.(27)

Med tanke på den vanliga borgerliga bilden av den statliga byråkra-

tin förtjänar det att påpekas att huvudgruppen kontorister och administratörer arbetar i en övervägande privat byråkrati. Siffrorna för 1960 visar att bara cirka 60 000 av de då drygt 200 000 i den gruppen var statligt eller kommunalt anställda.

Tabell 24. Tjänstemän i industrin 1930-1969. Tusental.

	1930	1940	1950	1960	1965	1969
Antal	49	80	143	197	245	251
Tjänstemän per 100 arbetare	11	15	22	28	33	36

Källor: SOS Industri 1930-1969. (1969 års är den senast publicerade.) Anm. Siffrorna är korrigerade efter 1965 års näringsgrensindelning.

Tabell 25. Grupper av industritjänstemän 1950, 1960, 1965 och 1969. Tusental.

	1950	1960	1965	1969
Företagsledare	9	12	14	14
Teknisk personal	29	46	63	71
Arbetsledare	31	39	44	41
Kontorspersonal	74	100	125	125

Källor: SOS Industri.

Ett lämpligt sätt att visa mellanskiktens stigande roll i den officiella statistikens uppgifter om tjänstemän och arbetare i industrin. En liten del av dessa tjänstemän, företagsledarna och det högsta chefskiftet därunder, hör visserligen inte till kapitalistiska produktionen är den mellanskikten, men detta rubbar inte den tendens vi är ute efter. Tabell 24 ger en sammanfattning av utvecklingen sedan 1930.

Fr o m 1950 får vi en möjlighet att direkt jämföra utvecklingen för olika grupper av industritjänstemän: Tabell 25.

Båda tabellerna visar hur 1965 utgjorde en vändpunkt – hur viktig på lång sikt är en annan fråga. Den snabba expansionen av industritjänstemännen förbyts i en stagnation i absoluta tal under 60-talets senare hälft. Kontorspersonalen har börjat drabbas av rationaliseringar m m och deras antal står stilla. Arbetsledarna uppvisar en sjunkande tendens.

Teknikerna fortsätter att bli fler, men det går långsammare. Mellan 1960 och 1965 ökade de med 17 000, mellan 1965 och 1969 med 8 000. Bland kontorspersonalen kan man för 1960, 1965 och 1969 få fram uppgifter på försäljningspersonal. Den gruppen har stagnerat under hela 60-talet: 12 500 1960, knappt 12 000 1965, ca 14 000 1969 (okorrigerade siffran var 13 355).

De befattningsskikt som ökar i antal är skikt 4-6 medan 8 minskar. Se Tabell 26.

Mellan två huvudpoler

Den indelning av mellanskikten, som gjorts hittills, har haft till syfte att klargöra vad det är för konkreta yrkesgrupper som utgör mellanskikten, att möjliggöra en historisk jämförelse, och att peka på de delstrukturer och processer i samhället som närmare måste studeras för en analys av mellanskikten. Men en marxistisk analys av mellanskikten måste också – även på detta preliminära stadium – ta itu med en annan uppgift och en annan indelning. Vi måste kunna ta fram mellanskiktens förhållande till det kapitalistiska samhällets två huvudpoler, arbetarklassen och borgarklassen.

Tabell 26. Tjänstemän i olika befattningsskikt 1966 och 1971. SAF-området. Tusental.

Skikt	1966	1971
2	2	3
3	9	11
4	25	31
5	59	70
6	76	86
7	58	58
8	32	24

Källa: SAF-statistik

Efter att ha provat flera olika metoder och uppställningar har jag kommit fram till att det f n inte är särskilt meningsfullt att göra en fullständig tendensbestämning för mellanskiktens alla olika beståndsdelar. Det behövs först kvalitativa analyser och resonemang om de olika delstrukturer och apparater som mellanskikten ingår i. Utan sådana blir uppdelningen efter ett par allmänna kriterier rätt godtycklig och lätt vilseledande.

Vad som däremot nu kan och bör göras är att skilja ut de grupper bland mellanskikten som står arbetarklassen närmast. Gränsen mellan dessa och arbetarklassen är, som sagts ovan, ganska flytande och påverkas av klasskampen. Vilka kriterier ska vi då använda?

Först och främst måste vi ta bort – som inte stående närmast arbetarklassen – alla med någon befälsrätt eller med rätt och uppgift att representera arbetsköparen-företaget-myndigheten. Denna rätt drar en klar gräns mot arbetarklassen. Som ett andra kriterium har vi arbetsprocessens karaktär, om den är kollektiv och opersonlig (liknande ar-

betarklassens) eller inte. Ett tredje kriterium, som säkert är av betydelse, är arbetsuppgiftens avstånd till den produktionsprocess, där arbetarklassens kärna befinner sig. Inom SIF är det tydligt att teknikerna är mer fackligt aktiva och jämförelsevis mera progressiva än tjänstemännen på kontorsidan (28)

Enligt det första kriteriet bortfaller alla tjänstemän med chefsbefattningar, alla arbetsledare, trafikledare, administratörer, handelsresande, försäkrings- och egendomsförsäljare, affärsföreståndare, alla lärare (som har en auktoritetsställning i förhållande till sina elever), präster, läkare, avdelningssköterskor och motsvarande, egendomsförvaltare, ekonomiföreståndare m m.

Det andra kriteriet tar bort en stor del av de återstående teknikerna, en del datamaskinoperatörer, de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga forskarna och utredarna, återstoden av speditörer, försäkringstjänstemän, inköpare och kontorsförsäljare, sekreterare, farmaceuter, en del sjukgymnaster, socialtjänstemän och psykologer, litterära och konstnärliga yrkesutövare, bokföreläsare och kassörer de allra flesta av återstående banktjänstemän och tjänstemän i fastighetsbranschen och övrig service.

Vilka återstår då? Ett obestämt antal – en minoritet – tekniker, datamaskinoperatörer, telefonister, postkassörer, stenografer och maskinskrivare, kontorister av olika slag, kontorsbud o dyl, större delen av sjuksköterskorna. Om vi ett tag till bortser från teknikerna skulle det röra sig om i mycket ungefärliga tal 250 000, den övervägande delen lågt betalda kvinnor.

Den bästa grundval, som jag hittat, för en skattning av teknikerna är SAF:s statistik över anställda tjänstemän i SAF-företagen. Av 261 000 sådana tjänstemän 1965 var 112 000 tekniker (systemmän och personer med datamaskinarbete räknade; de utgjorde då ett tusental vardera). Sedan är frågan hur man ska dra gränserna för underordnat opersonligt arbete. Drar man den gränsen snävt och bara räknar in befattningsskikt 7 och 8 – undantaget arbetsledare i skikt 7 – i SAF:s och tjänstemannaorganisationernas befattningsnomenklatur – laboranter, laboratoriebiträden, ritare, ritbiträden m fl – hittar man 10 000 sådana i SAF-materialet. Tar man även med skikt 6, som har en något mer självständig ställning –arbetsledare fortfarande undantagna – stiger siffran till 18 000.

Gör man så det antagandet att teknikerna är ungefär likadant förde-

lade utanför som innanför SAF, kan den ovannämnda teknikerkvationen lösas. Med det snäva alternativet skulle det då bli 18 000 och med den något vidare definitionen på arbetarklassen närstående tekniker 27 000.

Omkring 275 000, eller lite mera försiktigt uttryckt mellan en kvarts miljon och trehundra tusen, dvs någonting mellan en fjärdedel och en tredjedel (28 %) av mellanskikten har en sådan objektiv ställning att de under klasskampens utveckling skulle kunna bli en del av arbetarklassen i vid bemärkelse. Därigenom skulle den sjunkande tendensen för arbetarklassen enligt nuvarande definition mer än upphävas. (Den tillgängliga statistiken ger tyvärr knappast någon möjlighet att undersöka storleken av de proletärt betonade mellanskikten under tidigare perioder.)

Sammanfattning

Avslutningsvis ska vi i tabellform sammanfatta klasstrukturen i Sverige 1930 och 1965.

Tabell 27. Klasstrukturen i Sverige 1930 och 1965.

	1930		1965	
	Tusental	Procent av förvärsarbetande	Tusental	Procent av förvärsarbetande
Arbetarklassen	1 590	55	1 840	53
Borgarklassen	50	2	45	1
Speciella kategorier knutna till borgarklassen	50	2	70	2
Småborgerligheten	910	31	500	14
Mellanskikten	300	10	980	28
Summa	2 900	100	3 335	100

Den egentliga arbetarklassen (enligt nuvarande definition) har ökat i absoluta tal sedan 30-talet, och dess andel av de förvärsarbetande visar bara en mycket svag sjunkande tendens.

Arbetarklassens kärna, industri- och byggnadsarbetarna i de större företagen, har ökat absolut och relativt sedan 30-talet.

Åren alldeles efter 1965 inträder en rätt betydande minskning av antalet arbetare i den produktiva sektorn. För industrin verkar antalet sedan ha stabiliserats på en lägre nivå. Samtidigt som den produktiva delen av arbetarklassen minskade totalt under senare hälften av 60-talet ökade antalet invandrare bland industriarbetarna avsevärt. På sikt innebär detta sannolikt en försvagning av arbetarklassens kärna och försvårar därmed arbetarklassens möjligheter att spela en ledande roll i förhållande till mellanskikten och till en offensiv kamp för ett helt annorlunda, so-

cialistiskt samhälle.

Borgarklassens numerära litenhet betyder att skillnaden mellan formuleringen av den samhälleliga huvudmotsättningen som bourgeoisin mot proletariatet eller som monopolkapitalet mot folket inte ligger så mycket i urskiljandet av mängden av fiender. Den ligger i klarheten om mellanskiktens och småborgerlighetens ställning mellan de två polerna borgarklass och arbetarklass en ställning som fördunklas i formuleringen 'folket mot monopolkapitalet'.

I företagens och småborgerlighetens utveckling utgör 1950 en vändpunkt. Dels är det från 1950 som de stora traditionella företagargrupperna – jordbrukare, företagare i tillverkningsindustri, handlare – börjar minska kraftigt.

Dels inträder då en stagnation av de företagargrupper som dittills ökat sedan 30-talet – inom byggnads, samfärd, tjänster. Efterkrigstiden har inneburit en dramatisk proletarisering av jordbrukarna, en minskning av företagare inom jordbruk med anställda från 105 000 1950 till 13 000 1965.

De offentligt anställda blir en allt större del av arbetarklassen och mellanskikten. De utgör nu ca en tredjedel av alla anställda.

Det är inte arbetarklassen (i första hand) som trängs tillbaka och ersätts av mellanskikten utan den gamla småborgerligheten. Denna tendens fortsätter. För industritjänstemännen verkar det som om 1965, liksom för industriarbetarna, betydde en viss vändpunkt. Den snabba expansionen tidigare följs av en stagnation under 60-talets senare hälft. Denna stagnation gäller framför allt arbetsledare och kontorspersonal.

En dryg fjärdedel, mellan 250 000 och 300 000 av mellanskikten befinner sig i en sådan objektiv situation att de genom klasskampens utveckling skulle kunna dras in i arbetarklassen.

Flertalet av dessa är lågavlönade kvinnor. En proletär politik gentemot mellanskikten måste med nödvändighet först och främst vara förenad med en aktiv kamp mot könsdiskrimineringen. I SIF:s jubileumsenkät svarade på frågan om vilka punkter man ansåg viktigast i SIF:s framtida arbete 24 % av kvinnorna jämlikhet, mot 3 % av männen (29)

Trots sin numerära litenhet utgör borgarklassen fortfarande den starkaste polen i klassernas kraftfält. Detta måste innebära att en proletär politik gentemot mellanskikten – och småborgerligheten – inte kan ha som första uppgift att samla en majoritet med dessa skikt kring ett mini-

miprogram. Borgarklassen är redan i försvinnande minoritet. Vad det framför allt gäller är att förvandla, revolutionera mellanskikten till att se ett helt annat liv och samhälle

Noter

1. Ett butiksbiträde ger med sitt arbete profit åt affärens ägare, men därmed skapas inte nytt mervärde i ekonomin, utan affärsägaren får del av det producerade mervärdet. Den delen blir större ju mer han kan pressa ner kostnaderna för sina anställdas lön. Liknande förhållanden gäller också inom servicesektorn. K. Marx, *Das Kapital* (Hamburg 1921) III:1 s 276 ff.
2. På 30-talet blev butikspersonalen majoritet i förbundet. *Handels 60 år* (Malmö 1966).
3. Direktör Matts Bergom-Larsson, *Industritjänstemannen* nr 5 1970.
4. Uppgift från Handelsanställdas förbund.
5. Alla 15.000 medhjälpande under rubriken övrigt kommersiellt arbete är här förda till den stora underkategorin övrig affärspersonal.
6. På SAF har man typiskt nog en mer realistisk syn. Där uttryckte man glad förvåning när någon kom och frågade efter statistik uppdelad på arbetare och tjänstemän. Från SCB får vi alltid höra, sa SAF-tjänstemannen, att sådan statistik är det ingen som frågar efter. SAF fortsätter med uppdelning av arbetare och tjänstemän i sin statistik.
7. *Historisk Statistik för Sverige*.
8. *Das Kapital* a.a. II, s 120 ff.
9. Häri ingår också ett antal buss- och spårvagnsförare.
10. *Jordbruksstatistisk Årsbok 1966* tab. 20.
11. Företag med anställd personal 1963-65. *Statistiska Meddelanden Fi 1968:10*.
12. Företag med anställd personal 1965-69. *Stat. Med. N 1971:43*.
13. SCB opublicerade bastabeller till publikation i not 12.
14. Byrådirektör Altvall på SCB. Det framgår också av den stencilerade yrkesklassificering som ligger till grund för folkräkningskategorierna.
15. *Befattningsnomenklatur. Tjänstemän. 3. uppl. 1968*.
16. *Industritjänstemannen* nr 3 1971. En del författare räknar dock samman skikt 2-4 som chefstjänstemän, så t ex M-G. Engström, *Regional arbetsfördelning* (Lund 1970).
17. Uppgifterna om fördelningen inom polis och militär är tagna från *Svenskt Yrkeslexikon II* (Stockholm 1969).
18. Samma gräns använder Sten Johansson i *Levnadsnivåundersökningen*.
19. För en kort översikt av den sociologiska debatten i detta avseende se t ex R. Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (Stanford 1959).
20. *Industritjänstemannen* nr 6 1970.
21. N. Poulantzas, *Fascisme et dictature* (Paris 1970).
22. M. Crozier, *The World of the Office Worker* (London 1971) s 47 ff.
23. Inom industrin upp t o m skikt 4, inom förvaltningen hela löneplan A.
24. Dessa folkräkningskategorier är extra heterogena och en del hör säkert egentligen bättre hemma i andra huvudgrupper.
25. Någon större hjälp därvidlag har man inte av Erik Hööks avhandling i ämnet, *Den offentliga sektorns expansion* (Uppsala 1962).

26. Höök a.a. s. 44.

27. *Statistiska Meddelanden Am 1972:1*.

28. SIF, *Rapport 50* (Sthlm 1970) s. 37 och 39.

29. a.a. s. 46.